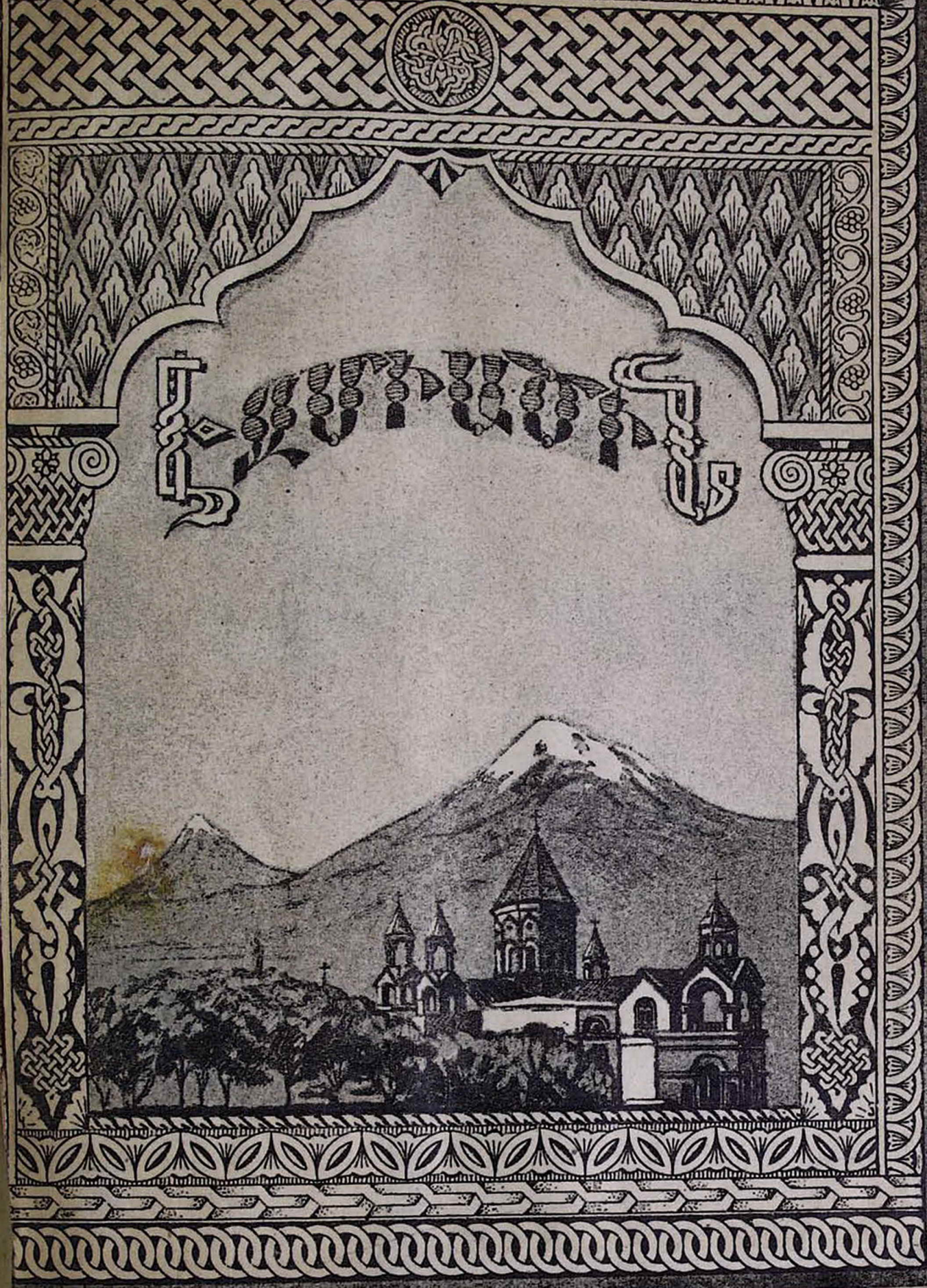

0395

Ե.ՏԱՐԻ

Հայրենիք

ՀԱՅԻՍՏԱՆԻ

ՊԱՃՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ
Ս. Է. ԶԱՐԻՆՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀԱԿՈՒՅ ԱՐԱՄՅԱՆ.— Էջմիածին	5
2. ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵՅԱՆ.— Եկեղեցին Հայկական	6
3. Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Ս. Տ. Գևորգ Զ-ի գահակա- նության երրորդ տարեդարձը	7
4. ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ.— Մի բառ հող	11
5. ՀՀԳ-ի բղրակցի գրույցը Մայրապետին Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Տ. Գևորգ Զ-ի հետ	12
6. Մայրապետին Պատրիարք և Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Ս. Տ. Գևորգ Զ-ի Կոնդակը	15
7. Մայր Աթոռ	16
8. Ռումինահայ բեմի Առաջնորդական Փոխանորդ Ս. Վազգեն վար- դապետ Պալենյանի այցելությունը Մայր Աթոռ	18
9. Մոսկվայի և Համայն Ռուսիա Սրբազնագույն Պատրիարք Ալեք- սիի պատվիրակությունը Մայր Աթոռում	20
10. Ս. Էջմիածին Հոգևոր հեմարանը ուսման երրորդ տարում	22
11. Կոմիտաս վարդապետի ստեղծագործություններին նվիրված երե- կույթ Հոգևոր հեմարանում	28
12. Ռումինահայ «Հայաստանեան ձակառ» կազմակերպության Կենտ- րոնական վարչության ընդհանուր ֆարտուղար Հարություն Պապո- յանը Երևանում	30
13. Հայաստանյայց Եկեղեցին Սփյուռքի մեջ	32
14. Հայրենի հարազատ հողի վրա	35
15. Հայրենադարձության ուղիով	40
16. Խաչատուր Աբովյանի մահվան 100-ամյակի առթիվ	41
17. ԵՐՎԱՆԻ ՇԱՀԱՋԻԶ.— Խաչատուր Աբովյանին վերաբերող նորա- գյուտ մի վավերականի առթիվ	43
18. Թ. ԹՈՐԱՄԱՆՅԱՆ.— Էջմիածին	49
19. Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ.— Կենսագրական նյութեր Միքայել Նալ- բանդյանի մասին	51
20. Ս. ՔՈՒԱՆՋՅԱՆ.— Ռումինահայոց մտքի գանձարան «Հայ Մշա- կույթի Տունը»	62
21. Օտարները հայերի և Հայաստանի մասին	73
22. Սովետական Հայաստանում	74
23. Գաղութահայ կյանք	89
24. «Հայաստանեան ձակառ» քերթը «Էջմիածին» ամսագրի մասին	95

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ Է ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԹԵ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԵՎ ԹԵ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՆԵՐ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՍՏԵՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՍՌ

ԷՋՄԻԱԾԻՆ, «ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР, Эчмиадзин, Редакция журнала „Эчмиадзин“
Redaction of the magazine „Etchmiadzin“, Armenia, USSR

Պատվեր № 600

Հայկական ՍՍՌ — Միևնաշարի Սովետին կից Պոլիգրաֆ. և Հրատ. վարչ. № 2 տպարան, Երևան

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի

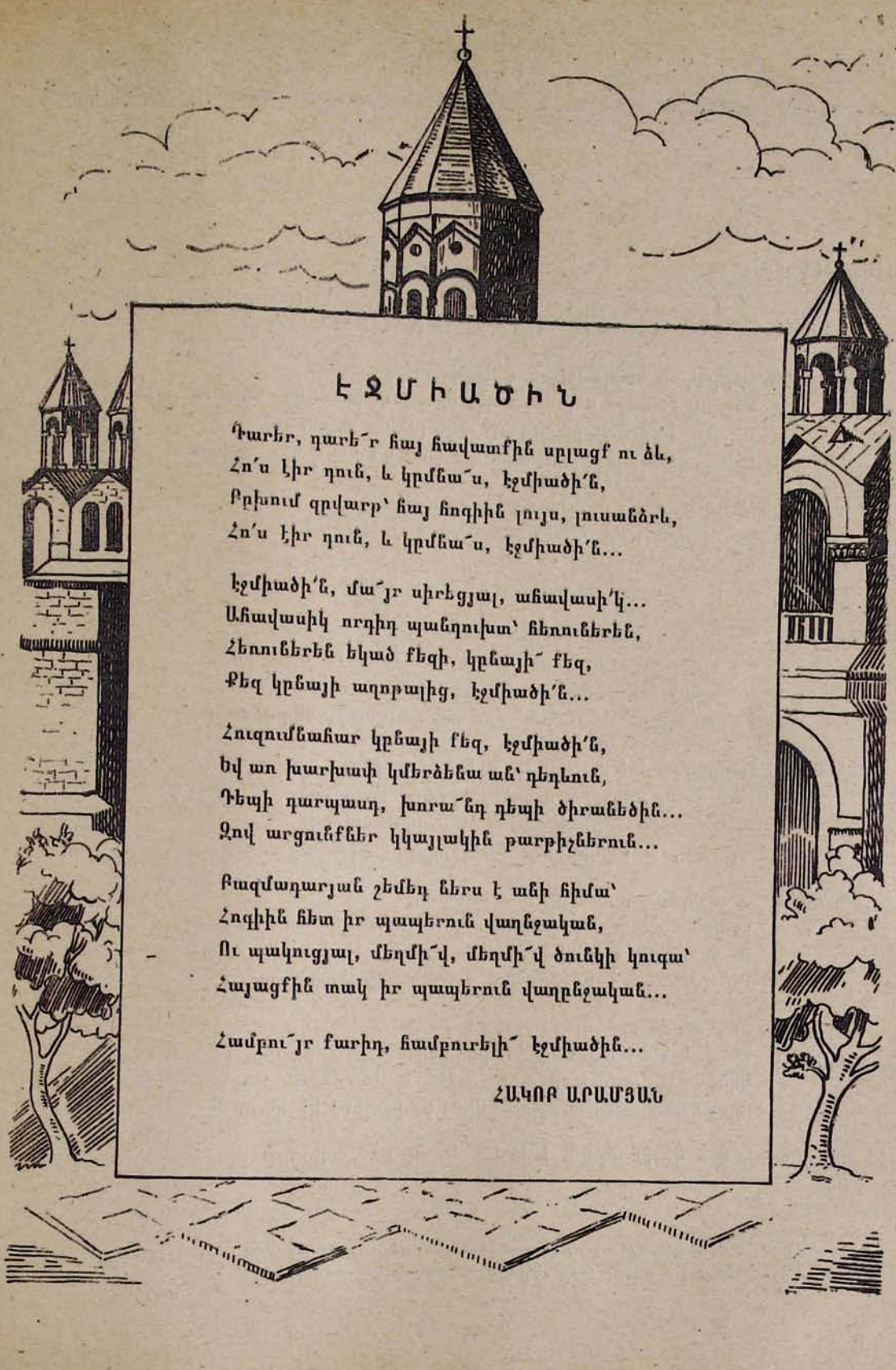
Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԱՅ Զ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳ Զ.

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Է Զ Մ Ի Ա Ծ Ի Ն

Դարեր, դարեր հայ հավատին սրլացք ու ձև,
Հո՛ւս Լիր դուն, և կրմնա՛ւ, էջմիածի՛ն,
Բրխում զրվարք՝ հայ հոգիին լույս, լուսանձրեւ,
Հո՛ւս Էիր դուն, և կրմնա՛ւ, էջմիածի՛ն...

էջմիածի՛ն, մա՛յր սիրեցյալ, ահավասի՛կ...
Ահավասիկ որդիդ պանդուխտ՝ հեռուներեն,
Հեռուներեն եկած քեզի, կրնայի՛ր քեզ,
Քեզ կրնայի աղոթալից, էջմիածի՛ն...

Հուզումնահար կրնայի քեզ, էջմիածի՛ն,
Եվ առ խաբխափ կմերձենա ան՝ դեղևուն,
Դեպի դարպասդ, խորա՛նդ դեպի ծիրանեծին...
Զով արցունքներ կկայլակին քարքիչներուն...

Բազմադարյան շեմեդ ներս է անի հիմա՝
Հոգիին հետ իր պապերուն վաղըջական,
Ու պակուցյալ, մեղմի՛վ, մեղմի՛վ ծունկի կուգա՝
Հայացքին տակ իր պապերուն վաղըջական...

Համբու՛յր քարիդ, համբուրելի՛ էջմիածին...

ՀԱՎՈՐ ԱՐԱՄՅԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Եկեղեցին Հայկական ծննդավայրն է հոգովոյս՝
Ինչպես քարայր մ'ընդարձակ, պարզ ու խորունկ, մութ ու լույս...
Իր զավիրիվ հյուսիսկալ, իր լայն բեմով ու հեռուն
Կանգնած իր լուռ խորանով՝ որ կարծես նա՛վ մ'է ծրփուն...

Եկեղեցին Հայկական ես աչքս գոց կը տեսնեմ
Ու կը շնչեմ, կը լսեմ՝ իր Հիսուսով մանկադեմ,
Իր սեղանեն մխսցող զուլա-զուլա խունկերով
Եվ իր պատերը ցնցող տղոբներով ակխոով...

Եկեղեցին Հայկական բարձր բերդն է հավատին
Իմ պապերուս՝ որ հողեն գայն քար առ քար հանեցին
Եվ երկինքեն իջուցին գայն ցող առ ցող, ամպ առ ամպ
Ու քաղութեան անոր մեջ հանդարտությամբ, հեզությամբ...

Եկեղեցին Հայկական մեծ վարագույր մ'է բանուած՝
Որուն ետև, սրկիհին մեջ կիջնե ինքը Աստուած,
Որուն առջև՝ գլխամակ կուգա իմ ազգքս ամբողջ
Հաղորդվիլ Անցյալին հաց ու գինվով կենսատողը...

Եկեղեցին Հայկական՝ ծովուն դիմաց արեկոծ
Նավամանգիստ մ'է խաղաղ. ցուրտ գիշերին՝ հո՛ւր և բոց,
Ու տոբակեզ ցերեկին աւետա՛ռ մըն է ստուերոտ՝
Ուր շուշանեն՝ կը ծաղկին Շարականի գետին մոտ...

Եկեղեցին Հայկական մեն մի քարին տակ գետնի
Դեպի երկինք բարձրացող գաղտնի ճամբա մը ունի...
Եկեղեցին Հայկական Հայ Հոգին և Մարմնույն
Զրահանդերձն է փայլուն՝ մինչ իր խաչերն են դաշույն

Եվ զանգակներն են բոմբյուն, և երգն է մի՛շտ Հաղթություն...:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏ
Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ-Ի ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ
ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

արձազան, նվիրական Մասսի ստորոտում, Արարատյան գեղադիր դաշտում խոխտ ու վեհապանձ վեր է խոյանում հայ ժողովրդի հինավուրց սրբավայր, հավատի փարոս Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարը:

Դարերի փառավանք դողանջելով եկել, անցել է նրա սրբատաշ պատերի տակից ու անհունության գիրկը սուզվել անդարձ, մինչդեռ նա, հպարտորեն կուրծք տալով ամենակույ ժամանակի անողոք հարվածներին, անսասան կերպով կանգուն է մնացել ու կմնա դեռ դարեր շարունակ:

Մասսի հավերժական սառցե վիթխարի հայելու առաջ շողում, շողոթում է հայ հավատի լուսապսակ այս մեծ փարոսը, իր նազալյուններով ջերմացնելով հավատացյալների սրտերը:

Այեհեռ Մասսի նման, էջմիածնի գլխին էլ դարերի ընթացում շատ փոքորկաբեր ամպեր են կուտակվել, շատ ամպրոպներ ճայրել ու հոգմեր շաչել. շանթերը ծվատել են նրա կողերը, սպառնացել նրա գոյությանը, բայց դարերի ընդերքից խոխտ ու անվարան հավերժ ֆայել է նա Բիստոնեական իր հորդարուխ հավատի հուրդալույս ուղիով: Էջմիածինը դարեր շարունակ բարձր է պահել ու պահում է հայ հավատի մշտավառ ջահը. դարերից ի վեր նա հանդիսացել ու հանդիսանում է Հայ եկեղեցու ավանդական սովորությունների ամենաջերմ, խիզախ ու անգիջող պաշտպանը, Հայ եկեղեցու ինֆանտուրյան, հայ հավատի անաղարտության մշտաբերուն պանագանը: Հայ եկեղեցուն սպառնացող վտանգի պահերին էջմիածինը, սրբալույս հավատի գեմներով զինավառ, պայքարի է նետել իր բոլոր ուժերը և հավերժ փառքի պսակ հյուսել իր անուանը,

բարձր ծածանելով աշխարհում ամենահին Բիստոնեական եկեղեցու անկախության սրբազան դրոշը:

Դարեր շարունակ էջմիածինը եղել ու մընում է հայ հավատացյալ ժողովրդի անգուգական սրբավայրն ու ուխտատեղին: Նրա նվիրական, հոյակապ Տաճարի սրբազան կամարների տակ ֆանի-ֆանի՝ միլիոն հավատացյալներ ջերմեռանդությամբ մոմ են վառել, խունկ ծխել ու մշտամրմուռ աղոթքները շրթներին ծունկի եկել. ֆանի-ֆանի՝ միլիոն շուրթեր ջերմեռանդ համբույրներ են դրոշմել նրա սրբատաշ վեմերին ու ֆանի-ֆանի՝ միլիոն շուրթեր ամենուրեք նրա սուրբ անունը շշնջացել իրենց երկնառաք աղոթքներում: Այստեղ, Տաճարի վեհ ու խորհրդավոր կամարների տակ իրենց հոգեզմայլ աղոթքներն են վերառափել մեր երջանկահիշատակ բազում հայրապետներն ու հոգևոր հայրերը:

Այսօր էլ Միածնաէջ սրբազան Տաճարի հինավուրց զանգակատների տակ զիլ ու ահուշ դողանջում են զանգերը, դարավոր կամարների տակ պլլլում մոմերը, իսկ խունկի բուրմունքը պարուրում է ողջ Տաճարը: Այսօր էլ հնադարյան Տաճարը լցվում է հոգևոր մեղեդիների, հայ եկեղեցական սփռնչիկ երաժշտության հոգեզմայլ հնչյուններով և հավատացյալների բազմությունը ծնրադիր իր ջերմեռանդ աղոթքներն է վերառափում առ Ամենաբարձրյալն, իսկ աշխարհի բոլոր ծայրերում միլիոնավոր շուրթեր նրա սրբալույս անունն են շշնջում իրենց աղոթքներում: Ամենայն Հայոց Ազգընտիր Վեհափառ Հայրապետը և հոգևոր հայրերը այսօր էլ հայ արվեստի այս վեհաաֆանշ ու վեհատեսիլ կորովի խնկարույր կամարների տակ ծնրադիր ի խորոց սրտի իրենց ամենօրյա աղոթքներն են վերառափում Ամենակարողին:

Բայց էջմիածինը մեր սրտերին քանզ է ոչ

միայն նրա համար, որ նա հայ հավատի հինավուրց օրրան է, այլ և որ նա դարերից ի վեր Հայ եկեղեցու խարսխակայանը, նրա անփոխարինելի կենտրոնը, Հայրապետական արտանիստ վայրն է հանդիսանում: Հայ եկեղեցու դարավոր պատմությունը սերտ կերպով կապված է էջմիածնի սուրբ անվան հետ, այդ պատմության ամենափայլուն էջերը նրան են նվիրված: Դարեր շարունակ նա ականատես է եղել Հայ եկեղեցու կյանքում տեղի ունեցող նշանակալից շատ իրադարձությունների:

Այդ նշանակալից իրադարձությունների թվին է պատկանում 1945 թվին Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարումը լուսավորչահիմն էջմիածնում և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բնադրությունն ու օծումը նրա խորախորհուրդ ու նվիրական կամարների տակ: Մեր եկեղեցական պատմության մեջ նախընթացը չունեցող այս եզակի ժողովը հանդիսացավ Հայ եկեղեցու միասնականությունը, համերաշխությունն ու միաձուլությունը դրսևավորող խոշորագույն իրադարձություն: Ազգային-եկեղեցական այդ մեծ ժողովում հիմք դրված միասնականությունն ու համերաշխությունը հետագա տարիներին էլ ավելի ծավալվեցին, խորացվեցին ու ամրապնդվեցին: Հայ եկեղեցու այս միասնականությունն ու համերաշխությունը դարբնողը, կողոպտիկը հանդիսանում է Ս. Տ. Գևորգ Զ. Ազգրեմի վեհափառ Հայրապետը:

Հունիսի 22-ին լրացավ Ամենայն Հայոց Ազգրեմի Հայրապետ, մեծ եկեղեցասեր ու շեղծ հայրենասեր կաթողիկոս Ս. Տ. Գևորգ Զ-ի քննությունն ու գահակալության երրորդ տարին:

Լուսավորչի գահի արժանավոր գահակալ կորովի Հայրապետը քեկոխեց իր գահակալության չորրորդ տարին, մի նշանակալից տարի, երբ մենք քնդհուպ մոտենում ենք ալեգարդ կաթողիկոսի ծննդյան 80-ամյակի բոլորման: Սակայն, չնայած իր ուրբ տասնյակ տարիների պատկառելի հասակին, հոգով արի Հայրապետը դեռ շատ ու շատ առույգ է և իր գործերն ու անսպառ եռանդով: Երե վեհափառի գահակալության չորրորդ տարվա շեմին մի հայացք նետելու լինենք նրա երրորդ տարվա գործունեության վրա, ապա կրտսենենք, որ նախորդ տարիների նման, այդ գործունեության առանցքը դարձյալ կազմել են եկեղեցաշինարարությունն ու հայրենասիրությունը: Մերումագուր Հայրապետի սրբատառ կենդանիները, գործունեներն ու նամակները այն մասին են վկայում, թե որքան մտահոգված է նա այդ երկու կարևորագույն խնդիրներով: Առափնագարդ Հայրապետը հինա-

վուրց էջմիածնից իր ազգու կոչն է ուղղում համայն հայության՝ հորդորելով հայրենի հարազատ եկեղեցու ու պետության շուրջ համախմբվել: Ազգրեմի Հայրապետի եկեղեցասիրությունն ու հայրենասիրությունը ավելի խտացած ձևով իրենց արտահայտությունն են գտել 1948 թվականի «ՍՄՍՆՈՐՅԱՆՆԶՈՒՅՆԻ ԵՎ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈՐԴՈՐԻ ԿՈՆԴԱԿ»-ում: Այս վեհիմաստ, բազմաբովանդակ, հոգեզմայլ ու նրբաշուս կոնդակում վեհափառը հետևյալ հարցադրումն է անում.

«Որո՞նք են ազգային-եկեղեցական այն մեծ խնդիրները, որոնց օրինապատշաճ կարգավորումը և արդարադատ վճռահատումը հանապազօրյա մտահոգությունն է լուսավորչահիմն Մայր Աթոռի և Ամենայն Հայոց Ազգրեմի ալեգարդ Հայրապետիս...»:

Եվ ապա պատասխանում է, որ այդ մեծ խնդիրներն են — առաջինը՝ ՀԱՅՍՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՔԵՆԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ՎԵՇԻՐԱՎՈՐԹՈՒՆԸ, ԵՎԻՐԱԿԱՆ ԳԵՐԻՇԵԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՍՐԲԱԶԱՆ ՄԻՍՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, և երկրորդը՝ ՀԱՅ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՏԵՆՉԱՅԻ ՍՄԲՈՂՉԱՅՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՅՐԵՆԻ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՏԵՍԱԿԱՆ. ՔՍՂԱՔԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԱՅԻՆ ՀԶՈՐԱՅՈՒՄԸ, որ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ ՍՐԲՈՅԵ Է ԼԻՆԵՆՈՒ ՍՄԵՆ ՄԻ ՀԱՅ ՄՍԴՈՒՆ: Այսպիսով տեսնում ենք, որ եկեղեցասիրությունն ու հայրենասիրությունը ուղենիշ աստղեր են հանդիսացել նրա ողջ գործունեության ընթացքում:

Մեծ եկեղեցասեր Հայրապետը, հավատարիմ Հայ եկեղեցու հնավանդ սովորություններին, իր գահակալության երրորդ տարում շանք չի խնայել և անխնայ աշխատել է ամրապնդել Ազգային-եկեղեցական ժողովում հիմք դրված միասնականությունը: Նա բարոյել, խրատել, հորդորել է Հայ եկեղեցու ներսում ամրապնդել համերաշխության, միաձուլության ոգին, սրբությանը պահպանել հայ հավատի անաղարտությունը, անհաշտ պայքար մղել մեր եկեղեցուն խորհրդավոր ծագած ծագումների, անջատողական փորձերի դեմ, մեկուսացնել երկպառակություն սերմանողներին: Այս առթիվ իր «ՍՄՍՆՈՐՅԱՆՆԶՈՒՅՆԻ ԵՎ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈՐԴՈՐԻ ԿՈՆԴԱԿ»-ում նա գրում է.

«Հայ մա՛րդ, հավատարիմ մե՛նա քո երանելի նախնաց ավանդներին և բարձր ու անվրթար պահպանիր ազգանվեր եկեղեցուդ վեհիրավությունն ու գերիշխանությունը արտաքին թե ներքին ամեն մի ոտնձգությունից և զգույշ եղիր գաղնագգեստ գայլերից, որոնք փորձում են աներևույթ շահաստացության

սին խոստումներով գայթակղեցնել և միա-
բը, խոռվել և հոգին և ուսալնել և խիղ-
նը»:

Ապա քիչ վարը շարունակում է նույն ոգով,
կոչ անելով պաշտպանել ազգային-եկեղեցա-
կան միասնության հիմքերը.—

«Հայաստանյայց Առաքելական Ազգային
եկեղեցու ազնիվ զավակներ, հավատարիմ
ձեր առաքինաշատ նախնայաց սրբալույս հի-
շատակին՝ միասիրտ ու միակամ ծառայե-
լայն բոլոր անպատասխանատու կենտրոնա-
խույս ույթերի դեմ, որոնք հատուածական
իշխանակալության, անհատական փառա-
տենչության հոռի տրամադրություններից
կուրացած մոլեգին փորձեր են անում հիմքե-
րը փորելու ազգային եկեղեցու սրբազան
միասնության և Բաղդադ-Ջալալաբադ ազգային-
կրոնական դարավոր ուխտն ու հոգևոր դա-
շինքը»:

Այնուհետև անդրադառնալով այն խնդրին,
որ արտասահմանում որոշ խմբակների կող-
մից փորձեր են արվում եկեղեցին ծառայեցը-
նել իրենց քաղաքական շահերին, առաջար-
կում է արիաքառ պայքարել նմանօրինակ
փորձերի դեմ և կտրուկ կերպով կարգի հրա-
վիրել «բոլոր նրանց, որոնք իրենց անպա-
տասխանատու գործունեությամբ միլիոնա-
վոր Հայ նահատակների նվիրական արյամբ
սրբազործված ազգային եկեղեցին փորձում
են վերածել քաղաքական համաբուխակա-
լության քմբշավայր-հանդիսարանի»:

Խորիմաստ Հայրապետը իր այս Կոնդա-
կում հորդորում է բարձր պահել ոչ միայն
Մայր Աթոռի պատիվը, այլ և Հայ եկեղեցու
մյուս Աթոռները ու բնական իշխանություն-
ների պատիվը: Այս առթիվ նա գրում է.

«Հայ Ազգային եկեղեցու միասնության
անհրաժեշտ նախապայմանն է ոչ միայն ան-
վերապահ հանաչումը Մայր Աթոռի և Ամե-
նայն Հայոց Կաթողիկոսի նախամեծարու-
թյան և ընդհանրական իրավասության, այլ և
անվերապահ հանաչումը տեղական Աթոռնե-
րի և Թեմերի իրավասությանը»:

Անդրադառնալով երկրորդ խնդրին խան-
դավառ հայրենասեր Հայրապետը գրում է.

«Հայ ժողովրդի անձնվեր և քաղաքի զավակ-
ները սերունդներ շարունակ և առատորեն ի-
րենց ազնիվ կյանքն են գոհաբերել Միացյալ
Հայաստանի և Հայրենի Պետության նվիրա-
կան գաղափարների հաղթանակի համար: Ով
բանիվ քե գործով, ուղղակի քե անուղղակի
մեղանչում է Հայրենիքի ամբողջացման և
Հայ Պետության հզորացման դեմ, նա զինա-
կից է հանդիսանում Հայ Ազգի ու Հայրենիքի
դարավոր թշնամուն, որը դիվային ծրագրեր
է նյութում, աշխարհակալ մեծերին քիկնած

անպատիժ բռնադատել մեր սիրեցյալ Հայրե-
նիքը և մեկ ընդ միշտ բնաջնջել Բնաշխարհի
ողջ Հայությունը»:

Իր այս Կոնդակում Վենիսիա Վեհափառ Հայ Դատի
նկատմամբ մնում է նույն լավատեսը, նա
խորը հավատն ունի, որ վաղ քե ուշ անհրա-
վացիորեն բռնագրավված հայկական հողերը
պետք է կցվեն Սովետական Հայաստանին:
Նա կշտամբում է հոռետեսներին և առաջար-
կում անվճատ կերպով շարունակել պայքարը.
մինչև հայ հողերը կմիացվեն Սովետական
Հայաստանին.— «Հուսալիչ տարակույսները
վերացվելու են մեկ ընդ միշտ և ամենայն
վճարանուրաբար,— գրում է այս Կոնդա-
կում,—... անհիմն են դառն հիասթափության
և բարոյալքման մասնակի արտահայտու-
թյունները համազգային տենչանքի հաղթա-
նակի անհուսալիության շարագուշակության:
Հայ ժողովուրդը համազգայնորեն և անվճատ
տոկոնությամբ շարունակելու է իր սրբազան
պայքարը հանուն հայեհեհական արդար Դա-
տի օրինական վճարանուրաբար»:

Վենիսիա Վեհափառ հայ բազմաշարժ ու տառա-
պանքի բովից անցած ժողովրդի միակ փր-
կությունը տեսնում է սովետական կարգե-
րում, Սովետական Միության ժողովուրդների
եղբայրակցության բնույթով: Նա կոչ է
անում համայն հայության և հորդորում ան-
վերապահ կերպով ու առանց վարանման
համախմբվել Սովետական հարազատ Հայ-
րենիքի շուրջը:

«Մեր և գուրգուրանքի, ակնածանքի և
հիացմունքի սրբությունը սրբոցն է հանդիսա-
նալու մեր ազգային-հայրենական Պետու-
թյունը՝ Սովետական փառապանծ Հայաստա-
նը: ... Ով անկեղծորեն սիրում է մեր Ազգը և
պաշտում մեր Հայրենիքը, նա պարտավոր է
գորավիզ հանդիսանալ հայրենի Պետության՝
Սովետական Հայաստանին»:

Այնուհետև ցավով ու դառնությամբ արձա-
նագրում է այն փաստը, որ սովետական
հայրենիքի հայանուն թշնամիները, գործակ-
ցելով Սովետական Միության թշնամի ուժերի
հետ, դավեր են լարում հայրենիքի դեմ.

«Ցավ է սիրա պետք է հիշատակենք, որ,
քեև սակավաթիվ, բայց և այնպես, ի մեծ
դժբախտություն և անպատվություն մեր ազ-
գային նկարագրի, հայանուն մարդիկ կան
տակավին, որոնք մոռացության տալով
պատմության դառն, ողբերգական դասերը,
դավեր են լարում հայրենի Պետության դեմ
և պատրաստ են անգամ զինակցել թշնամա-
կան ույթերի հետ՝ վերականգնելու այն կար-
գերը, որոնք անխուսափելիորեն պատումա-
սելու են մեր ժողովրդին և ավերածելու մեր
Հայրենիքը»:

Վեհափառը ամեն ազնիվ հայի վրա սրբազան պարտականություն է դնում անողորմ կերպով պայքարել հայ ժողովրդի ու նրա սովետական հայրենիքի բոլոր բշխմանների դեմ, բողոքել անել, մեկուսացնել ու խալառ չեզոքացնել նրանց։

Յուրաքանչյուր ազնիվ հայի առաջնակարգ և սրբազնագույն պարտականությունն է,— գրում է նա,— մերկացնել, խալառ չեզոքացնել Սովետական Հայրենիքի, Հայ ժողովրդի բշխմաններին, հայադավ ույծերին ու գործիչներին։

Իր այս կոնդակում հայրենասեր Հայրապետը արտառուչ տողեր է նվիրում նամականոց հայրենադարձին։ Նա «հայրենադարձը հայրենասիրության ուղիղ և արդար նամբան» համարելով հորդորում է ամեն կերպ սատարել հայրենահավաքի մեծ ու վեհագույն գործին։ Նա իրեն անհունապես երջանիկ է գգում, տեսնելով քե ինչպես հայրենադարձները «հայրենի հողը ոտք դնելու առաջին իսկ ժամից կոտում ու կոփում են իրենց երջանիկ ապագայի հիմքերը»։ Նա իր կոնդակներով, գրություններով, նամակներով աշխատել ու աշխատում է վառ ու անընչ պահել հայրենադարձի վեհ գաղափարը հայ ժողովրդի տակավին օտար հորիզոնների տակ դեգերող հատվածների մեջ, հորդորել ու հորդորում է բոլոր միջոցները ի սպաս դնել հայրենադարձի սրբազան գործին։ Նա իր օրհնաբույր կոնդակներով ոգևորել, փառաբանել ու խրախուսել է հայրենադարձին մեծապես օժանդակող կազմակերպություններին ու անհատներին։

«Հոգեզմայլ է Սփյուտփի պատմական Հայրենադարձը,— գրում է Վեհափառը,— ...հայ մարդու սրբազան պարտականությունն է գործակից լինել Ազգահավաքման հայրենասիրական մեծ գործին, գուրգուրել, պահել ու ծավալել համազգային խանդավառությունը և միաժամանակ ապահովել ու երաշխավորել Հայրենադարձի ծավալման տնտեսական, փառափառ և բարոյական բոլոր կոմանները»։

Այնուհետև հեռատես Հայրապետը մերկացնելով հայրենադարձի ամեն գույնի ու տեսակի բշխմանների ստոր դիտավորությունները, անարգանքի սյունիկ է գամում այդ բշխմաններին, ծաղրելով հայրենադարձը կասեցնելու նրանց հուսահատ փորձերը։

«Ով բացահայտ, քե գաղտնի դավեր է լարում Հայ Սփյուտփի Հայրենադարձի դեմ, նա կամա քե ակամա դուրս է մնում Հայ ժողովրդի ազգային-հոգևոր միասնությունից։ Ով քեքեամտուն քե շարակամորեն հակառակում է Հայ Հայրենադարձին, նա դառնում է զինակից Հայ ժողովրդի դաժին Քյազիմ Կարաբեքիրների, Վատիկանի կամակատար Աղաջանյանների և աշխարհակալ դավադիրների, որոնք փորձում են հայ տարագիրներից վարձկան զինայմբեր կազմակերպել և ստրկական աշխատանքի իրավագուրկ բանակներ նախապատրաստել։ ...Անհանդուրժող և ռազմամոլ Վատիկանի հայանուն գործակալներն անկարող են մարել կամ կորզել ազնիվ հայազունների հոգուց հայրենասիրության, ազգասիրության, եղբայրության նվիրական զգացմունքները»։

Այսպես է գործում ու մտածում մեր օրերի վեդարակիր ու առաքելատիպ մեծ Հայրապետը, հարագատ քարզմանը հանդիսանալով հայ բազմամանջ ժողովրդի դարավոր իդաների, և ճիշտ է նկատում «ճարքեր» քերքը, որն իր խմբագրականում գրում է, քե «Միայն հայանուն դավանանքներն են, որ Հայ ժողովրդեն և Մայր Արոտի ծերունագարդ ու պատկառազրու նահապետեն տարբեր կմտածեն»։

Վեհափառ Հայրապետի համար սրբություն սրբոց են հանդիսանում Հայ Եկեղեցու պայծառագարդությունը և սովետական Հայ Հայրենիքի բարգավաճումն ու հզորացումը։

Մաղքենի Ամենակարողին, որ նա եկեղեցուսեր ու հայրենասեր առաքինագարդ Հայրապետին երկար կյանք ու առողջություն պարգևի ի փառս Հայ Եկեղեցու ու Հայրենիքի։

ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Մ Ի Բ ՈՒ Ռ Լ ՈՂ*)

Ի բուռ հո՛ղ տարա՛մ դու՛մ հայրենիքից,
Ասե՛ս, քե անուշ Արազը տարա՛մ,
Ասե՛ս, քե լազուր երկնի կապույտից,
Մեր բարդիների երազը տարա՛մ:

Այո՛, հո՛ղ տարա՛մ դու՛մ հայրենիքից,
Ասե՛ս, քե կապույտ Մասիսը տարա՛մ,
Եվ հավերժության կանաչ եզերքից,
Մեր նախնիների անյունը տարա՛մ:

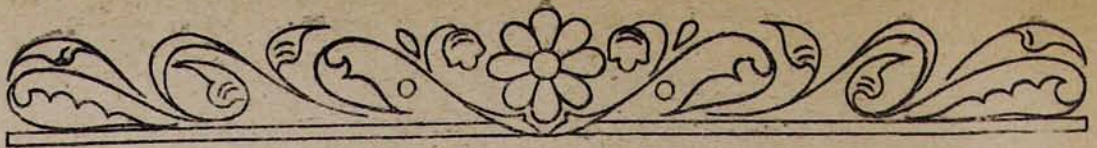
Այդ ասել է քե դու՛մ Օշականից
Մեսրոպի մարմար շիրիմը տարա՛մ,
Հայոց նոր բախտի, նոր փառքի նամքից
Մեր կարկաշ լեզուն, մեր հոգին տարա՛մ:

Մի ափ ջուր տարա՛մ դու՛մ կարնաղբյուրից,
Մեր կարնաղբյուրից մի ափ ջուր տարա՛մ,
Ասե՛ս, քե Հայկի անմար օջախից,
Գարեհով պանված սուրբ կրակ տարա՛մ:

Ո՛հ, կրակ տարա՛մ հայրենի տնից,
Որ բորբոք պանեմ հուրը անքեղած,
Որ անշեջ մեռ կարոտը անքիծ,
Հայրենապապակ ձեր հոգում վառված:

(«Լեռածնունդ» 13 հոյեմբ. 1947 թ.)

*) 1945 թվի կաթողիկոսական ընտրությունների ամերիկական պատգամավորները վերադարձին իրենց հետ Հայրենիքից բազմաթիվ հող տարան: Այս մասին տես «Էջմիածին» 1946 թ. հունվար, էջ 19:

ՀՀԳ-ի ԹՂԹԱԿՑԻ ԶՐՈՒՅՑԸ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳ ԵՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ.Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ-Ի ՀԵՏ

ՀՀԳ-ի թղթակցի հետ մայիսի 12-ին ունեցած զրույցի ժամանակ Մայրապետին Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գևորգ Զ-ը, Հայ Եկեղեցու ներկա խնդիրների ու Հայրենադարձության շուրջն արտահայտվելով, հետևյալը հաղորդեց։—

— Աշխատանքի ազատագրության, ժողովուրդների եղբայրության և միջազգային խաղաղության մեծագույն պաշտպան Սովետական անպարտելի հզոր Միության եղբայրական հովանու ներքո և անդամաձան պաշտպանությամբ ավերակներից ու գերեզմաններից գլուխ բարձրացրեց, վերածնվեց ու բարգավաճեց բազմադարյան ու բազմաշարժ Հայ Հայրենիքը, ծնունդ առավ, ամրապնդվեց և հզորացավ Սովետական Հայ Պետությունը, համադգային անխուսափելի մահվան օրհասի մղձավանջից ազատվեց, փրկվեց ու երջանիկ կյանքի ուղին բռնեց պատմության երեքմեկ խորթ ու հալածական դավալ Հայ ժողովուրդը։

Հայ Ազգը իր բազմադարյան պատմության և գոյության բախտորոշիչ շրջանն է ապրում այսօր, իսկ Հայ ազգային Եկեղեցին Մայր Հայրենիքում իր հուսադրիչ զարթոնքն է երկնում, առավել քան երեքը։ Հայ ազգն աննախընթաց պայմաններ ունի այսօր իր առաջ դրված խնդիրները իրագործելու համար։ Մեր Մայր Հայրենիքում ժողովուրդը վայելում է դավանության և եկեղեցական ծիսակատարությունների լիակատար ազատություն։ Մայր Աթոռը ստեղծել է իր ուսումնական հաստատությունը՝ Հոգևոր ճեմարանը և ունի իր մամուլը՝ «Եջմիածին» ամսագիրը։ Մեր նպատակների իրագործման ու մեր գործունեության բոլոր հնարավորությունների առկայության պայմաններում, բնական է, մեզնից պահանջվում է առավել ջերմհոսանդություն և նվիրվածություն մեր մեծ ուխտի ու մեր սրբազան

պարտականությունների կատարման հանդեպ։

Հայաստանյայց ազգային Առաքելական Ս. Եկեղեցու ավանդական խորհուրդն ու սրբության սրբոցն է եղել միշտ Հայ ժողովուրդի բարօրությունը, Հայ Հայրենիքի տենչալի ամբողջացումը և հայրենի պետության տնտեսական-քաղաքական, մշակութային հզորացումը։ Ինչպես միշտ, նմանապես և այսօր, ազգային Հայ Եկեղեցին, նրա ավանդապահ հոգևոր դասն ու առաքինազարդ ողջ պաշտոնեությունը, իր Հայրապետի գլխավորությամբ, ծառայում են այդ սրբազան ուխտին։

Հայ ժողովուրդի անձնվեր ու քաջարի զավակները, սերունդներ շարունակ և առատորեն, իրենց սրբազան արյունն են թափել ու իրենց ազնիվ կյանքը զոհաբերել Միացյալ Հայաստանի և հայրենի պետության նվիրական գաղափարների հաղթանակի համար։ Ով բանիվ թե գործով, ուղղակի թե անուղղակի մեղանշում է Հայրենիքի ամբողջացման և Հայ Պետության հզորացման հանդեպ, նա զինակից է հանդիսանում հայ ազգի ու հայրենիքի դարավոր թշնամուն, որը աշխարհակալական տենդով տառապող մեծերին թիկնած դիմային ծրագրեր է նյութում անպատիժ բռնազրավելու մեր սիրեցյալ Հայրենիքը, վերացնելու Հայ Պետությունը և մեկ ընդմիշտ բնաջնջելու ողջ հայությունը։

Ցավ ի սիրտ պետք է հիշատակենք, որ թեև սակավաթիվ, բայց և այնպես ի մեծ դժբախտություն և անպատվություն մեր ազգային նկարագրի, արտասահմանյան հայ գաղութներում տակավին կան հայանուն մարդիկ, որոնք մոռացության տալով պատմության դառն, մոլորեզակաձև դասերը, դավեր են լարում հայրենի Սովետական Պետության դեմ և անգամ պատրաստ են զի-

նակցել թշնամական ուժերի հետ՝ վերականգնելու համար այն կարգերը, որոնք նպատակ ունեն անխուսափելիորեն պատուհասել մեր ժողովրդին և ավերածել մեր Հայրենիքը:

Յուրաքանչյուր ազնիվ հայի առաջնակարգ ու սրբազնագույն պարտականությունն է—մերկացնել, չեղոթացնել և իսպառ հեռացնել հայկական շրջաններից հայադավ ուժերին ու գործիչներին: Այդ ենթ թելադրում մեր հավատացյալ հոտին Մենք մեր կոնգրակների և ուղերձների միջոցով, այդ նույնն ենք հանձնարարում անել մեր հոգեվոր դասին իր քարոզների ժամանակ:

Ամեն մի ազնիվ ու անվաճառ հայի սիրո և գուրգուրանքի, ակնածանքի և հիացմունքի սրբության սրբոցն է հանդիսանալու մեր ազգային հայրենական պետությունը՝ Սովետական փառապանծ Հայաստանը: Սովետական Մեծ Միությանն ապավինած, ռուս ազնիվ ու քաջարի ազգի ամենօրյա օգնությունը վայելելով, սովետական բոլոր ժողովուրդների եղբայրական անշահախնդիր աջակցությանը արժանացած, սովետական հիասթափման մեծ ընտանիքի եղբայրակցության կենսատու ու փրկարար շունչը շնչելով, Բնաշխարհի հայությունը իր ազգային պետական հիմքերն է կերտում, ամրապնդում, հրաշագործում ու պայծառազարդում հայրենական սուրբ օջախը, որի լույսի և ջերմության ուլժով այսօրվա սերունդը անօրինակ թափով ու ստեղծագործ հանճարով դարբնում է ոչ միայն իր, այլ և գալոց սերունդների երջանկությունը: Մայր Հայրենիքի, հայրենական պետության և Բնաշխարհի հայության այսօրվա վիճակն արդարացումը ու կենսագործումն է Սովետական Միության մեծանուն Առաջնորդ, Գեներալիսսիմու Ստալինի մարգարեության. «Տանջված ու բազմաշարժար, Անտանտայի և դաշնակների ողորմածությամբ սովի, ավերի ու գաղթի մատնված Հայաստանը, այդ բոլոր բարեկամներից» խաբված Հայաստանը այժմ իր փրկությունը գտավ նրանում, որ հայտարարեց իրեն Սովետական ծրվիրը:

Մեր Հայրենիքը, հայրենի պետությունը և մայրենի ժողովուրդը իրենց ստեղծագործական աշխատանքով, մշակութային վերելքով, կենցաղային բարգավաճմամբ, հերոսական նկարագրով հիացմունք են պատճառում և ակնածանք հերշնչում բոլոր նրանց, որոնք ականատես են դառնում մեր Հայրենիքի ու ժողովրդի աշխատանքի, պայքարի ու ստեղծագործության:

Ով անկեղծորեն սիրում է մեր ազգը և պաշտում մեր Հայրենիքը, նա պարտավոր է

զորավիգ հանդիսանալ հայրենի պետության՝ Սովետական Հայաստանին: Եզնել հայ ժողովրդին և զորավիգ լինել հայրենի պետության, սրբազան և հրամայական պարտականությունն է ամեն մի ազնիվ հայ մարդու, հայ հայրենասիրի: Այդ է հանդիսանում նաև մեր ամենօրյա մաղթանքը:

Անդրադառնալով հայրենադարձության հարցին, Ամենայն Հայոց Հայրապետն ապաց.

— Մեր Հայրենիքի հարազատ իշխանությունը բացել է Սփյուռքի տարագիր հայության առաջ Հայրենիքի դռները, որով ոչ միայն ազատում է հայ ժողովրդին անխուսափելի ձուլման, ազգային դիմազրկման, օտարության մեջ հուժվելու և անէնալու մեծ վտանգից, այլև լիակատար հնարավորություն ընձեռում թվով աճելու, ֆիզիկապես զորանալու հայրենի հողի վրա, գոտեպնդված կոլտնտրական ու տնտեսական մեծ հաղթանակներ տարած և վերելքի ճամբան բռնած հարազատների մերձավորությամբ, նոր զարկ ու թափ տալու հայ մշակույթի աննախընթաց զարգացման, հայ ժողովրդի բարեկեցության և ազգային հզորության ամրապնդման: Հայ ժողովրդի պարտականությունն է ամեն ինչ ստորադասել ազգահավաքման, հայրենադարձության նվիրական գաղափարի կենսագործմանը:

Հետպատերազմյան տնտեսական վերականգնման ու զարգացման մեծագույն դժվարությունների և բնության կույր տարրերի՝ երաշտի պատճառած թերաբերիության ծայրագույն պայմաններում լայն բացվեցին Սովետական Հայաստանի սրբազան դռները՝ սրտաբաց ընդունելու տարաբնակ, առժամապես հայրենազուրկ հայ հարազատներին: Անձուկ սահմաններով և ազգաբնակչությամբ սակավաթիվ Սովետական Հայաստանը հաղթահարեց անհաղթահարելի թվացող արգելքները և հայրենի նոր օջախն ընդ վառեց բազմահազար աստանդականների: Բնաշխարհի հայությունը անձնվիրաբար իրեն նեղ արեց և հարազատներին տեղ արեց: Անհավատալի հրաշագործություն էր ամենակարճ ժամանակամիջոցում հաղթահարել անհաղթահարելի և հայրենաբնակ դարձնել հայրենասեր բազմահազար բազմությունը հայրենադարձների: Անհավատալի հրաշագործություն է թվում տեսնել ու համոզվել, թե ինչպես պես-պես երկրներից եկած, տարամերժ կարգերում սնված, շահատիրական մթնոլորտում դաստիարակված հայրենադարձ ժողովուրդը, առասպելորեն կարճ ժամանակամիջոցում, հաղթահարեց հասարակական կենցաղի փոխանցման դժվարու-

թյունները և հարադատացավ սովետական իրավակարգի, սոցիալիստական հանրակենցաղի պայմաններին:

Մեր հոգին անհունապես հրճվում է, տեսնելով, թե ինչպես հայրենադարձ հարադատներս, որպես քրտնաջան մեղուներ, հայրենի հողը ոտք դնելու առաջին իսկ ժամից, կոտմ ու կոխում են իրենց երջանիկ ապագայի հիմքերը: Պետական գործարաններում թե կոլխոզային դաշտերում, վարչական հիմնարկներում թե ալլ հաստատություններում, գիտություն կաճառներում թե արվեստի տաճարներում հիացումն են առաջացնում հայազն նոր քաղաքացիների ազնիվ աշխատանքը, ստեղծագործ ոգին, երանավետ ծախուր, խինդն ու ծիծաղը: Մանկապարտեզի, ուսումնարանի, համալսարանի, Գիտությունների Ակադեմիայի, արվեստի, լուսավորության և այլ բազում հիմնարկությունների հյուրընկալ դռները լայնարձակ բացվել են հայրենադարձ մանուկների, ուսումնատենչ պատանիների ու գիտության ծարավի երիտասարդների առաջ: Այս ամենը, որ տասնյակ տարիների հերոսական պայքարի և արդար քրտինքի գնով է նվաճված, առատորեն ի սպաս է դրվում երբեմնի հայրենազուրկ, իսկ այժմ հայրենատեր լիիրավ քաղաքացիների:

Ով բացահայտ թե գաղտնի դավեր է լարում հայ Սփյուռքի հայրենադարձի դեմ, նա կամա թե ակամա, դուրս է մնում հայ ժողովրդի ազգային-հոգևոր միասնությունից: Ով թեթևամտորեն թե չարակամորեն հակառակում է հայ հայրենադարձությանը, նա դառնում է զինակից հայ ժողովրդի դահլիճ ազգուրաց դավադիրների, որոնք փորձում են հայ տարագիրներից վարձկան զինախմբեր կազմակերպել և ստրկական աշխատանքի իրավազուրկ բանակներ նախապատրաստել պատերազմ հրահրողների համար:

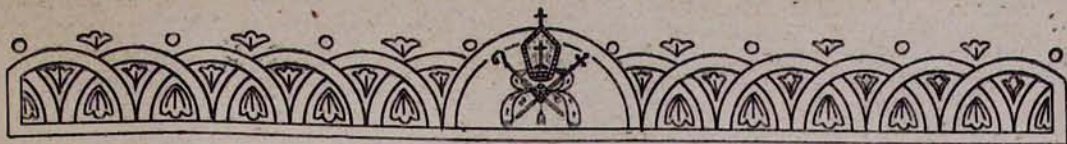
Հայ մարդու սրբազան պարտականությունն է—վառ, անշեջ պահել հայրենադարձի վեհ գաղափարը հայ ժողովրդի մեջ, գորավիզ լինել ազգահավաքման հայրենասիրական մեծ գործին, գուրգուրել, պահել ու ծավալել համազգային խանդավառությունը և միաժամանակ ապահովել ու երաշխավորել

րել հայրենադարձի ծավալման տնտեսական, քաղաքական ու բարոյական բոլոր կոմիսները:

Մխիթարական էր և ուրախալի Մեզ տեսնել, որ Հայաստանյայց ազգային եկեղեցվո ղավակներին հետ միաշունչ ու միասիրտ մեր նվիրական ազգային դատի և ներգաղթի հաղթանակի համար անկեղծորեն աշխատեցին ու պայքարեցին նաև աշխարհական հայազունները: Առանձնապես հիշատակության և գովասանքի է արժանի ավետարանական ազգայինների, կրոնապետների և հոգևոր հովիվների գործոն մասնակցությունը Համաշխարհային Հայկական Կոնգրեսի, հայրենադարձի և այլ ազգային ձեռնարկությունների աշխատանքներին: Սրտառուչ է նաև լատինադավան ազգայինների գործակցությունը համազգային խնդիրների արդարագատ լուծման համար, հակառակ նույն կրոնական պետերի ղավադիր հորդորների, պետերի, որոնք հայ դատի ու հայրենադարձի դեմ ծառանալով կամենում են միտաշահել վատիկանի ռազմատենչ մենավորին և հաճոյանալ աշխարհակալական ախտով տառապող քաղաքական այն գործիչներին, որոնք ծրագրեր են մշակում. թնդանոթային մսի և աշխատանքի գաղութային ստրուկների վերածելու իրավազուրկ տարաբնակ հայազուններին: Ի տրիտուր իր ազգադավ սև գործի—վատիկանի հայտնի կամակատար Աղաջանյանը կարդինալության աստիճանով վարձահատուցվեց: Սակայն մեծ է հայրենիքի սիրը, ազգահավաքման ու ազգասիրության զգացմունքը նաև լատինադավան հարադատների հոգում: Անհանդուրժելի և ռազմամուլ վատիկանի հայանուն գործակալներն անկարող են մարել կամ կորզել ազնիվ հայազունների հոգուց հայրենասիրության, ազգասիրության նվիրական զգացմունքները և նրանց զգալի մեծամասնությունը Մայր Հայրենիքի գրկումն է, որ պիտի գտնե իր հոգևոր մխիթարությունը և երջանիկ կյանքը:

Թող տիեզերքի Արարիչը արդարախոհ ու արդարադատ իմաստություն պարգևե ժողովուրդներին ու կառավարություններին, և խաղաղություն ու եղբայրություն հաստատե ամբողջ աշխարհում:

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ-Ի ԿՈՆԴԱԿԸ

ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ՏԻԱՐ ՀԱՅԿԱՅ ԳԱՎՈՒՔԾԵԱՆ, ՀԱՐԱՋԱՏԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶ-
ՄԻԱՄՆԻ ԵՒ ՍԻՐԵԼԻՈՅ ՄԵՐՈՒՄ
ՈՂՋՈՅՆ ՀԱՅՐԱԿԱՆ ԵՎ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

Քրիստոնեական կրոնի արժեքը նորա վեհ
դադափարների մեջ է, քրիստոնյա մարդու
արժանիքը այդ դադափարների կենսագործ-
ման մեջ է: Դուք վաղուց բռնել եք քրիստոնե-
յա մարդուն վայել ընթացք:

Մենք անձամբ ճանաչելով Ձեզ, գի-
տենք Ձեր հոգու առաքինությունները, ո-
րոնք արտահայտվել են Ձեր բազմա-
պիսի բարի գործերով: Նոցանից մե-
կի մասին է, որ պիտի խոսենք այժմ:
Դուք պահում եք Ս. Էջմիածնի Հոգևոր
Ճեմարանում երեք սան. այս մի անհատական
բարեբախտություն է, քրիստոնեական մի գո-
վելի գործ, որով Դուք մի քանի կարիքավոր
երիտասարդների կրթական և դաստիարակ-
չական հոգան ու խնամքը Ձեզ վերա առնե-
լով, տալահովում եք նոցա անձնական ապա-
կան:

Սակայն, այս նաև հասարակական բը-
նույթ կրույ բարեգործություն է, որովհետև
Դուք պատրաստում եք Հայ Եկեղեցու հա-
մար հոգևոր սպասավորներ, քահանաներ
և կուսակիտներ, որոնք պիտի ծառայեն ե-
կեղեցուն և ժողովրդին, դաստիարակելով
նոցա կրոնական և ազգային ոգով և կատա-
րելով եկեղեցու ծեսերն, արարողություններն
ու խորհուրդները, պիտի մխիթարեն նոցա

հոգեպես: Այլ և իրենց եկեղեցագիտական
ու հայագիտական ուսումնասիրություններով
պիտի ճոխացնեն մեր հոգևոր անդաստանը:

Ձեր այս գործով Դուք, իբրև հայ մարդ
և հայ հավատացյալ, կատարում եք նաև Ձեր
բարոյական պարտքը հանդեպ Ս. Էջմիածնի,
մասամբ թեթևացնելով նորա տնտեսական
հոգսը: Մենք վստահ ենք, որ Ձեզ նման
մարդիկ, Ազգին հարազատ և էջմիածնին
հավատարիմ, կընդլայնեն իրենց գործունեու-
թյունը Հայրենիքի և Ս. Էջմիածնի նկատ-
մամբ, հնարավորություն տալով Հայրենիքին
ևս առավել կուլտուրապես զարգանալ, գի-
տություն, գեղարվեստի և տեխնիկայի առ-
պարեզներում հառաջադիմել, իսկ Եկեղեցուն
տնտեսապես ու հոգևորապես զորանալ ու
զարգանալ, հուրախություն և ի մխիթարու-
թյուն Հայ Ժողովրդի:

Աստուածային Օրհնությունը իջնի և
հանգչի Ձեր և Ձեր ընտանիքի վերա:
Փրկչի զորավոր Աջը հովանավոր լինի
Ձեր ձեռնարկներին և հաջողություն պարգե-
վե Ձեր գործերին: Ամենաբարձրյալին լսելի
լինի Մեր բարեխոսությունն ու աղոթքը և
պարգևե Ձեզ ու Ձեր ընտանիքին արեւատու-
թյուն, բարօրություն և երջանկություն:

Ողջ լինուք, զորացյալ շնորհք Ս. Հոգվույն
և հավետ օրհնյալ ի Տյառնն և ի Մենք. ամեն:

ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳ - ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԶԷ-... 28

Տպաւ Կոնդակս ի 10-ն մարտի
1948 ամի Փրկչական և
ի Տոմարիս ՌՅՂԷ
ի Ս. Էջմիածին

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ր

Մայիսի 9-ին, Հաղթանակի տոնի օրը, Մայր Տաճարում Ս. Պատարագ մատուցվեց հոծ բազմության ներկայությամբ: Պատարագիչն էր Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետը, որը և հավուր պատշաճի քարոզ խոսեց:

Ս. Պատարագին ներկա էր Տ. Տ. Գևորգ Զ Վեհափառ Հայրապետը:

Ս. Պատարագից հետո նորին Ս. Օծուխյուն Տ. Տ. Գևորգ Զ Սրբազնագույն Հայրապետի մասնակցությամբ մաղթանք կատարվեց:

Հունիսի 20-ին, Ս. Աստուածածնի տփոյ գումանն տոնին, նորին Ս. Օծուխյուն Տ. Տ. Գևորգ Զ Ամենայն Հայոց Ազգայնորդ Պատրիարք-Կաթողիկոսի Օծման և զահակալության երրորդ տարեկիցի առթիվ Մայր Տաճարում ժողովրդի խուռն բազմության ներկայությամբ Ս. Պատարագ մատուցվեց:

Պատարագում էր Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետը:

Հայրապետական մաղթանքից առաջ քարոզ խոսեց պատարագիչ Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետը, որը հակիրճ կերպով բնութագրեց Վեհափառ Հայրապետի եկեղեցաշինարարական ու հայրենասիրական եռամյա բեղուն գործունեությունը, արևատություն մաղթելով այնպիսի Հայրապետին:

Այնուհետև կատարվեց Հայրապետական մաղթանք, որի հանդիսագիրն էր Վեհափառ Հայրապետը:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը մայիսի 12-ին հեռագրով իր խնդակցությունը հայտնեց Տանն Կիլիկիո Շնորհազարդ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա-ին՝ Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսարանի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր Տաճարի մեջ մայիսի 16-ին, Հոգեգալստյան տոնին, կատարվելիք Մյուռնոնօրհնության նվիրական արարողության առթիվ:

Մայիսի 6-ին, Համբարձման տոնի օրը, Մայր Տաճարում հանդիսավոր Ս. Պատարագ մատուցվեց: Պատարագիչն էր Տ. Կարապետ վարդապետ Ասլամազյանը:

Ս. Պատարագից հետո Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետ Տեր-Հովհաննիսյանը բանախոսեց Հայրապետական Աթոռը Սսից էջմիածին փոխադրելու նշանակության մասին: Բանախոսությունից հետո Հայրապետական մաղթանք կատարվեց, որի հանդիսագիրն էր Վեհափառ Հայրապետը:

Տաճարը լիքն էր աղոթավորների բազմությամբ:

Մայիսի 20-ին, թեմական գործերով, Մայր Աթոռ ժամանեց Ռումինահայ թեմի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Վազգեն վարդապետը:

Մայիսի 24-ին, Սրբոց Կուսանացն Հռիփսիմյանց տոնի օրը, Ս. Հռիփսիմի վանքում Ս. Պատարագ մատուցվեց էջմիածնի Մայր Տաճարի Միաբանության բոլոր անդամների և ուխտավորների հոծ բազմության ներկայությամբ: Պատարագում էր Տ. Նիկողայոս ավագ քահանա Բավեյանը:

Տոնի առթիվ բանախոսեց Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետը:

Մայիսի 25-ին, Սրբոց Կուսանացն Գայիանյանց տոնի օրը, Ս. Պատարագ մատուցվեց Ս. Գայիանեի վանքում: Պատարագիչն էր Տ. Խորեն ավագ քահանա Շուշանյանը:

Մայիսի 27-ին Ս. Պատարագ մատուցվեց Ս. Շողակաթի վանքում: Պատարագում էր Տ. Մկրտիչ քահանա Մկրտչյանը:

Մայիսի 30-ին, Կաթողիկե Ս. էջմիածնի տոնի օրը, Մայր Տաճարում հանդիսավոր Ս. Պատարագ մատուցեց Ռումինահայ թե-

մի առաջնորդական տեղապահ Տ. Վաղգեն ծայրագույն վարդապետը, որը և ավուր պատշաճի քարոզ խոսեց:

Ս. Պատարագին ներկա էր Տ. Տ. Գևորգ Զ Սրբազնագույն Հայրապետը:

Ս. Պատարագից հետո կատարվեց հայրապետական մաղթանք, որին ներկա էր հավատացյալների հոծ բազմություն:

Մայիսի 2-ին Հոգևոր ճեմարանի սաները, դասատուների ուղեկցությամբ, էքսկուրսիայի մեկնեցին Զվարթնոց, ուր դիտեցին հայկական ճարտարապետական մեծագույն կոթողի նվիրական մնացորդները:

Հոգևոր ճեմարանի սաները մայիսի 28-ին, ճեմարանի տեսչի և դասատուների ուղեկցությամբ, էքսկուրսիայի մեկնեցին Երևան, ուր դիտեցին թանգարանները: Սաների էքսկուրսիան հատկապես երկար տևեց Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Պատմական թանգարանում, որտեղ Հոգևոր ճեմարանի դասախոս դոցենտ Ա. Շահնազարյանը մի քանի ժամվա ընթացքում սաներին ծանոթացրեց թանգարանի բոլոր բաժինների և հայ նյութական կուլտուրայի այդ բաժիններում պահվող էքսպոնատների հետ:

Հոգևոր ճեմարանում հունիսի 2-ին սկսվեցին տարեվերջի քննությունները, որոնք տևեցին մինչև հունիսի 26-ը:

Մի շարք քննությունների հաճեց ներկա լինել Ամենայն Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Գևորգ Զ-ը:

Ինչպես ուսումնական տարին, նույնպես և տարեվերջի քննությունները, փայլուն հաջողությամբ ավարտելու համար 16 սաներ արժանացան պարգևատրումների:

Տարեվերջի քննություններից հետո սաներին ամառային արձակուրդ տրվեց և նրանք մեկնեցին իրենց հարազատների մոտ: Հապաղատներ չունեցող մի քանի սաներ ուղևորվեցին Գեղարդի վանքը:

Հունիսի 17-ին, Սրբոց Թարգմանչացն Սահակա և Մեսրոպա տոնի օրը, Հոգևոր ճեմարանի սաները, տեսչի, դասախոսների ուղեկցությամբ և Միաբանության անդամների հետ միասին, մեկնեցին Օշական, ուր այցելեցին Մեսրոպ Մաշտոցի շիրիմը և շրջակա հին ուստաւայրերը: Մի շարք սաներ Օշականի եկեղեցում մասնակցեցին արարողություններին:

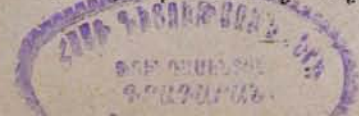
Վեհափառ Հայրապետը մայիսի 30-ին Ձ 271 թվակիր գրությամբ իր հայրական ողջույնը և Հայրապետական օրհնությունը հրդեհով Ռումինահայ Թեմական Խորհրդի փոխ-նախագահ Մեծարգո պ. Արտաշես Պոյաճյանին՝ գոհունակություն հայտնեց նրա կողմից ուղարկված սրտաբուխ նվերների համար:

Վեհափառ Հայրապետը մայիսի 25-ին տրված Կոնդակով իր Հայրական ողջույնը և Հայրապետական օրհնությունը հրդեհով Ռումանիո թեմի Կալաց քաղաքի համայնքին՝ գոհունակություն հայտնեց նրա կողմից ուղարկված պատվական նվերի համար: Ն. Ս. Օժովյուն իր այս Կոնդակով գրում է. «Ձեր պատվական նվերը գոհունակությամբ ընդունեցինք և մխիթարվեցանք... մխիթարվեցանք նորա համար, որ այդ նվերն արտահայտիչ է համայնքիդ առ Մայր Աթոռը տածած սիրուն, նա նշանակ է Ձեր կապին Հայության մեծագույն Սրբավայրի՝ Ս. Էջմիածնի հետ, նա նշանակ է Ձեր տածած սիրուն հանգեպ մեր Հայրենիք՝ Խորհրդային Հայաստանը:

Մենք չափազանց մխիթարված ենք հատկապես նորա համար, որ համոզված ենք թի այն համայնքը, որ կապված է Մայր Աթոռի և Մայր Հայրենիքի հետ, նա կտոկա և հավիտյան կապրի, առանց դիմադրվման և օտարների հետ ձուլման: Իսկ Ձեր նվերը մշտապես կմնա Մայր Աթոռում, իբրև հուշարար Ձեր տածած հարգանքի և սիրո առ Մայր Աթոռս մեր Ս. Էջմիածին»:

Այս մաղթանքներ անելով, Վեհափառը ռաբեմաղթում է, որպեսզի Տերը «հաջողեց նորա դալուստը իր տենչալի Հայրենիք՝ Խորհրդային Հայաստան»:

Ռումինահայ թեմի Առաջնորդական Տեղապահ Տ. Վաղգեն ծայրագույն վարդապետ Պալճյանի միջոցով Ս. Էջմիածնում շնորհակալությամբ ստացվել են ռումինահայեր Պ. Պ. Վ. Բարակյանի, Ս. Սպանդարյանի, Ա. Ճապուրովի, Ա. Քելերյանի, Կ. Սրաբանի, Ա. Իսրայելյանի, Հ. Պապայիկյանի, Ս. Պոխչեկյանի, Պ. Փափազյանի, Ս. Աբրահամյանի, Գ. Կարապետյանի, Թ. Կապուտիկյանի, Տիկ. Տիկ. Վ. Տուտյանի, Ս. Փափազյանի, Հ. Դուրդուկյանի, Ս. Գարանֆելյանի, Շ. Մուրադյանի, Ս. Քյուլունկյանի, Հակոբյանի, Օր. Օր. Լ. Լուպասյանի և Աբազյանի կողմից Մայր Աթոռի ու Հոգևոր ճեմարանի անունով ուղարկված նվերները:

ՌՈՒՄԻՆԱԼԱՅ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՈՐԴ Տ. ՎԱԶԳԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԱԼՃՅԱՆԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՅՐ ԱԹՈՈ

ույն թվի մայիսի 20-ին Ռումինահայ թեմի Առաջնորդական Փոխանորդ Տ. Վազգեն վարդապետ Պալճյանը Ս. Էջմիածին ժամանեց և Մայր Աթոռի ավագ լուսարար Սահակ ծայրագույն վարդապետի առաջնորդությամբ ներկայացավ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին։ Ալեգարդ Հայրապետի Աջը համբուրելուց ու նրա օրհնությունն ստանալուց հետո Տ. Վազգեն վարդապետը ղեկուցեց իր խնամքին հանձնված թեմի թեմական գործերի մասին։

Մայիսի 21-ին Տ. Վազգեն վարդապետը Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետի առաջնորդությամբ այցելեց Հոգևոր ճեմարանը, ուր ծանոթանալով վարչական ու դասախոսական կազմի հետ, երկար զրույց ունեցավ Հոգևոր ճեմարանին վերաբերող խնդիրների շուրջը։ Գերապատիվ Վազգեն վարդապետը ներկա գտնվեց նաև ճեմարանի երրորդ դասարանի դասերին։

Մայիսի 23-ին, կիրակի օրը Վեհափառ Հայրապետի կարգադրության համաձայն, Տ. Սահակ ծայրագույն վարդապետը Մայր Տաճար է առաջնորդում օրվա պատարագիչ Տ. Վազգեն վարդապետին, որտեղ վերջինս Ս. Պատարագ է մատուցում և հուզիչ քարոզ խոսում հայրենաբաղձ ու միահայ ժողովրդի սրտաբուխ ողջույնը հաղորդելով մայր հայրենիքում իր եղանակ կյանքը կերտող հայ ժողովրդին։ Նա մեծ հիացմունքով է ստում այն հսկայաթիչ կույտուրական

տնտեսական վերելքի մասին, որին ինքը աշխատես եղավ նրեանում՝ իր Հայաստան կատարած այցելությունից երեք տարի հետո։ Նույն օրը, Ս. Պատարագից ու քարոզից հետո, Ազգընտիր Վեհափառ Հայրապետը, բարձր գնահատելով Տ. Վազգեն վարդապետ

Տ. Վազգեն վարդապետը պատարագում է Մայր Տաճարում

հայ բազմաշխատ գործունեությունը, իր իսկ օրհնությամբ (եղակի դեպք Մայր Աթոռում) Ս. Իջման սեղանի առաջ շնորհում է Տ.

Վազգեն վարդապետին ծայրագունության տասը անտիճանները:

Ծայրագունության տուլությունը ներկա էին Մայր Աթոռի ամբողջ Միաբանությունը, ժողովրդի հոծ բազմություն և Երևանից ժամանած շատ հյուրեր, որոնց թվում Ռումինահայ «Հայաստանեան Ճակատ» կազմակերպության Կենտրոնական Վարչության ընդհանուր քարտուղար և «Հայաստանեան Ճակատ» թերթի խմբագիր Հարություն Պապոյանը:

Ս. Պատարագից հետո Ս. Վազգեն ծայրա-

յների կառուցած բնակարանները Բաղրամյան փողոցի վրա, ինչպես նաև մայրաքաղաքի նոր Արաբկիր, նոր Բուխարա ու Կիրճա արվարձանները: Նա շրջագայելով մոտիկից ծանոթացավ մեր մայրաքաղաքի հսկայածավալ շինարարությանը, դիտեց նորակառույցները եղավ Զանգվի գեղատեսիլ ձորում, ուր աշխատում էր մանկական երկաթուղին:

Ս. Վազգեն ծայրագուն վարդապետը այցելեց նաև Մատենադարանն ու Պետական պատկերասրահը: Սունդուկյանի անվան պետական դրամատիկ թատրոնում դիտեց «Խա-

Վեհափառ Հայրապետը ծայրագունության աստիճան է շնորհում

Ս. Վազգեն վարդապետին

դույն վարդապետը, առաջնորդությամբ Մայր Աթոռի ավագ լուսարար Ս. Սահակ ծայրագուն վարդապետի, Վեհարանում ներկայացավ Վեհափառ Հայրապետին:

Վեհափառ հաճեց Վեհարանում ճաշկերույթ անել, որին հրավիրված էին օրվա հյուրերը և Միաբանության մի քանի անդամներ: Գալուցից հետո հյուրերին այցելեցին Մայր Տաճարի Թանգարանը, որտեղ Թանգարանային իրերը դիտելուց հետո, այցելուների մատչանում գրեցին իրենց տպավորությունները:

Ս. Վազգեն ծայրագուն վարդապետը երկվանում այցելեց հայրենադարձ ռումինահա-

յաբալա», «Պեպո» և այլ ներկայացումներ, իսկ Ա. Սպենդիարյանի անվան Լենինի շքանշանակիր օպերայի ու բալետի պետական թատրոնում դիտեց «Խանդութ» բալետը: Հայֆիլհարմոնիայի դահլիճում նա ներկա եղավ Հայկական երգի ու պարի անսամբլի, ինչպես նաև Պ. Լիսիցյանի համերգներին:

Ս. Վազգեն ծայրագուն վարդապետը եղավ նաև Գեղարդում, Զվարթնոցում ու Արզնի կուրորտում:

Հունիսի 6-ին Ս. Վազգեն ծայրագուն վարդապետը մեկնեց Ռումինիա, իր պաշտոնատեղին:

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԵՎ ՀԱՄԱՅՆ ՌՈՒՍԻՈ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՒԹՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԱԼԵԿՍԻԻ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՒՄ

Մայիսի 28-ին Մայր Աթոռ ժամանեց Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Պատրիարք Նորին Ս. Օծուկյուն Ալեքսիի պատվիրակությունը, որի կազմի մեջ մտնում էին Կազանի թեմի Առաջնորդ Գերմոգեն Արքեպիսկոպոսը և Մոսկվայի Հոգևոր ճեմարանի դասախոս՝ դոցենտ Ն. Դոկուտովը։

Ս. Սահակ ծայրագույն վարդապետի գլխավորությամբ Մայր Աթոռի ամբողջ Միաբանությունը շուրջառնելով զգեստավորված հյուրերին դիմավորեց Տաճարի զանգակատան տակը. ապա հյուրերը հանդիսավորությամբ Տաճար առաջնորդվեցին, ուր Ս. Իշման սեղանի առաջ ռուսերեն լեզվով նրանց բարի գալուստ մաղթեց Ս. Սահակ ծայրագույն վարդապետը։ Դիմելով հյուրերին Ս. Հայրն ասաց.—

— Ձերդ Բարձր Սրբազնություն և Թանկագին հյուրեր, ինձ բախտ վիճակվեց Մայր Աթոռի Միաբանության անունից ողջունել Ձեզ այս նշանակալից օրը, հնադարյան մեր այս սրբազան Տաճարի կամարների տակ։ Մայր Աթոռի Միաբանությունը այսօր երջանիկ է զգում իրեն, որ այս սուրբ վայրում, ուր վեհոքն փայլում է Գրիգոր Լուսավորչի հնադարյան սրբավայրը, դիմավորում է Ձեզ, Համայն Ռուսիո Սրբազնագույն Պատրիարք Ալեքսիի պատվիրակներին։

Աղոթում ենք Ամենաբարձրալին քրիստոնեական եկեղեցիների բարօրության և Սուրբության Հայրերի բարեգալանման համար։

Մենք միշտ մեր սրտերում անմոռաց կը պահենք Ձեր Ս. Էջմիածին կառարած Թանկագին այցելության հետ կապված հիշողությունները։

Բարի գալուստ, մեր Թանկագին հյուրեր։
— Ս. Սահակ ծայրագույն վարդապետի ող-

ջունից հետո Նորին Սրբազնություն Գերմոգեն Արքեպիսկոպոսը Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսիի անունից ողջունեց Մայր Աթոռի Միաբանությանը, իր ողջունի խոսքն ուղղելով Միաբանության անդամներին Սրբազանն ասաց.—

— Ձերդ Բարձրապատվություն, վարդապետ հայրեր և դուք հոգևոր սպասավորներ Հայաստանի Լուսավորիչ Ս. Գրիգորի նվիրական վանքի, թույլ տվեք Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Սրբազնագույն Պատրիարք Ալեքսիի անունից Ձեզ ողջունեք ու բարեմաղթություններ հաղորդել Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու քույր Հայ Եկեղեցուն արժանավորությամբ սպասավորելու համար։

Դուք շնորհապարտ գործ եք կատարում, որ կապված է Միածնի Տաճարի, քրիստոնեական կուլտուրայի այս հնադարյան կոթողի, հավերժ պահպանության ու պաշտպանության հետ։

Աղոթում եմ Ամենաբարձրալին և մաղթում Ձեզ, Սրբազնագույն Գևորգ Զ Կաթողիկոսի իմաստուն ղեկավարությամբ, արժանավոր կերպով վարել Ձեր հոգևոր գործերը ի բարօրություն Քրիստոնեական Եկեղեցու և մեր հանուր Հայրենիքի։

Սրբազան իր գոհունակությունը հայտնեց նաև իրենց ցույց տրված սիրալիր ընդունելության համար և վեղարագուրկ մոտեցավ ու համբուրեց Ս. Իշման սեղանը։

Այնուհետև հյուրերը հանդիսավորությամբ վեհարան առաջնորդվեցին, ուր վեհափառ Հայրապետին ներկայացան Ս. Սահակ ծայրագույն վարդապետի առաջնորդությամբ։

Վեհափառ Հայրապետը հյուրերին սիրալիր ընդունելություն ցույց տվեց։ Նորին Ս. Օծուկյունը Սրբազան Գերմոգենի հետ ող-

ջադուրվելուց հետո, ի պատիվ Համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսի, առաջարկեց բազմել իր կողքը դրված հոտով բազկաթոռի վրա:

Գերմոգեն Սրբազանը հոտնեկայս հետաքրքրվեց Վեհափառ Հայրապետի առողջությանը, և փառաբանեց Աստծուն, որ Վեհափառն իրեն լիակատար առույգ ու առողջ է զգում: Ալեքսարդ Հայրապետը, իր հերթին, հաճեց իմանալ, ինչ ինչպես է զգում իրեն Համայն Ռուսիո Սրբազնապետյն Պատրիարքը: Գերմոգեն Սրբազանից զոհացուցիչ տեղեկություններ ստանալով, Վեհափառը երջանիկ կյանք և արեւատուություն մաղթեց Համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսիին:

Այնուհետև Գերմոգեն Սրբազանը հայտնեց, որ ինքը երջանիկ է անձամբ Նորին Վեհափառությանը հաղորդելու Համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսիի ջերմագին ողջույններն ու սրտանց բարեմաղթությունները, և որ պատվիրակությունը էլմիածին է ժամանել Սրբազնապետյն Պատրիարք Ալեքսիի անունից Նորին Ս. Օծությունը Մոսկվա հրավիրելու Ռուսաց եկեղեցու ինքնուրույնության 500-ամյակի առթիվ սույն թվի հուլիսի 8—20 Մոսկվայում կայանալիք հոբելյանական տոնախմբությանը ներկա գտնվելու համար: Այս առևելով Սրբազանը Վեհափառին մատուցեց Ալեքսի Պատրիարքի հրավիրագիրը:

Վեհափառ Հայրապետը այս առթիվ իր զոհունակությունը հայտնեց և ցանկացավ, որ պատվիրակության միջոցով նախ իր անկեղծ բարեմաղթություններն ու սրտաբուխ ողջույնները հաղորդվեն Համայն Ռուսիո Սրբազնապետյն Պատրիարք Ալեքսիին, ինչպես և այն մասին, որ ինքը հաճությամբ ընդունում է Նորին Ս. Օծության հրավերը Ռուսաց քույր եկեղեցու այդ մեծ ու նշանակալից տոնախմբությանը ներկա գտնվելու առթիվ:

Ապա Վեհափառը և հյուրերը բազմում են իրենց տեղերում. Վեհափառը Ալեքսի Պատրիարքի հրավիրագիրը ընթերցելուց հետո հայտնում է, որ այս հրավերը դիտում է որպես մեծ պատիվ, արված ոչ թե իր անձի, այլ Հայ եկեղեցու հանդեպ, և որ ինքը կըրկին անձամբ հավաստիացնում է պատվիրակությանը այն իր կողմից հաճությամբ ընդունելու մասին:

Սրբազանը խնդրում է Վեհափառին պատիվ անել իր հաճությունը գրավոր ևս հաղորդելու Համայն Ռուսիո Սրբազնապետյն Պատրիարքին: Վեհափառը խղճաբանում է հաջորդ օրը կատարել պատվիրակության խնդիրը, որ և կատարում է:

Այնուհետև Վեհափառի և հյուրերի միջև տեղի է ունենում մտերմական խոսակցություն եկեղեցական խնդիրների շուրջը:

Այս պաշտոնական այցելությունից հետո հյուրերը Սահակ ծայրագույն վարդապետի ուղեկցությամբ դիտում են Տաճարը և նրան կից Թանգարանը, ապա այցելում են Հոգևոր Հեմարանը, որ մանրամասն ծանոթանում են Հեմարանի ուսումնական ծրագրերի, ուսուցման դրվածքի, սաների կենցաղի և այլ խնդիրների հետ:

Ճաշին հյուրերը հրավիրվում են Վեհափառն, որ ընդհանուր ճաշասեղանի շուրջը մտերմական խոսակցությունները շարունակվում են Վեհափառի, հյուրերի և ճաշին ներկա գտնվող միաբանների միջև:

Երեկոյան հյուրերը հաճույալից տրամադրության տակ հրաժեշտ են անում Վեհափառ Հայրապետից և մեկնում Երևան:

Հաջորդ օրը հյուրերը ՀՍՍՌ Միությանը Սովետին կից Հայ եկեղեցու գործերի հորհրդի աջակցությամբ մեքենայով պատում են Երևան քաղաքում և ծանոթանում մեր մայրաքաղաքի հայտուն վերելքին ու շինարարությանը. այցելում են Մատենադարանը, որտեղ այցելուների մատյանում իրենց հիացմունքն են արձանագրում: Հյուրերը այցելում են նաև Արզնի-կուրորտը, որ աշխատակիցները նրանց սիրալիր ընդունելություն են ցույց տալիս. հյուրերն այստեղ հանքային ջրի լողարան ընդունելուց և կուրորտը դիտելուց հետո, շափազանց բարձր գնահատելով բուժման գործի դրվածքը և բուժ-աշխատողների հոգատարությունը, քաղցր տպավորության տակ թողնում են Արզնին: Հյուրերի վրա մեծ տպավորություն են թողնում մանավանդ Երևանի հոյակապ շինարարությունը, վարդապետյն տներով եզերված, ծառազարդ պողոտաները, էլեկտրալուսերով ողողված հրապարակները, փողոցներն ու պուրակները:

Մայիսի 30-ին հյուրերը Երևանից մեկնում են Մոսկվա:

Մ. ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆԸ ՈՒՍՄԱՆ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐՈՒՄ

որք էջմիածնի Հոգևոր ճեմարանը բոլորեց իր գոյության երրորդ տարին:

Պիտի առեւ, որ ճեմարանի ուսումնական տարին սկսվեց լավ պայմաններում: 1947 թվի ամառային արձակուրդների ընթացքում նորոգվել ու կարգի էին բերվել լսարաններն ու ննջասենյակները, գրասենյակներն ու աթոռները, նախօրոք ձեռք էին բերվել անհրաժեշտ քանակությամբ դասագրքեր ու դրենական պիտույքներ: Հատկապես առանձին ուշադրություն էր դարձվել սաների կենցաղային պայմանների բարելավմանը. ննջասենյակները կահավորվել էին նոր մահճակալներով, փոքրիկ պահարաններով, մաքուր անկողիններով և այլ անհրաժեշտ պարագաներով, բավարար չափով լրացվել էր խոհանոցի ու ճաշարանի սարքավորումը, ուսումնական տարվա սկզբից և եթ սաներն ապահովվել էին հստակ տուփ, սպիտակեղենով, կոշիկներով, կրկնակոշիկներով, սրբիչներով և այլն:

1947—48 ուսումնական տարում ճեմարանն ունեցել է առաջին, երկրորդ և երրորդ դասարաններ, այսինքն ճեմարանի ծրագրով նախատեսված լրիվ դասարանական բաժին: Սույն ուսումնական տարվա սկզբին նոր դիմողներից կոնկուրսով ընդունվել են քսան հոգի, որոնցից մի քանիսը՝ երկրորդ և երրորդ դասարաններում: Ընդունելության ժամանակ Վեհափառի կարգադրությամբ առավելություն է տրվել հայրենադարձ այն երիտասարդներին, որոնք որք, կիսաորք կամ չբավոր ընտանիքից են. այսպիսով նոր ընդունվածների շարքում կային տասը հայրենադարձ երիտասարդներ, որոնք հայրենիք էին դարձել Լիբանանից, Սիրիայից և Սեփալի տոսից: Նախորդ տարիներում ճեմարան էին ընդունվել ևս երկու հայրենադարձ երիտասարդներ— մեկը Սիրիայից ներգաղթած, իսկ մյուսը՝ Իրանից, ընդ որում Հոգևոր ճեմարանում սովորող հայրենադարձ սաների

թիվը բարձրացել էր տասներկուսի: Բացի հայրենադարձներից ճեմարանում սովորում են նաև եղբայրական ռեսպուբլիկաններից, ինչպես օրինակ Վրաստանից, Ադրբեջանից ու այլ վայրերից եկած սաներ:

Ճեմարանի երրորդ ուսումնական տարում ավելացել էր նաև դասախոսների թիվը. հրավիրվել էին մի քանի որակյալ նոր դասախոսներ.— Հալոց լեզվի և դրականության դասախոս էր հրավիրվել Երևանի Մանկավարժական ինստիտուտի ասպիրանտուրան ավարտած Ա. Պողոսյանը, նոր շրջանի պատմության դասախոս էր հրավիրվել վերոհիշյալ ինստիտուտի ասպիրանտ Մ. Գառաղեյանը և Աշխարհագրության դասախոս էր հրավիրվել նախկին Գևորգյան ճեմարանն ու Թբիլիսիի Պետական համալսարանն ավարտած, երկարամյա ու փորձառու ուսուցիչ Ռ. Ալիշանյանը, որը միաժամանակ Հոգևոր ճեմարանում վարում էր նաև դաստիարակ-վերակացուի պաշտոնը:

Ուսումնական տարվա ընթացքում երրորդ դասարանում, բացի հանրակրթական առարկաներից, ավանդվեցին նաև հետևյալ առարկաները.— Ուսումն Ս. Գրոց, Կարգ Աստուածապաշտության և Քրիստոնեական վարդապետություն:

Հոգևոր ճեմարանի վարչությունը ընթացիկ ուսումնական տարում մեծ ուշադրություն է դարձրել սաների ընդհանուր կրթական մակարդակի բարձրացման խնդրին: Հաշվի առնելով, որ սաների կրթական մակարդակի բարձրացմանը, բացի պրոցական նորմալ պարապմունքներից, մեծ շահ է կարող են նպաստել նաև արտադրություն կարող են նպաստել նաև արտադրություն աշխատանքի հակումներ պատվաստելով, վարչությունը, ուսուցչական կազմի գործոն մասնակցությամբ, տարվա ընթացքում կազմակերպել է մի շարք դրական-գեղարվեստական երեկույթներ. այս երեկույթ-

ները նվիրված են եղել մեծ մասամբ պետական, ազգային ու եկեղեցական տոներին, ինչպես նաև հայ գրական ու երաժշտական ականավոր դեմքերին, օրինակ հայ աշխարհիկ գրականության մեծ հիմնադիր, կրակոտ հայրենասեր ու լուսավորիչ Խաչատուր Աբովյանին, հայ ժողովրդական երգի ու երաժշտության անգուղական վարպետ անմահ Կոմիտասին և այլն: Գրական-գեղարվեստական երեկույթների նախօրյակներին եռանդուն աշխատանքի են լծվել սանհ-

երեկույթներին սաները հանդես են եկել իրենց նախապատրաստած ինքնուրույն ղեկուցումներով, շափածո ու արձակ սեփական ստեղծագործությունների արտասանությամբ, կամ ընթերցումով. սաներից ոմանք էլ այդ երեկույթներին երգել, նվագել կամ արտասանել են: Այսպես օրինակ սաներն իրենց ինքնուրույն ղեկուցումներով, սեփական ըստեղծագործությունների արտասանությամբ ու ընթերցմամբ հանդես են եկել Մայր Աթոռ Սրբիկիցի եղմիածին փոխադրվելու

Հոգևոր նեմարանի սաները՝ նկարահանված տարեվերջի ֆնեություններից հետո: Կենտրոնում՝ Վեհափառ Հայրապետը. նույն շարքում (ձախից աջ)՝ բժ. Ա. Մուշեղյան, դասախոսներ՝ Լ. Ալիշանյան, Ա. Դիլոյան, Տ. ավագ Բեն. Բավեյան, Տ. Կարապետ Եվսկոպոս, Տ. Սահակ Ժ. վարդապետ, տեսուչ Մ. Միևասյան, վերակացու Տ. Կուսանդին արեղա, դասախոս Գ. Միևասյան:

Բժ. Կուսանդին արեղա էն ղեկուցման համար հատկապես թեմաներ, գրականություն և նրանք գրականության մեջ պրպտումներ կատարելով ինքնուրույն կերպով մշակել են իրենց թեմաները. այս աշխատանքը մեծ հետաքրքրություն է առաջացրել սաների մեջ, խթանելով նրանց ինքնազարգացմանը և գրականությունից օգտվելու ունակությունների ձևավորմանը: Այս աշխատանքների ընթացքում վարչությունն աշխատել է, որքան հնարավոր է, շատ սաների մասնակից դարձնել:

500-ամյակի հոբելյանական տոնակատարությանը, Վարդանանց տոնին, Աբովյանին, Կոմիտասին նվիրված երեկույթներին և այլն: Պիտի ասել, որ այս երեկույթների կազմակերպումը մեծ չափով օժանդակել է ղալոցական պարտավորումներին. սաների մոտ զգալիորեն աճել է պատասխանատվության զգացումը դասախոսների կողմից արվող հանձնարարությունները ժամանակին ու անթերի կատարելու տեսակետից:

Ճեմարանի վարչության այս նախաձեռ-

նությունը միշտ խրախուսվել ու քաջալերվել է վեհափառ Հայրապետի կողմից. նորին Ս. Օծուկունը, չնայած իր բազմազգադավաճության ու ալիհեր տարիքին, ամենայն սիրով բարեհաճել է ներկա գտնվել մի շարք գրական-գեղարվեստական երեկույթներին, որոնց վերջում քանիցս քաջալերական ու խրախուսիչ խոսք է ուղղել սաներին ու կազմակերպիչներին, օրհնել նրանց և գոհ սրտով մեկնել ճեմարանի դահլիճից:

Գրական-գեղարվեստական այս երեկույթներին փայլ տվողը հանդիսացել է ճեմարանի սաներից կազմված երգչախումբը, ղեկավարությամբ վաստակավոր ուսուցիչ, կոմպոզիտոր Դանիել Ղազարյանի և հայ եկեղեցական երաժշտության վարպետ, Արժանապատիվ Տեր Նիկողայոս ավագ քահանա Բավեյանի: Այս երիտասարդ երգչախումբը, շնորհիվ իր անխռն ղեկավարների, կարճ ժամանակամիջոցում բազմաթիվ սովետական-հայրենասիրական, հայ ժողովրդական երգեր ու հայ եկեղեցական մեղեդիներ է սովորել: Երգչախումբը իր բոլոր ելույթների ընթացքում մեծ ընդունելություն է գտել ունկրդիների շրջանում. հատկապես նրա մասին ջերմ գովեստով է արտահայտվել երաժշտապետ արեգարդ Հայրապետը. Երևանից ու էջմիածնից երեկույթներին հրավիրված ունկրդի չորս հյուրերը ևս նշել են երգչախմբի կատարողական վարպետությունը: Երգչախմբի մեն-երգչի դերում հաճախ հանդես է եկել հարուստ, հնչեղ ու թովիչ ձայնի տեր Արժանապատիվ Տեր Նիկողայոս ավագ քահանա Բավեյանը, արժանանալով միշտ ունկրդիների ջերմ ընդունելությանը:

Ճեմարանի երգչախի խումբը, բացի գրական-գեղարվեստական երեկույթներին փայլ տալուց, տոն և կիրակի օրերին Մայր Տաճարում մասնակցել է եկեղեցական արարողություններին:

Ճեմարանի վարչությունը հատուկ ուշադրություն է դարձրել նաև սաների հայրենասիրական ու եկեղեցասիրական դաստիարակությանը. այս նպատակով կազմակերպվել են էքսկուրսիաներ՝ սաներին թե՛ մեր հին հուշարձանների և թե՛ լճեր արդի աննախընթաց վերելքի հետ ծանոթացնելու համար. — այսպես օրինակ սաները այցելել են Օշական գյուղը, ուր դիտել են հայ տառերի գյուտի մեծ ուճվիրա Մեսրոպ Մաշտոցի նվիրական դամբարանը, ինչպես և իշխան Ամատունու հուշարձանը, այցելել են Զվարթնոցը, ուր դիտել են 7-րդ դարու հայ ճարտարապետության անպուշակ կոթող Զվարթնոցի տաճարի հույակապ քանդակներն ու ավերակը, այցելել են Նրեանի Պատմական թանգարանը,

ուր դիտել են հայ դարավոր կուլտուրայի խնամքով ի մի հավաքված նշխարները, Երեվանում ծանոթացել են մեր հայրենիքի չբռնադ մայրաքաղաքի հսկայաթուղ վերելքին, դիտել են լայնարձակ հրապարակներն ու պողոտաները, գեղատեսիլ տուֆակառուց շենքերը, ծխնելուզազարդ բազմաթիվ գործարաններն ու ֆաբրիկաները, հսկա նորակառույցները և ծավալուն շինարարությունը: Հայրենի հուշարձանների դիտումը և մանավանդ մեր հայրենիքի արդի ծաղկումն ու բարգավաճումը հայրենասիրական զգացմունքով էր պարուրել երիտասարդ սաների սրտերը. նրանք իրենց հպարտ էին զգում տաղանդավոր հայ ժողովրդի զավակները լինելու համար:

Վարչությունը անտես չի առել նաև սաների կուլտուրական սպասարկումը. տարվա ընթացքում կազմակերպված ձևով սաները հաճախել են կինո, թատրոն, օպերա:

Տարեվերջի քննությունները ցույց տվին, որ դասախոսների ջանքերը, սաների կատարած աշխատանքները և վարչության միջոցառումներն ու ձեռնարկումները ապարդյուն չեն անցել: Քննությունները ցույց տվին սաների կրթական մակարդակի անբաղդատելի բարձրացում. տարեվերջի քննություններին սաները ներկայացան լիովին նախապատրաստված: Այդ էր պատճառը, որ մի շարք սաներ, թե՛ տարվա ընթացքում և թե՛ տարեվերջի քննությունների ժամանակ, իրենց ցուցաբերած լավագույն հառաչողի մության ցուցանիշների համար, Հոգևոր ճեմարանի մանկավարժական խորհրդի տոռչմամբ, արժանացան պարգևատրման: Այսպես օրինակ, պարգևատրվեցին առաջին կարգի նվերներով՝ Մարտիրյան Տիգրանը (Ա դասարանից), Աղամյան Աղամը և Հակոբյան Բաբգենը (Բ դասարանից), Գևորգյան Քաջիկը, Մարտիրոսյան Ռուբենը և Շահինյան Մկրտիչը (Գ դասարանից), երկրորդ կարգի նվերներով՝ Քոչարյան Աթանեսը և Քոչարյան Քոչարը (Բ դասարանից), Այնթափյան Փայլակը և Մարտիրյան Իգնատիոսը (Գ դասարանից). երրորդ կարգի նվերներով՝ Նոյազարյան Հայկազը (Ա դասարանից), Տերտերյան Արմենակը (Բ դասարանից), Ավագյան Ծալատուրը, Ղաղարյան Մովսեսը և Վարուգյան Հրանտը (Գ դասարանից):

Հոգևոր ճեմարանի կյանքում սույն ուսումնական տարին նշանակալից է հանդիսանում ոչ միայն նրա համար, որ ճեմարանը բոլորեց իր գոյության երրորդ տարին, այլ և որ այս ուսումնական տարում երրորդ դասարանի սաներն ավարտելով ճեմարանի դասարանական բաժնի դասընթացը, հաջորդ ուսումնական տարույ՜մ կթևակոխեն ճեմարան-

նի լսարանական, ավելի բարձրագույն, բաժինը, ընդ որում ճեմարանի հառաջիկա ուսումնական տարում բացվելիք լսարանական բաժինը կունենա մոտ քսան սան: Հավանական է, որ այս թիվը կաճի նոր դիմողների հաշվին, քանի որ նախորդ տարիներին ճեմարանի վարչությունը շատ դիմումներ էր ստանում միջնակարգ ու թերի բարձրագույն կրթություն ունեցող անձներից, որոնց ըստիպված էր լինում մերժել լսարանական բաժին չունենալու հետևանքով:

Ծրագրի, լսարանական բաժնի Ա լսարանում ավանդվելու են.

Ներածություն Հին Կտակարանի— Իսրայելի պատմության հետ միասին

Աստուածաբանություն Նոր Կտակարանի— Հիսուսի կյանքի պատմության հետ միասին

Կրոնների պատմություն

Մեկնություն Ս. Գրքի

Փիլիսոփայության պատմություն

Հայոց պատմության աղբյուրների ուսում-

Հոգևոր ճեմարանի Ա դասարանի սաները մի խումբ դասախոսների հետ (ձախից աջ) առաջին շաբաթում՝ դասախոս Ռ. Ալիշանյան, անուշ Մ. Մինասյան, վերակացու Կոստանդին Բրեղա. երկրորդ շաբաթում՝ սաներ— Կարենիկյան Ռազմիկ, Ավետիսյան Սուրեն, Կաշատյան Շավարշ, Գաբրիելյան Տիգրան, Ավշարյան Մինաս, Խանջյան Հակոբ, Բուտայան Սարգիս. երրորդ շաբաթում՝ սաներ Նղիսպարյան Հայկազ, Քասիմյան Անդրանիկ, Մարտիկյան Տիգրան, Նահապետյան Կիմ:

Եթե ճեմարանի դասարանական բաժնի ուսումնական ծրագրերում, հաշվի առնելով սաների մտավոր ընդհանուր զարգացման անհրաժեշտությունը, ավելի շատ տեղ էր տրվում հանրակրթական առարկաներին, ապա այլ է լինելու պատկերը լսարանական բաժնի համար: Ըստ նախատեսված ուսումնական

նախընտրություն

Հայոց հին և միջնադարի գրականություն Գրաբար (մատենագրություն)

Ռուսաց լեզու և գրականություն

Անգլերեն

Ճեմարանի ծրագրով նախատեսվում է, որ նրա դասընթացն ավարտողները պետք է

զինված լինեն ոչ միայն աստուածաբանական-կրոնական ուսմունքով, այլ և հանրակրթական գիտելիքներով:

Չորրորդ ուսումնական տարում զգալիորեն կաճեն ճեմարանի պահանջները: Ճեմարանի բարձրագույն լսարանական բաժնի բացման հետևանքով կաճի սաների քանակը, անհրաժեշտություն կզգացվի նոր մաս-

բարերարներ, որոնք հանձն էին առել մեկ, երկու, անգամ երեք սաների ծախսերը հոգալ, սիրով կատարեցին իրենց ստանձնած պարտավորությունները, բայց ճեմարանը մնաց դարձյալ առանց նյութական կայուն բազայի: Հոգևոր ճեմարանի նման կրթական հաստատությունը պետք է ունենա իր հիմնադրամը, անձեռնմխելի մի ֆոնդ, որով հը-

Հոգևոր ճեմարանի Բ դասարանի սաները մի խումբ դասախոսների հետ (ձախից աջ)՝ առաջին շարքում՝ Երաժշտագետ Դ. Ղազարյան, տեսուչ Մ. Մինասյան, Տ. Սահակ ծ. վարդապետ, Ռ. Ալիշանյան. երկրորդ շարքում՝ սաներ—Գամաղելյան Գրիգոր, Հակոբյան Բաբգեն, Սևոյան Լևոն, Գևորգյան Հարություն, Տերտերյան Արմենակ, Քոչարյան Աթանես. երրորդ շարքում՝ սաներ—Շեկիկյան Գևորգ, Կարապետյան Ռաֆիկ, Աղամյան Աղամ, Քոչարյան Քոչար

նագետ դասախոսներ հրավիրելու: Բացի այդ անհրաժեշտ կլինի կարգավորել ու ձուլացնել գրադարան-ընթերցարանը, կազմակերպել աշխարհադրական ու պատմական կաբինետներ, ֆիզիկական ու քիմիական լաբորատորիաներ: Այս և այլ բազմապիսի պահանջների բավարարման համար անհրաժեշտ է ճեմարանի համար ստեղծել կայուն նյութական բազա: Ծիշտ է, ճեմարանի գոյության երեք տարվա ընթացքում մի շարք

նարավոր կլինի ապահովել նրա անխափան ու հարատև գոյությունը և հնարավորություն ընձեռնել Ս. էջմիածնի Գերազույն Հոգևոր խորհրդին ու ճեմարանի վարչությանը՝ ճեմարանը դնելու իր կողման նախաձեռնի բարձրության վրա:

Հոգևոր ճեմարանի համար նյութական կայուն բազա ստեղծելու խնդիրը վաղուց ի վեր քննության առարկան է հանդիսանում մեր թեմերի հոգևոր իշխանության մարմին-

ների: Ըստ սեղեկությունների այս ուղղությամբ կատարված որոշ աշխատանքների դրական արդյունքներ են տվել. նոր բարերարներ են հանդես եկել, որոնք սիրահոժար ցանկություն են հայտնել սաներ որդեգրելու: Չորրորդ ուսումնական տարվա շեմքին մենք լիահույս ենք, որ մեր ազնվասիրտ ու ազնու-

վեհափառ Հայրապետ, Նորին Ս. Օծովթյուն Տ. Տ. Գևորգ Զ-ին, որը երբեք չի խնայել ոչ իր թանկագին ժամանակը, ոչ իր բարոյական ու նյութական բազմապիսի օժանդակությունը, գուրգուրալից ու հոգատար վերաբերմունք ցույց տալով ճեմարանի ուսումնական ու տնտեսական բոլոր հարցերի նկատմամբ:

Հոգևոր ճեմարանի Գ դասարանի սաները՝ տեսուչ Մ. Մինասյանի և դասախոս Ռ. Ալիշանյանի հետ. (ձախից աջ) առաջին շարքում՝ սաներ Գալեմդարյան Անդրանիկ, Խաչատրյան Հարություն, Եղիազարյան Անուշավան, Սարգսյան Գևորգ, Գևորգյան Քաջիկ, Գրիգորյան Արմենակ. երկրորդ շարքում՝ Խաչատրյան Կարապետ, Կոստանյան Կամսար, Մուրադյան Գուրգեն, Մարտիրոսյան Ռուբեն, Սարգսյան Սարգիս. երրորդ շարքում՝ Այնթափյան Փայակ, Շանիկյան Մկրտիչ, Մարտիրյան Իգնատիոս, Վարուդյան Հրանտ, Ղազարյան Մովսես, Սարգսյան Գարսևան, Ավագյան Խաչիկ:

վարժ քարերարները ջանք չեն խնայի ընդհատ պահանջելու ճեմարանի հետագա գոյությունը նրա համար կայուն նյութական բազա ստեղծելով:

Հաջողությամբ փակելով Հոգևոր ճեմարանի երրորդ ուսումնական տարին, ճեմարանի վարչության անունից պարտք ենք համարում մեր երախտագիտությունն ու շնորհակալությունը հայտնել Ամենայն Հայոց

Վարչության անունից խորին շնորհակալություն ենք հայտնում նաև հայ Սփյուռքի այն ազգասեր ու ազնվախոս անձանց, որոնք իրենց նյութական աջակցությամբ նպաստեցին Հոգևոր ճեմարանի եռամյա գոյության ապահովման գործին: Հուսով ենք, որ նրանք շնույաջենող եռանդով այսուհետև ևս կշարունակեն իրենց ուշադրության կենտրոնում պահել Հոգևոր ճեմարանը:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՍՏԵՂԵԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ԵՐԵԿՈՒՅԹ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆՈՒՄ

ողեր ճեմարանի դահլիճում մայիսի 24-ին կազմակերպվեց երեկոյթ՝ նվիրված հայ մեծանուն կոմպոզիտոր անմահ Կոմիտաս վարդապետի երաժշտական հիասքանչ ստեղծագործություններին: Երեկոյթի ղեկավարվեստական ղեկավարն էր Հոգևոր ճեմարանի երաժշտության դասախոս, կոմպոզիտոր Դանիել Ղազարյանը:

Երեկոյթին ներկա էին Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, Մայր Աթոռ Սիմոն Գևորգյանի անդամները, ճեմարանի դասախոսական կազմը, ճեմարանի սաները և էջմիածնից ու Երևանից հրավիրված բազմաթիվ հյուրեր:

Երեկոյթին ներկա էին նաև թեմական գործերով Մայր Աթոռ ժամանած Ռումինահայ թեմի Առաջնորդական Փոխանորդ Տ. Վազգեն ծայրագույն վարդապետ Պայծյանը և գործով Երևան ժամանած ռումինահայ «Հայաստանեան Ճակատ» կազմակերպության Կենտրոնական վարչության ընդհանուր քարտուղար ու «Հայաստանեան Ճակատ» թերթի խմբագիր Հարություն Պապոյանը:

Երեկոյթը բացվեց Հայկական ՍՍՌ-ի հիմնով, որ մեծ հաջողությամբ կատարեց ճեմարանի երգեցիկ խումբը՝ կոմպոզիտոր Դանիել Ղազարյանի ղեկավարությամբ:

Ճեմարանի տեսուչ Մ. Մինասյանը երեկոյթի բացման իր խոսքում հակիրճ կերպով նշեց այն խոշոր դերը, որ խաղացել է հայ ժողովրդի ծոցից ելած, հայ ժողովրդի երգն ու երաժշտությունը անաղարտությամբ հավերժ անմահացնող մեծ Կոմիտասը՝ հայ ժողովրդական երգերի հավաքման, գրառման, մշակման ու տարածման գործում, ինչպես նաև հայ երաժշտությունը երաժշտական աշխարհին ծանոթացնելու, մատչելի դարձնելու գործում: Բացման խոսքից հետո ճեմարանի սաները հանդես եկան ինքնուրույն պատրաստած զեկուցումներով. լսվեցին երրորդ դասարանի սաների հետևյալ զեկուցումները.

«Կոմիտասի կյանքն ու գործնեությունը» (Արմենակ Դրեգորյան).

«Կոմիտասի դերը ժողովրդական ստեղծագործությունների հավաքման, գրառման ու

մշակման գործում» (Ռուբեն Մարտիրոսյան).

«Կոմիտասի հասարակական գործունեությունը և նրա դերը Գեորգյան ճեմարանում» (Մովսես Ղազարյան).

«Օտար երաժշտագետները և հայ հասարակական-գրական գործիչները Կոմիտասի մասին» (Քաջիկ Գևորգյան):

Կոմիտասին նվիրված ինքնուրույն բանաստեղծության արտասանությամբ հանդես եկավ երրորդ դասարանի սան Մարտիրոսյան Իգնատիոսը:

Երեկոյթի երկրորդ բաժինը նվիրված էր Կոմիտասի ստեղծագործությունների և 3 այլ երգերի կատարմանը: Այս բաժնում հանդես եկան ճեմարանի երգեցիկ խումբը, արևելյան երաժշտական գործիչների վրա նվազող եռյակը և մեներգիչներն ու նվագողները: Երգեցիկ խումբը, կոմպոզիտոր Դանիել Ղազարյանի ղեկավարությամբ, վարպետորեն կատարեց «Սարերի վրալ գնաց», «Կոմե առա», «Ալագագա», «Սիփանա Բալեր» երգերը, ինչպես նաև «Կալի երգ»-ը, որի կատարման ժամանակ մեներգում էր ճեմարանի երգեցողության դասախոս Տ. Նիկողայոս ավագ քահանա Բավեյանը: Առաջին դասարանի սան, մեներգիչ Հակոբ Խանջյանը երգեց «Միռանի ծառ» և «Քելե, Բելե» երգերը, իսկ մեներգչուհի Վ. Կոնատյանը «Երկինքն ամպել ա» և «Ես Բեգ տեսա» երգերը: Ճեմարանի երաժշտության դասախոս կոմպոզիտոր Դանիել Ղազարյանը երգեց «Բարձր սարեր» և «Ծամով աղբիկ» երգերը: Ճեմարանի երրորդ դասարանի սան Շահինյան Մկրտիչը թառի վրա նվագեց «Միծեռնակ»-ը՝ իսկ Ա. Հովհաննիսյանը քլամանայի վրա նվագեց «Կոռնակ»-ը: Արևելյան երաժշտական գործիչների վրա նվազող եռյակի (Թառ, քլամանա, դափ) կատարմամբ լսվեցին «Նուշիկ», «Վաղարշապատի» և «Ռանգի» պարեղանակները: Համերգը ջերմ ընդունելություն գտավ ունկնդիրների շրջանում:

Երեկոյթի վերջում գոհունակության խոսք ասացին ռումինահայ հյուրեր Տ. Վազգեն ծայրագույն վարդապետ Պայծյանը և «Հայաստանեան Ճակատ» թերթի խմբագիր Հարություն Պապոյանը:

S. ՎԱԶԳԵՆ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ

Վեհափառ Տե՛ր, թույլ տվե՛ք նախ Ձերդ Ս. Օծուկյան ներկայացնել իմ խորին շնորհակալությունն ու երախտագիտությունը, որ առիթն ընծայեցիք ինձ ներկա գտնվելու մեծն Կոմիտասի հիշատակին նվիրված սույն հանդիսության:

Շնորհակալություն և շնորհավորություն հարգելի Պ. Տեսչին, պարոնայք ուսուցիչներուն, ինչպես և սաներուն, իրենց կազմակերպած այս շատ հաջող երեկույթին համար, որ մեզ, բոլոր ներկաներուս, տվալ է՝ հոգեկան մխիթարություն, և՛ գեղարվեստական ճշմարիտ վայելքի պահեր:

Սիրելի սաներ, իրոք իմ հայ մարդու, իմ պանդուխտ հայ մարդու հոգին փոթորկեցիք դուք այսօր անուշ և ամենաջերմ հուզումներով, ձեր խոսքով, և մանավանդ ձեր երգով: Իմ այս ջերմ ապրումները ինձ հետ պիտի տանիմ, ձեր ուսմանահայ եղբայրներուն ու քույրերուն, որոնք այնքա՛ն ծարավի են մայր Հայրենիքին եկած ամեն մեկ խապրիկին, ամեն մեկ ձայնին ու խոսքին:

Երեկ, Ս. Պատարագիս ընթացքին, ես խոսեցա այն մեծ հառաջդիմություններուն մասին, զոր տեսա մեր հայրենիքին մեջ, և հատկապես Երևանի մեջ:

Հիրավի վերջին երեք տարիներու ընթացքին այնքան հսկայական քայլերով հառաջ տարված են շինարարական աշխատանքները ամեն տեղ և ամեն մարզի մեջ, որ դրիթն անհամատարի կթվի:

Պ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՊՈՅԱՆԻ ԽՈՍՔԸ

Վեհափառ Տե՛ր, հարգելի հյուրեր, և դո՛ւք սիրելի ուսանող եղբայրներ, որ այսօր ձեր համալից զեկույցներով, արտասանություններով ու երաժշտական ելույթներով պանծացուցիք հիշատակը մեծ Կոմիտասին, շատ ճիշտ կերպով ընդգծելով այն հալածանքները, որոնց ենթարկված էր ան իր ժամանակի խավարամիտ հոգևորականներու ու ռեակցիոն իշխանություններու կողմ:

Որքան բարեբախտ եք դուք, որ այսօր կը վայելեք ձեր լուսամիտ հոգևոր պետի՝ Վեհափառ Գևորգ Ս. Կաթողիկոսի հայրական հովանավորությունը և Սովետական Կառավարության այնքան բարյացակամությունը: Նախկին Գևորգյան ճեմարանը, թեև հիմնրված որպես հոգևոր ուսումնարան, բայց, ինչպես հայտնի է ձեզ, մեր ժողովրդին տվալ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԽՈՍՔԸ

Բայց նույն հառաջդիմությունն ու շինարարությունը կտեսնեմ ես նաև այստեղ՝ Ս. Էջմիածնա մեջ: Եվ ամեն բանի առաջ՝ այդ դուք եք, Հոգևոր ճեմարանը, որ դիս կոգեվորե:

Մի մոռնա՛ք և լավ գիտցե՛ք թե արտասահմանի հայությունը իր ազգային գիտակցության և զգայունության բոլոր թելերովը կապված է մեր մայր Հայրենիքին և մեր հոգևոր կենտրոնին՝ Մայր Աթոռին հետ:

Մեր ժողովուրդը մխիթարված է այսօր և հույժ երջանիկ, որ վերածնված ու վերաշինվող հայրենիքի մը կողքին ունինք նաև վերածնվող ու վերաշինվող եկեղեցի մը:

Այս բոլորի համար մենք անհունորեն երախտապարտ ենք մեր Հայրենիքի՝ Սովետական Հայաստանի բարեխնամ կառավարության և մեր պաշտելի Վեհափառ Հայրապետին:

Ես կմաղթեմ Ձեզ, սիրելի սաներ, առողջություն, հոգվո արիություն, աշխատանքի անսպառ ուժ և աստուածային լիառատ շնորհ, որպեսզի մոտ ապագային մեջ մեր եկեղեցվո բարի մշակներն ու քաջ հովիվները դառնաք և ձեր ճիգերը խառնեք հայ ժողովրդի միասնական ճիգերուն, որպեսզի մեր Հայրենիքն ու Եկեղեցին աստիճան առ աստիճան բարձրանան միշտ դեպի վեր, աճեն, ծաղկեն և միշտ շեն ու պայծառ մնան:

Հաջողություն ձեզ, և ապրիք սիրելի ուսանողներ:

ՊԱՊՈՅԱՆԻ ԽՈՍՔԸ

Նաև բազմաթիվ աշխարհական կրթական մշակներ և մեծ բանաստեղծներ ու հեղափոխականներ:

Դուք ևս կպատրաստվիք նվիրվելու եկեղեցական ասպարեզին, բայց ինչպես անցյալին, կրնա ըլլալ, որ ձեզմե ոմանց վիճակվի դառնալ աշխարհական գործիչներ:

Դուք կգիտակցիք, անշուշտ, թե մեկ կամ մյուս պարագային, ձեր ուսերուն վրա կծանրանա հայրենասիրական պատասխանատու պարտականությունը՝ ձեր ստեղծագործական ուժերն ու երիտասարդական ամբողջ եռանդը ի սպաս դնելու մեր ժողովրդի միասնության իրականացմանը, որպեսզի համախըմբվինք մեր մայրենի հողին վրա, դառնանք մեկ ժողովուրդ, մեկ ու բարգավաճ հայրենիքով:

Երեկույթից հետո հյուրերի համար համեստ թեյասեղան պատրաստվեց: Թեյասեղանին բարեհաճեց ներկա լինել Վեհափառ Հայրապետը:

Թեյասեղանից հետո Ռոմինահայ թեմի

Առաջնորդական Փոխանորդ Ս. Վազգեն ծայրագույն վարդապետը իր հետ բերած նվերները բաշխեց ճեմարանի դասախոսներին ու սաներին:

ԽՈՒՄԻՆԱՀԱՅ „ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՃԱԿԱՏ“ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՊՈՅԱՆԸ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

այիսի 20-ին Բուխարեստից Երևան ժամանեց ռումինահայ «Հայաստանեան Ճակատ» հայրենասիրական կազմակերպության Կենտրոնական Վարչության ընդհանուր քարտուղար և «Հայաստանեան Ճակատ» թերթի խմբագիր Հարովթյուն Պապոյանը:

Երևանում Հ. Պապոյանը այցելեց քաղաքի տեսարժան վայրերը, արդյունաբերական, կուլտուր-լուսավորական ու գիտական հաստատությունները՝ Ալ. Մյասնիկյանի անվան Պետական Հանրային դրաղարանը, Մատենադարանը, Կերպարվեստի և Պատմական թանգարանները, Կրուպսկայայի անվան դպրոցը, № 3 մանկապարտեզը, Պիոներների պալատը, Վ. Մ. Մոլոտովի անվան Պետական համալսարանը, Բժշկական ինստիտուտը, Կոշիկի № 1 Ֆաբրիկան, «Արարատ» գործարանը, Ներկա եղալ Սունդուկյանի անվան պետական դրամատիկ թատրոնի, Մպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի պետական թատրոնի, Երաժշտական կոմբեդիայի թատրոնի ներկայացուցիչներին և Հայֆիլհարմոնիայի համերգներին:

Հ. Պապոյանն այցելեց նաև ռումինահայ հայրենադարձների բնակարանները, ծանոթացավ նրանց աշխատանքի ու կյանքի պայմաններին, զրույցներ ունեցավ բազմաթիվ հայրենադարձների հետ:

Հ. Պապոյանը եղավ նաև էջմիածնում, Զըվարթնոցում, Սևանում, Քանաքեռի հիդրոէլեկտրակայանում, Բերիայի ջրջանի Շահումյանի անվան կոլխոզում, Մետաքսա-

գործվածքային ու Տեքստիլ ֆաբրիկաներում, Արզնի կուրորտում:

Հունիսի 6-ին Հ. Պապոյանը մեկնեց Ռումինիա:

Մեկնելուց առաջ Հ. Պապոյանը թողեց հետևյալ գրավոր տպավորությունները մամուլում հրապարակելու համար:

— Ես հիացմունքով դիտեցի մեր հայրենիքի՝ Սովետական Հայաստանի գեղեցկություններն ու հպարտությամբ, հոգեկան անխառն հրճվանքով ծանոթացա անոր արտակարգ նվաճումներուն՝ արվեստի, մշակութային, գյուղատնտեսության ու ճարտարարվեստի բոլոր մարզերում մեջ:

Ես տեսա Երևանը, տեսա անոր ճարտարապետական կոթողները, հայկական գեղեցիկ տուֆե կերտած բազմահարկ շենքերը, օպերայի հոյակապ թատրոնը, պիոներների պալատը, մանկական երկաթուղին, «Մոսկվա» կինո-թատրոնը:

«Խսկական եվրոպական քաղաք մը», — պիտի ըսեին ուրիշները:

Ո՛չ, իսկական սովետական քաղաք մըն է մեր մայրաքաղաքը: Մեծ իր ճարտարարվեստական հսկաներով, մեծ իր գիտական ուսումնական բազում հիմնարկներով, արդիական բուժարաններով, հոյաշեն թատրոններով, հարուստ մատենադարանով ու թանգարաններով, հայկական ճարտարապետության գլուխ-գործոց պալատներով, լայն ասֆալտապատ պողոտաներով ու հրապարկներով, գեղատեսիլ այգիներով ու պարկերով:

Մեծ իր շունչով ու երկնասլաց թռիչքով։
 Ես տեսա Քանաքեռի հոյաշեն հիդրոկա-
 յանը, որ էլեկտրական էներգիա կմատակա-
 րարե հանրապետության արդյունաբերական
 ու այլ կառուցումներուն, եղա Արզնի հան-
 քային ջրերը։ Բազմաթիվ արդիական լողա-
 րաններով, բուժարանով, բժիշկներով, մա-
 քուր ննջարաններով, կինո-թատրոններով,
 ճաշարաններով օժտված արդիական բուժ-
 հանգստյան կայան մըն է Արզնին, Զանգվի
 մոզական գեղեցկությամբ ձորին մեջ։

Ես բազմաթիվ հանդիպումներ ունեցա ռու-
 մինահայ ու նաև բուլղարահայ հայրենա-
 դարձներու հետ։ Այցելեցի նրանց նորակա-
 ռույց բնակարանները։ Տեսա նրանց իրենց
 աշխատանքի վայրում։ Նրանք հասեր են ի-
 րենց մուրագին։

Սովետական հայրենիքի մեջ բոլոր հայ-

րենադարձները տեղավորվել, բոլորը աշխա-
 տանք ու պաշտոններ են ստացել ու կաշխա-
 տեն։ Բոլոր հայրենադարձներու դպրոցահա-
 սակ երեխաները կսորվին սովետական հիա-
 նալի դպրոցներում. պատանիներն շատերը
 կուսանին բարձրագույն ուսումնական հաս-
 տատություններում։

Հայրենադարձները, որոնցմե շատերը ուս-
 ման գերազանցիկներ են արդեն, հիացմուն-
 քով ու երախտագիտությամբ կդրվատեն կա-
 ռավարության հոգատարությունը։

Սովետական իշխանությունը մի անգամ ևս
 համոզեց ինձ, որ ինչպես հրեկ, նույնպես և
 այսօր իզուր պիտի անցնին իմպերիալիստ-
 ներու հետպատերազմյան բոլոր գալարում-
 ներն ու դավադրական ծրագիրները։ Վերջ-
 նական հաղթանակը պիտի մնա սովետական
 ու առաջադիմական ժողովուրդներու կողմը։

ՀԱՐ. ՊԱՊՈՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՍՓՅՈՒՌՔԻ ՄԵՋ

ԿԻԼԻԿԻՈ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՒԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 80-ԱՄՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ՄԵՋ

Մեծի Տանն Կիլիկիո Վեհափառ Հայրապետի՝ Գարեգին Ա-ի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ, «Ֆրանսայի Կիլիկեան Հայերու Միութիւն»-ը մտադիր է հանդիսավորապես տոնել այդ հոգնավաստակ հալ եկեղեցականին կրօնական, հայրենասիրական և մշակութային բազմամյա մեծարժեք գործու-

նեության հորեկանը: Ներկայիս կազմակերպվում է կարգադիր մարմին մը, որը պիտի սարքե այդ հանդեսը:

Հորեկանին տոնախմբումը տեղի պիտի ունենա Սորպոնի մեծ ամփիթատրոնին մեջ հունիս 5-ին:

(«Ժողովուրդ», 1 ապրիլ, 1948 թ.)

ԱՐՏԱՎԱՋԴ ՍՅՈՒՐՍԵՅԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՔԱՌԱՍՆԱՄՅԱ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀՈՐԵԼՅԱՆԸ

Նախաձեռնությամբ Նորին Սրբազնության նախկին աշակերտներին ումանց՝ վերջերս Փարիզի մեջ կազմվեցավ Կարգադիր Հանձնախումբ մը, տոնելու համար Կաթողիկոսական պատվիրակ Արտավազդ Սյուրմեյան Արքեպիսկոպոսի ուսուցչական ու գրա-

կան գործունեության քառասնամյա և եկեղեցական գործունեության երեսնամյա հորեկանը:

Կարգադիր Հանձնախումբը որոշած է հորեկանի հանդեսը կատարել հոկտեմբերի 17-ին, Սորպոնի մեծ ամփիթատրոնին մեջ:

(«Ժողովուրդ» 1 ապրիլ 1948 թ.)

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՒԻ ՍԻՍԵՆ ԷՋՄԻԱՇԻՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹՅԱՆ 500-ԱՄՅԱԿԻ ՀԱՆԴԵՍԸ ՆՅՈՒ-ՅՈՐԳՈՒՍ

Համաձայն Վեհափառ Տ. Տ. Գևորգ Զ Հայրապետի հրահանգին, Նյու-Յորքի մեջ ևս տեղի ունեցավ Հայրապետական Աթոռի Սիսեն Էջմիածին փոխադրության 500-ամյակի հանդես, ղեկտեմբեր 14-ին: Այդ առթիվ Առաջնորդարանի Օժանդակ Տիկնանց Միությունը վարձած էր Սընթրըլ Հայ Սքուլ ավ նիտըլ Թրեյտզի սրահը, ուր Առաջնորդ Հոր նախագահությամբ հանդեսը բացավ օրվան առենապետ Տիար Հ. Ավագյան: Գրավոր ուսումնասիրությամբ մը Անդրանիկ Սրկ. Աշճյան ամփոփ վերաքաղը ըրավ Հայ եկեղեցվո պատմության, Ս. Էջմիածնի շինութենեն մինչև 1441 թվականը, տալով Հայրապետական Աթոռի զանազան տեղա-

փոխությանց պարագաները, ու պարզելով այն պատճառները, որոնք անհրաժեշտ դարձուցին Աթոռին Կիլիկիային ետ՝ իր պատմական կեդրոնը—Էջմիածին—բերվելը ասկե հինգ հարյուր տարի առաջ: Էջմիածնի պատմական դերն ու համազգային արժեքը վեր հանեց Մինաս Սրկ. Գասաբյան, ուղերձով մը:

Դեղարվեստական բաժնին իրենց մասնակցությունը բերին Նորթ Ֆիլաթելֆիո եկեղեցվուն Դպրաց Դասի երկսեռ անդամները, որոնք այս առթիվ իրենց հովիվ Հոգ. Տ. Թորգոմ վրդ. Մանուկյանի առաջնորդությամբ խմբովին եկան Նյու-Յորք ու հանդեսին փայլ տվին մեկե ավելի խմբերգե-

րով, որոնց կարգին «Ով մեծասքանչ»-ը և «Էջ Միածին»-ը: Խոմբեն Օր. Ազնիվ Մեծեճյան արտասանեց Հ. Թումանյանի «Լուսավորչի կանթեղը»: Արտասահմանեն նոր ժամանած Օր. Ա. Պապիկյան ըրավ մենեղաներ՝ ինչպես «Տեր ողորմյա» և «Տեր կեցո»:

Առաջնորդ Տ. Տիրան Սրբազան Հայրը իր փակման խոսքին մեջ շեշտեց Աթոռի փոխադրության այս տարեդարձը տոնելու ուրոշման նշանակալից ըլլալու հանգամանքը: Պարզապես օրացույցի մեջ պատահաբար գտնված տարեդարձ մը չէ այս որ կը տոնվի: Մեր օրերու Հայ իրականության մեջ պատմական նշանակություն ունեցող խոշոր եղելության մը — հայրենադարձի — զուգահեռ դեպք մըն է հինգ հարյուր տարի առաջ Հայրապետական Աթոռին Սիսեն Էջմիածին վերադարձը: Այդ օրերուն, Հայ Եկեղեցւոյ հոգևոր պետին Աթոռը, զանազան թափառումներն վերջ ապաստանած Կիլի-

կիա, հեռու Ս. Էջմիածնի պատմական ւրրբավայրեն, ինկած էր հետզհետե կաթոլիկներու այլասերիչ ազդեցության տակ ու իր հարազատությունը կորսնցնելու վտանգին տակ էր: Արեւելյան Հայաստանի հարազատ հողին վրա գործող հայ վանականները տեսան այդ վտանգը ու 1441-ի պատմական որոշումով տուն կանչեցին Հայոց Հայրապետության տարագիր Աթոռը: Այդ նշանավոր եղելությունը տարբեր երեսի վրա կը կըրկնվի այժմ, այդ օրերեն հինգ հարյուր տարի վերջ, երբ մեր հայրենիքն ու Ս. Էջմիածինը դեպի տուն վերադարձի հրավեր կուղղեն ի սփյուռս աշխարհի ցրված հայության բեկորներուն: Գեր. Տ. Տիրան Նպիսկոպոս Էջմիածնի ճեմարանին ի նպաստ ընտանեկան նվերներ գոյացնելու կոչ ըրավ ներկաներուն ու անոնց միջոցով Նյու-Յորքի հայության և «Պահպանիչ»-ով փակեց հանդեսը:

(«Հայաստանեայց եկեղեցի» հունվար 1948 թ.)

ԳԵՐԱՊԱՏԻՎ ՏԻՐԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԵՐՍՈՅԱՆ ՄԱՅԵՍԻՒ ՄԵԶ

Տ. Տիրան Նպիսկոպոս հետևանք տալով մայիսիցիներու խնդրանքին՝ գալ և Վարդանանց տոնին առթիվ Ս. Պատարագ մատուցանել, փետրվար 12-ին մինչև 19-ը եղավ մեզ հետ՝ ընկերակցությամբ Ֆիլատելֆիո հովիվ Տ. Թորգոմ վարդապետի:

Ս. Պատարագը մատուցվեց, Պ. Հարություն Զաքարյանի շնորհիվ, սիրահոժար տրամադրված եպիսկոպոսական եկեղեցիին մեջ: Արարողության ամբողջ տևողության նույն եկեղեցվո 30 հոգին բաղկացած կառող երկսեռ երգչախումբը ամենայն հարազատությամբ քառաձայն երգեց Նվմալյանի պատարագը՝ ղեկավարության գեր Պ. Արամ Զարբեճյանի և մասնակցության քանի մը քաղցրաձայն հայ տիկիներու և այրերու: Կարելի չէր ըսել օտար երգչախումբ մըն էր երգողը, այնքան ներդաշնակ էր և տպավորիչ:

Սրբազանը զանազան երեկույթներու մեջ երբեմն հայերեն, երբեմն անգլերեն խոսեցավ գաղութին և օր մըն ալ մասնավորապես երիտասարդ սերունդին, իրենց պարտականություններու մասին իբրև հայ և հավատացյալ:

Մասնավոր հավաքույթի մը մեջ խոսեցավ կրոնական համայնքի կազմակերպության պետքին մասին և հրահանգեց Մայիսի մեջ կառուցանել սեփական եկեղեցի: Առաջարկին անմիջապես արձագանք տվավ գործը և բացվեցավ հանգանակությունը: Մեկ ժամվան մեջ գոյացավ ոչ միայն մոտ 2000 տղար, այլ և եղան հանձնառություններ, որոնք ապահովեցին կառուցվելիք եկեղեցիին գետինը, լավ երգահոն մը, գծագրությունները՝ ճարտարապետի կողմից, խորանին, տանիքին, մկրտության ավազանին ամբողջական ծախքերը, ներսի և դուրսի պատերուն ներկը, էլեկտրական կազմածներն ու անոնց գետեղումը, պետք եղած պատկերները: Գործը արդեն մեծ չափով իրականացած համարվեցավ և կազմվեցավ մասնավոր հանձնախումբ:

Սրբազանը կատարեց նաև մկրտություններ և մեկնեցավ իր հետ տանելով ամենքիս անվերապահ համակրությունն ու հարգանքը՝ վստահ թե հառաչեկա տարին պիտի գա եկեղեցվո շենքին հիմնարկեքը կատարելու:

Մ. Տ. Ս.

(«Հայաստանի կոչնակ» 20 մարտ 1948 թ.)

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ՈՒԽՏԻ ՕՐԸ

Երջանկահիշատակ Սահակ և Բարգին կաթողիկոսներու կոնգակով Ս. Գրիգոր Լուսավորչի Վիրապամուտի տոնը հռչակված է Անթիլիասի Ուխտի օր 1931-ին ի վեր:

Ինչպես ամեն տարի, այս տարի ևս տեղի ունեցավ Անթիլիասի Ուխտի օրը 14 մարտ 1948:

Հանդիսությունները սկսան 12 մարտ երե-

կոյան: Վեհափառ Հայրապետը նախագահեց նախատոնակին, իր շուրջն ունենալով եպիսկոպոս ու վարդապետ միաբանները:

Հաջորդ օր, շաբաթ, մատուցվեցավ Ս. Պատարագ: Հոգշ. Տ. Խորեն վարդապետ պատարագեց, իսկ Դպրեվանքը փակ մնաց՝ ի հարգանս Մեծ Սուրբին:

Երեկոյան տեղի ունեցան Հսկում և Առավոտյան ժամերգություն մինչև Հարց: Մաս մը ուխտավորներ, որոնք վանք գիշերեցին, ներկա էին Հսկում-ի արարողության:

Ուխտի օրը պատարագելու և քարոզելու համար հրավիրված էր Հալեպի Ս. Առաջնորդը, Գերշ. Տ. Զարեհ եպիսկոպոս Փայտլյան:

Գերաշնորհ Սրբազանը հանդիսավորապես պատարագեց և քարոզեց ավուր պատշաճի: Առավոտյան պաշտամունքը կատարվեցավ Մայր Տաճարին մեջ, նախագահու-

թյամբ Ն. Ս. Օծուխյուն Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի:

Հավարտ Ս. Պատարագի, տեղի ունեցավ Հայրապետական Մաղրանք և Աղոթք Հայեկեղեցվո անսասանության և նվիրապետական Աթոռներու անշարժության և զույդ Հայրապետներու արեւատության համար:

Ապա կազմվեցավ Աջերու ավանդական թափորը հանդիսավորությամբ Վեհափառ Կաթողիկոսին:

Երբ շարժեցավ թափորը, հուզիչ էր տեսնել ուխտավորներու ջերմեռանդությունը հանդեպ պատմական սրբությանց:

Թափորը սկսավ Մայր Տաճարեն, անցավ ընդարձակ բակին մեջեն և կրկին մտավ Տաճար:

Վեհափառը Լուսավորչի Ս. Աշոյ օրհնեց ուխտավորները և բարգավաճում մաղթեց գեղեցիկ Լիբանանին:

(«Հասկ» մարտ 1948 թ.)

ՀԱՅՐԵՆԻ ՀԱՐԱԶԱՏ ՀՈՂԻ ՎՐԱ

ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐ ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ.— Բնակարանային շինարարության համար Քաղսովետի գործկոմը մոտ 250 հայրենադարձների բնտանիքների հատկացրել է հողամաս: Շուտով շահագործման կհանձնվեն քաղաքի կենտրոնական փողոցի վրա կառուցված երկհարկանի 2 շենքերը:

Միայն քաղաքի հարավ-արևելյան մասում,

Կիրովականից-Դիլիջան տանող խոճուղու աջ կողմում, գեղատեսիլ վայրում կառուցվում են հայրենադարձ հայերի համար մոտ 180 բնակարաններ: Այդ տեղամասում 70 բնակարանների շինարարությունն արդեն ավարտված է: Գրեթե բոլոր հորաշեն տներում վառվում են էլեկտրական լամպեր, դրվում են ռադիո-բարձրախոսներ:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ — Հոկտեմբերյանի Քաղսովետի գործկոմի կոմունալ բաժինը հայրենադարձների համար կառուցում է երկհարկանի բնակելի շենք, որի առաջին

հարկի քարային աշխատանքներն արդեն ավարտվել են: Ծեռքը ունենալու է 40 բնակարան իր բոլոր հարմարություններով:

երևան քաղաքի Ստալինյան ռայոնում, Թումանյանի անվան դպրոցի մոտ, հայրենադարձ հայերի համար երկու բնակելի տուն է կառուցվում: Տները ունենալու են

12-ական բնակարաններ և շահագործման են հանձնվելու սույն տարվա օգոստոսի 1-ին:

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁ ՀԱՅԵՐԸ ԿՍՈՒՑՈՒՄ ԵՆ ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

Ստեփանավան քաղաքում ապրող հայրենադարձ հայերի անհատական բնակարանային շինարարության համար պետությունը բաց է թողել մեկ միլիոն 120 հազար

ռուբլու վարկ:

40 հայրենադարձ բնտանիքներ արդեն ստացել են վարկեր և ձեռնարկել սեփական բնակարանների շինարարությունը:

Դիլիջանի մոտակայքում, գեղադիր սոճի անտառում հայրենադարձ հայերի համար բնակելի տներ են կառուցվում: Առաջին երեք տները արդեն բնակության են հանձնված: Մնացած 11 երկհարկանի տների

կառուցումն ավարտելու համար կառուցողները պետությունից 30-հազարական ռուբլի երկարատև վարկ են ստացել. այդ տների կառուցման աշխատանքները կավարտվեն մայիսի վերջին: Շուտով կսկսվի 25 նոր տների շինարարությունը:

ՇԱՄՇԱԴԻՆ.— Արտասահմանից Հայրենիք վերադարձած հայերին բնակարանային

շինարարության գործում օգնելու նպատակով, Պետքանկի շրջանային բաժնամուկը

18 հայրենադարձների տվել է 227 հազար ոտքի վարկ: Բերդ, Թովուզ և Պառավաքար դյուղերի նորակառույց բնակարաններում արդեն ապրում են մի շարք ընտանիքներ: Ֆերմենտացիոն ֆաբրիկայում աշխատող

4 հայրենադարձներ նախապատրաստական աշխատանք են կատարում բանվորական ավանում կառուցելու իրենց սեփական բնակարանները:

2818 ՍԵՆՅԱԿ ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Հայրենադարձ հայերի համար կառուցվող տների շինարարական աշխատանքների զգալի մասը կատարվում է ռեսպուբլիկական մինիստրությունների և պետական այլ կազմակերպությունների կողմից, որոնք հայրենադարձության սկզբից մինչև 1948 թվի հունիսի 1-ը կառուցել ու շահագործման են հանձնել 2818 սենյակ: Տեղա-

կան արդյունաբերության մինիստրությունը, Երթադուղիներ, Խճուղային վարչությունը և մի քանի այլ կազմակերպություններ, ինչպես անցյալ տարիներում, այնպես էլ այս տարի հատուկ ուշադրություն են դարձնում հայրենադարձների համար տներ կառուցելու աշխատանքներին:

ՆՈՐ ՇԵՆՔԵՐ

ԱՆՆԱԿՆԵՐԻ.— Շամլուղի բանվորական ավանում այս տարի կառուցվում են բնակելի երկհարկանի երեք շենք՝ յուրաքանչյուրը 4 ընտանիքի համար: Շենքերից մեկի կառուցումն ավարտվելու վրա է, մյուս-

ների կառուցումը նույնպես սկսված է և կավարտվի այս տարի:

Նոր շենքերը բաշխվելու են հայրենադարձների և բանվորների ընտանիքներին:

ՍԵՇ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒՅՑՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ԽՆԴԻՐ

Մայրաքաղաքի «Կոմունիստ» թերթի թղթակիցը դիմել է ՀՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից Վերաբնակեցման վարչության պետ Գ. Գևորգյանին հետևյալ հարցով.— Արտասահմանից հայրենիք վերադարձող հայերին տեղավորելու համար ընթացիկ տարում ռեսպուբլիկայում ի՞նչ ծավալ ունի բնակարանային շինարարությունը:

— Բնակելի տների շինարարությունը, — ասել է Գ. Գևորգյանը, — կատարվում է մինիստրությունների ու այլ պետական կազմակերպությունների, անհատորեն հայրենադարձ-կառուցողների և կոլխոզների վարչությունների կողմից: Այն փաստը, որ շինարարությունը ֆինանսավորվում է երկարատև վարկերով և պետական բյուջեից արվող հատկացումներով, ինքնին վկայում է պարտիայի և Սովետական կառավարության հոգատարությունը հայրենադարձ հայերի նկատմամբ:

Էջմիածնի, Վեդու, ինչպես նաև Բերիայի անվան շրջաններում գտնվող ութը ավաններում անցած երկու տարում կառուցվել է 183 տուն: Ըստ պլանի 1948 թվին պետք է կառուցվի 918 տուն, որոնցից 60-ը արդեն պատրաստ են, իսկ մնացած 736 տները շինարարության պրոցեսում են գտնվում: Հայրենադարձ հայերի համար կառուցվող տների օրինակելի նախադժերը հաստատվել

են ՀՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից ճարտարապետության գործերի վարչության կողմից: Դրանք բարեկարգ, երեք և երկսենյակային տներ են՝ իրենց հարմարություններով: Յուրաքանչյուր տուն ունի իր տնամերձ հողամասը՝ էջմիածնի և Վեդու շրջանների ավաններում կազմակերպվել են կոլխոզներ: Այստեղ կառուցվում են նաև դպրոցներ, բուժարաններ և այլ շենքեր:

Ռեսպուբլիկայի քաղաքներում ընթացիկ տարում անհատական կարգով պետք է կառուցվեն 6914 տուն: Առ 15 մայիսի ավարտվել է 135 տան կառուցումը և շարունակվում է 4117 տան կառուցումը: Առ 30 մայիսի ավարտվել են 2054 տան կառուցման քարային աշխատանքները: 1947 թվին անհատական կարգով կառուցվել են 1168 տուն:

Ռեսպուբլիկայի կոլխոզներում հայրենադարձության սկզբից սկսած կառուցվել են 1060 տուն, ներկայումս կառուցվում են 982 տուն:

Կառուցող կազմակերպությունները, — եզրափակման ժամանակ ասաց Գ. Գևորգյանը, — ունեն բոլոր հնարավորությունները ամառային շինարարական ժամանակաշրջանը հաջողությամբ ավարտելու և ընթացիկ տարում հայրենադարձներին հազարավոր բարեկարգ նոր բնակարաններ տրամադրելու համար:

ՆՈՐ ԿՅԱՆՔ ԳՅՈՒՂՈՒՄ

ՎԵՂԻ.— Անցյալ տարում արտասահմանից հայրենիք վերադարձած հարյուրավոր հայրենադարձ ընտանիքներ բնակություն են հաստատել Նոր Կյանք գյուղում: Սովետական այս նոր քաղաքացիների համար

գյուղում կառուցվել է 100-ից ավելի տուն: Վերջերս գյուղում հեռախոսագիծ անցկացվեց, որով գյուղը կապվում է շրջկենտրոնի հետ: Կոլխոզի նոր անդամների 120 բնակարաններում բարձրախոսներ են դրվում:

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁ ՇՔԱՆՇԱՆԱԿԻՐԸ

Հայրենադարձ Արթուր Օհանյանը անցյալ տարի բարձր բերք աճեցրեց կոլխոզային դաշտերում և արժանացավ մեծ պարգևի: ՍՍՌՄ Գերագույն Սովետի Նախագահությունը ռեսպուբլիկայի գյուղատնտեսության առաջավորների հետ նրան ևս պարգևատրեց «Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի» շքանշանով: Օրերս Ճաթղոսն

գյուղի կոլխոզիկների ժողովում հանդես գալով, նա պարտավորություն ստանձնեց այս տարի ավելի բարձր բերքատվության հասնելու: Այժմ նա հացահատիկային կուլտուրաների մշակությունը կազմակերպում է այնպես, որ անթերի կատարի իր պարտավորությունը:

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁ ԷՆՏՈՒՋԻԱՍՏՆԵՐԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

Հայրենադարձ Դավիթ Բալյանը Սիրիայից վերադառնալով հայրենի երկիր, Սովետական Հայաստան, աշխատանքի տեղավորվեց ստալինյան հնգամյակի նորակառույցներից մեկում: Վերցնելով քարտաշորման գործի մուրճն ու գործիքները, նա հենց առաջին օրերից եռանդով լծվեց արտադրական պլանների կատարմանը:

Հետևելով իր ստալանովական ընկերների հայրենասիրական օրինակին, նա 1947 թվին կատարեց 2 տարվա արտադրական նորմա: Բայց դա էլ բավարարում է նույնիստ ստալանովականին: Նա նոր ուղիներ և միջոցներ էր որոնում արտադրողականությունը բարձրացնելու, շինարարության տեմպերն արագացնելու, նորակառույցը ժամկետից շուտ գործարկելու համար և 1948 թվի տարեսկզբից սկսեց աշխատել ավելի կազմակերպված ու բազմապատկված եռանդով: Նրա մուրճի հարպածները դարձան ավելի հատուկ և արագ: Միա-

ժամանակ Բալյանը քարտաշորման գործի արհեստը սովորեցրեց նաև իր որդի Սարգսին և հայր ու որդի, մրցելով միմյանց հետ, սկսեցին օրը-օրին բարձրացնել իրենց ցուցանիշները, նպաստել նորակառույցի արտադրական հաջողություններին: Այժմ նրանք օրական պլանները կատարում են ոչ պակաս քան 250-300 տոկոսով:

Ահա թե ինչու կառուցող հայր ու որդի Բալյանների նկարները երկար ժամանակ է ինչ փակցված է նորակառույցի բնակարանային շինարարության տեղամասի պատվո տախտակի վրա: Նրանցից ետ չի մնում նաև կրտսեր որդի Թորոս Բալյանը, որը աշխատում է նորակառույցի ավտոպարկում որպես մեխանիկ և իր նվիրված աշխատանքով նվաճել է կոլեկտիվի սերն ու համակրանքը: Հայրենադարձ Բալյանները մտնելով ստալինյան նոր հնգամյակի անվան սոցիալիստական մրցության մեջ, պայքարում են իրենց հնգամյա պլանները 3—3,5 տարում կատարելու համար:

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՆԵՐԸ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՎՈՐՆԵՐ

Քաջաբանշինի կառուցողները արագ թափով առաջ են տանում ստալինյան նոր հնգամյակի նորակառույցներից մեկի շինարարությունը: Այստեղ ժրաշան աշխատանք են կատարում տասնյակ սովետական նոր քաղաքացիներ: Հայրենադարձներից շատերը կարճ ժամանակամիջոցում տիրապետեցին արտադրության տարբեր մասնագիտություններին: Նրանք իրենց ազնիվ աշ-

խատանքով նվաճեցին շինարարության աշխատողների սերն ու հարգանքը: Ժիրայր և Երվանդ Դերեցյան եղբայրները հայրենիք վերադարձան Սիրիայից և կարճ ժամանակամիջոցում տիրապետեցին փականագործի պրոֆեսիային: Այժմ նրանք միշտ գերակատարում են առաջադրանքները: Հայրենադարձներ Հայկազ Մուսայելյանը, Մամիկոն Հակոբյանը, Ավետիք Մարգարյանը

աշխատում են որպես ավտոմեքենավարներ և անխափան կերպով շինանյութ են տեղափոխում նորակառույցի համար:

Հայրենադարձ բանվորներ Հովակիմ Ոսիբյանը, Հարություն Ղուկասյանը և Գարիբեկ Կոնստանդյանը մրցելով միմեանց

հետ, պլանը կատարում են 250 տոկոսով: Բարձր արտադրողականության ուսանելի օրինակներ են տալիս շինարարության մեջ աշխատող հայրենադարձ որմնադիրները, հյուանիկները, ծնիադործները և այլ պրոֆեսիայի աշխատողները:

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁ ԳՈՐԳԱԳՈՐԾՆԵՐԸ

ԱՐՏԱՇԱՏ.— Գորգագործական արտելի նովորուի և Յովայի բաժանմունքներում աշխատում են 36 հայրենադարձ կանայք: Նրանց համար ստեղծված են աշխատանքի լավագույն պայմաններ, շատերը պարբերաբար գերախառնում են իրենց օրվա ու ամսրվա առաջադրանքները:

Այս տարվա առաջին եռամսյակում նով-

որզուի գորգագործները պետությանը հանձնել են 90 քառակուսի մետր բարձրորակ գորգ:

Աշխատանքը լավ է կազմակերպված նաև Յովայում: Այստեղ Գ. Բախտավորյանը, Ս. Ավետիսյանը, Բ. Կարապետյանը, Գ. Ավետյանը օրական կատարում են մեկ ու կեսից մինչև երկու արտադրական նորմա:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՍՏԵՂՇԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՊԵՏԸ

Հաղարավոր հայրենադարձների հետ իր Հայրենիքը՝ Սովետական Հայաստան վերադարձավ 67-ամյա Միսակ Աբելյանը: Միրիայում, շնայած իր մեծ ձգտմանը արվեստով զբաղվելու, նա հարկադրված էր աշխատելու որպես օժանդակ բանվոր: Մեծ կարիքի մեջ էր ապրում նրա ընտանիքը, բայց շնայած դրան, արվեստի հանդեպ ունեցած սերը երբեք չի մարել նրա հոգում: Դեռ 1937 թվին, օտարության մեջ Մ. Աբելյանը, ի պատիվ Հոկտեմբերյան Մեծ Ռևոլյուցիայի 20-ամյակի, գործեց նրբահյուս մի գորգ, որի վրա պատկերված է մեծ Ստալինը՝ Սովետական Միության բոլոր ազգությունների բանվորներով շրջապատված: Այդ գորգը կախված էր աչքի ընկնող տեղում «Պրեհրա» նավի տախտակամածի վրա, որով Հայրենիք էր վերադառնում Մ. Աբելյանը:

Սովետական Հայաստանում Մ. Աբելյանը լայնորեն ծավալեց իր ստեղծագործական գործունեությունը. այստեղ նա ավարտեց դեռևս Միրիայում սկսած իր մի գործը— պլաստմասսայի վրա փորագրված է Հայրենիք ուղևորվող մի խումբ հայերի պատկերը՝ Բեյրութի նավահանգստի ֆոնի վրա: Հայաստան վերադառնալուց հետո վարպետը պատկերել է վերածնված Հայաստանի կյանքից առանձին մոմենտներ: Պատրաստել է գորգի հետաքրքիր էսքիզ.

պլաստմասսայի վրա փորագրել է Հովհաննես Թումանյանի «Անուշ» պոեմային վերաբերող իլյուստրացիաներ: այս փորագրությունը օժտված է նուրբ օրնամենտով և մանրանկարներով:

Իր հարազատ ժողովրդին ջերմ սիրով հայ մեծանուն գրող Խաչատուր Աբովյանի կերպարը Մ. Աբելյանը պատկերել է պլաստմասսայի վրա արված փորագրությամբ. այստեղ Աբովյանը պատկերված է գյուղացիների միջավայրում՝ Քանաքեռի ֆոնի վրա:

Ժողովրդական վարպետի այս բոլոր աշխատանքները ցուցադրվել են կիրառական արվեստի և կերպարվեստի ինքնուս վարպետների Մոսկվայում մայիսի վերջին բացված համամիութենական ցուցահանդեսում: Մոսկվայի թերթերը մեծ գովեստով են արտահայտվում ժողովրդական ստեղծագործության վարպետի ցուցադրած աշխատանքների մասին: «Պրավդա»-ն գրում է. «Իսկական վարպետության է հասնում պլաստմասսայի վրա կատարված փորագրությունը, որը աշխատանքն է Մ. Աբելյանի, սովետական այս նոր քաղաքացու, որը վերջերս է վերադարձել արտասահմանից հայրենի Հայաստան»:

Ներկայումս Մ. Աբելյանը աշխատում է Հայրենական Մեծ Պատերազմի թեմայով «Պարտիզանները հարձակվում են» փորագրության վրա:

ՎԵՐԱԾՆՎԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ժողովրդական ստեղծագործության հայտնի վարպետ, արծաթագործ-փորագրիչ հայրենադարձ Հրաչյա Ստեփանյանը ավարտել է «Վերածնված Հայաստան» փորագրությունը: Արծաթյա տախտակի վրա նա փորագրել է Սովետական Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության բոլոր բնագավառներն արտահայտող նկարներ՝ Հայաստանի արդյունաբերությունը, էլեկտրիֆիկացիան, կուլտուրան, արվեստը և այլն:

Տախտակի վերևի մասում պատրաստված է ժողովուրդների առաջնորդ մեծ Ստալինի նկարը մարշալական զգեստով, աջ կողմը պատկերված է Լենինի հուշարձանը Նրևանում: Հետին պլանում երևում են Արարատների գագաթները և խաղողի փարթամ այգիներով ծածկված հովիտ: Ներքևում փորագրված են հիդրոէլեկտրակայանի պատնեշը, կարբիդի գործարանի վառարանները, պղինձ ձուլող բանվորի կերպարը պղնձաձուլական գործարանի ֆոնի վրա, կոլտոզային դաշտը, մայրաքաղաքի բնակելի շենքերի վիթխարի կորպուսները:

Արծաթյա տախտակի շրջանակի վրա

փորագրված են հայկական գեղեցիկ օրնամենտներ և յուրաքանչյուրի արանքում սոցիալիստական շինարարության լավագույն կառուցումներից նմուշներ, ինչպես օրինակ Կառավարական Տունը, Գրքի պալատը, Հանրային գրադարանի շենքը, Պետական օպերայի շենքը, Ստ. Շահումյանի, Խ. Աբովյանի, Ղ. Ղուկասյանի հուշարձանները և այլն:

Սույն փորագրության վրա անվանի վարպետը գեղեցիկ տառերով փորագրել է մեծ Ստալինի հռչակավոր խոսքերը Հայաստանի մասին. «Միայն սովետական իշխանության գաղափարը Հայաստանին բերեց խաղաղություն և ազգային վերածննդի հնարավորություն»:

Հ. Ստեփանյանը այս գործը հանձնել է ՀՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից Արվեստի գործերի վարչության Ժողովրդական ստեղծագործության Տանը՝ Մոսկվայում կազմակերպվելիք կիրառական արվեստի և կերպարվեստի ինքնուս վարպետների համամիութենական ցուցահանդեսում ցուցադրելու համար:

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

ՀԱՅԵՐԻ ՄԻ ԽՄԲԻ ՄԵԿՆՈՒՄԸ ՌՈՒՄԻՆԻԱՅԻՑ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԲՈՒԽԱՐԵՍ, 20 հունիսի (ՏԱՍՍ).— Թերթերի հաղորդագրությամբ երեկ Կոնստանցայից «Պոքեդա» ջերմանավով Սովետական Հայաստան մեկնեց ռումինահայերի երկրորդ մեծ խումբը: Ջերմանավը մեկնելուց առաջ նավահանգստում տեղի ունեցավ մեկնող հայերի և Կոնստանցայի բնակչության բազմահազար միտինգ:

Ճառերով հանդես եկան «Հայաստանի Ճակատ» դեմոկրատական հայկական կազմակերպության նախագահ Դանիելյանը, Կոնստանցա քաղաքի քաղաքագլուխ Դոմիտրու Բերսանեսկուն, Ռումինիայում հայկական թեմի դեկավար Վազգեն վարդապետը:

Սովետական դեսպանության անունից մեկնողներին, նրանց սովետական քաղաքացիություն ստանալու առթիվ, շնորհավորեց Ռումինիայում Սովետական Միության գըլ-

խավոր հյուպատոս էլշիբեկովը: Միտինգում ընթերցվեց մեկնող հայերի դիմումը ռումինական ժողովրդին: Այդ դիմումի մեջ ի միջի այլոց ասված է. «Մենք թուրքական զազանային ջարդերից հետո կենդանի մնացած և մեր թանկագին հայրենիքը վերադարձող հայերս երբեք չենք մոռանա հղբայրական այն ըմբռնումը, որ մեր նկատմամբ ցուցաբերեց ռումինական ժողովուրդը»:

Միտինգում ներկա եղողների բոլորն օվաջիայի ներքո ի պատիվ Գենեռալիսսիմուս ընկեր Ստալինի և սովետական ժողովրդի հռչակված կեցցեի հնչյունների տակ «Պոքեդա» ջերմանավը Կոնստանցայից հեռացավ, ուղղություն վերցնելով դեպի Բաթումի:

Սովետական Հայաստան մեկնած հայերի երկրորդ խումբը բաղկացած է 1022 մարդուց:

ՀԱՅԵՐԻ ՆՈՐ ԽՄԲԻ ԺԱՄԱՆՈՒՄԸ

ԲԱԹՈՒՄԻ, 24 հունիսի (ՀՀԳ-ի հատ. թղթ.).— Հունիսի 23-ին «Պոքեդա» ջերմանավով Ռումինիայից Բաթումի ժամանեց Սովետական Հայաստան վերադարձող հայերի այս տարվա առաջին խումբը: Ընդամենը ժամանել է 1022 մարդ: Հիմնականում դրանք բանվորներ են՝ կոշկակարներ, տեքստիլա-

գործներ, էլեկտրիկներ և ուրիշներ: Զգալի խումբ են կազմում ուսուցիչները, բժիշկները, դեղագործները: Ժամանածները իրենց հետ բերում են Հայաստանի Պետական թանգարանին նվիրելու համար նկարների, արվեստի գործերի և հազվագյուտ գրքերի կոլեկցիա:

— 1848 —

— 1948 —

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՐԵՎՅԱՆԻ ՄԱՆՎԱՆ 100-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

Այլ. Մյասնիկյանի անվան Երևանի Պետական Հանրալին գրադարանը հայ մեծ գրող Խաչատուր Աբովյանի մահվան 100-ամյակի առթիվ պատրաստում է Աբովյանի ստեղծագործությունների, ինչպես նաև նրան վերա-

բերող գրականության բիրվորգրաֆիան, որը լինելու է 6 մամուլ ծավալով:

Այդ աշխատանքը կատարում է գրադարանի ավագ գիտական աշխատող Ա. Բաբայանը:

Հուլիսի սկզբներին, ՀՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի հրատարակությամբ, լույս կտեսնի Խ. Աբովյանի երկերի լիակատար ժողովածուի երրորդ հատորը, որը պարունակում է «Վերք Հայաստանի» վեպի գիտականորեն ստուգված տեքստը, ինչպես և այդ վեպի չհրապարակված տարբերակն ու հատվածները: Տեքստի խմբագրումը և ծանոթագրությունները կատարել է ֆիլոլոգիական գիտությունների թեկնածու Գ. Մուրադյանը:

Մինչ հոբելյանը լույս կտեսնեն Խ. Աբովյանի երկերի լիակատար ժողովածուի նաև առաջին և երկրորդ հատորները, որոնք ընդգրկում են նրա բանաստեղծությունները: Առաջին հատորի տեքստը տպագրության է պատրաստել և ծանոթագրությունները գրել ֆիլոլոգիական գիտությունների թեկնածու Ռ. Նանոսյանը, երկրորդ հատորինը — ֆիլոլոգիական գիտությունների թեկնածուներ Ա. Ասատրյանը և Ա. Մանուկյանը:

Տպագրվում է և շուտով լույս կտեսնի «Իրվան Խաչատուր Աբովյանի»-ի երկրորդ հատորը (առաջին հատորը լույս է տեսել 1940 թվին): Իրվանի նյութերը տպագրության է պատրաստել ֆիլոլոգիական գիտությունների դոկտոր Նովանդ Շահազիզը:

Արեղյանի անվան Գրականության ինստի-

տուտը պատրաստել է «Վերք Հայաստանի» վեպի ուղեբերն լրիվ թարգմանությունը: Վեպի տող առ տող թարգմանությունը կատարել է Մ. Գևորգյանը, իսկ դեղարվեստական մշակումը՝ Ս. Շերվինսկին:

Վեպի թարգմանությունը, նրան կցված մեկնաբանություններով և բառարանով հանդերձ, գտնվում է տպագրման պրոցեսում և լույս կտեսնի հոբելյանական օրերին:

Հոբելյանական Հանձնաժողովի որոշման համաձայն «Վերք Հայաստանի» վեպի ուղեբերն տեքստը ուղարկված է եղբայրական ռեսպուբլիկաները՝ ՍՍՌՄ ժողովուրդների լեզուներով թարգմանելու և հրատարակելու համար: Ուղարկված են նաև Խ. Աբովյանի պատմվածքների («Առաջին սեր», «Թուրքի պղծիկը», «Բարեկամիս մոտ») և մի շարք բանաստեղծությունների տող առ տող թարգմանությունները:

Արեղյանի անվան Գրականության ինստիտուտը պատրաստում է Խ. Աբովյանին նվիրված «Գրական հետազոտություններ» պատմագրական ժողովածուի երրորդ հատորը: Այս հատորի մեջ կընդգրկվեն հայ մեծանուն գրողի կյանքին ու ստեղծագործությանը վերաբերող հոդվածներ, ակնարկներ և գիտական աշխատություններ:

25 տպագրական մամուլ ծավալով այս ժողովածուի մեջ մտել են գրականագետների,

պատմաբանների և լեզվաբանների 17 աշխատություն:

ՔՈՈՇ ՊԱՊԻ ՄԱՍԻՆ

Երևանի ուսանական մանկավարժական ինստիտուտի ուսանողները պարապմունքներից հետո հավաքվեցին գրականության կարինետում, որտեղ ինստիտուտի դասախոս Կոնստանդին Վարդանի Աբովյանը, հաշատուր Աբովյանի թոռը, զրույց ունեցավ նրանց հետ իր նշանավոր պապի մասին: Ահա այդ զրույցի համառոտ բովանդակությունը:

— 1827 թվին ուսանական գործերը Հայաստանից դուրս քեցցին պարսիկ զավթիչներին և այդ օրվանից հայ ժողովուրդը ընդմիշտ իր բախտը կապեց ռուս մեծ ժողովրդի բախտի հետ: Շփումը ազատասեր ռուս ժողովրդի և նրա առաջավոր մտավորականության հետ միանգամայն բարեբար ազդեցություն ունեցավ հայ ժողովրդի համար: Այդ տարիներին իմ պապը, — այն ժամանակ դեռևս պատանի, — ուղևորվեց Դորպատ, ներկայիս Տարուս քաղաքը (էստոնական ՄՍՄ), որտեղ և ստացավ իր բարձրագույն կրթությունը: Այդ ժամանակ նրա վրա մեծ տպավորություն էր թողել Պետերբուրգը:

1836 թվին Աբովյանը ուժ ու եռանդ ստացած վերադառնում է Երևան. նրա ցանկությունն էր այստեղ դպրոց բաց անել գյուղական ուսուցիչներ պատրաստելու համար. սակայն, նրա այս ցանկությունը մերժվում է: Իր այս առաջին անաջողությունից հետո Աբովյանը մեկնում է Թիֆլիս, ուր զբաղվում էր մանկավարժական գործունեությամբ: Այն 30 հայ, վրացի ու ադրբեջանցի պատանիները, որոնց հետ Աբովյանը պարապում էր իր կողմից մշակված նոր մանկավարժական մեթոդով, շուտով, ինչպես լեզուների, այնպես էլ մյուս առարկաների ուսումնասիրման գործում, մեծ հառաչդիմություն են ցուցաբերում: Նրա աշակերտներից մեկը՝ Գաբրիել Մունդուկյանը հետագայում խոշոր դրամատուրգ դարձավ և առաջավոր դեր խաղաց հայ թատրոնի զարգացման գործում:

1840 թվին հաշատուր Աբովյանն ամուսնացավ: Երիտասարդ ամուսինները շուտով մի արու զավակ ունեցան, որին կոչեցին Վարդան, իսկ երկու տարի հետո էլ ծնվեց դուստրը, որին անվանեցին Զարմանդուկ:

Մի քանի րոպե զրույցը ընդհատելով Կ. Աբովյանը ներկաներին ցույց է տալիս մեծ գրողի կնոջ՝ էմիլիայի, որդու, աղջկա, թոռների ու ծոռների լուսանկարները: Ու ապա շարունակում.

— Երեխաները շատ շուտ զրկվեցին իրենց հորից, դրա համար էլ նրանց հիշողությունները հոր՝ Խ. Աբովյանի մասին կցկտուր էին:

1843 թվին Աբովյանը վերադառնում է Երևան և աշխատանքի անցնում Երևանի գավառային ուսումնարանում՝ տեսչի պաշտոնով: Սակայն, այստեղ ևս, իր առաջադիմ հայացքների ու գործունեության համար, նա շուտով արժանանում է վարչության անբարյացակամ վերաբերմունքին:

Վարչությանը զայրույթ պատճառող, «արարքներից» մեկը հանդիսանում էր այն, որ իմ պապը համարձակություն էր ունեցել գավառային ուսումնարանի հաշվետվությունը կազմելու հայերեն լեզվով: Պապիս նկատմամբ ատելությունն այնքան ուժեղ էր, որ նրա մահվանից 40 տարի անց երբ հայրս զիմեց գիմնազիայի դիրեկտորին և խնդրեց իրեն դասաժամեր տրամադրել, մերժում ստացավ: Մի քանի տարի հետո Կ. Բոմանովսկին իր «Երևանի գիմնազիայի պատմությունը» գրքում գրել էր. «Դիմում ներկայացնողը, Վարդան Աբովյանը — դա այն մարդն է, որը մի քանի տարի առաջ անհայտացել էր ու նորից երևացել»: Իմ հորը սխալմամբ այսպիսով նա ընդունել էր հաշատուր Աբովյանի տեղը:

Հույս չունենալով որևէ ծփանդություն ստանալու, հաշատուր Աբովյանը իրեն հատուկ անսպառ հոանդով գործի է անցնում: 1843 թվին լույս է տեսնում նրա կենդանության օրոք հրատարակության արժանացած միակ գիրքը՝ «Նախաշալիղ»-ը: Թիֆլիսի Կարապետ եպիսկոպոսի կարգադրությամբ այս գիրքը այրում են կրակի վրա:

Ուսանողները մեծ ուշադրությամբ ունկընդրում են պատմության այն մասը, որ վերաբերում էր հաշատուր Աբովյանի բարեկամական սերտ կապերին, որոնցով նա կապված էր ադրբեջանցի գրող Մ. Ֆ. Ախունդովի ու պոետ Միրզա-Շաֆիի և վրացական առաջավոր մշտավորականության ներկայացուցիչների հետ: Այնուհետև Կ. Աբովյանը պատմում է այն մասին, թե ինչպես մեծ գրողը սիրում էր հայկական ու եղբայրական ժողովրդների փոխկրթը և թե ինչպես քրդերի սեղծագործությունները վերաբերող նրա մի շարք հոդվածները տպագրել են Թիֆլիսում լույս տեսնող թերթերում:

Հաշատուր Աբովյանի հոգատարությունը իր հարազատ ժողովրդի կարիքների հանդեպ

ցաշտուն կերպով դրսևորվում է պատմողի բերած օրինակներում.

— Նդել է մի աշապիսի դեպք. Աբովյանը հանձն է տռել իր հայրենի գյուղի՝ Քանաքեռի բնակիչների շահերի պաշտպանությունը: Պարսից բեկերը, որոնք մնացել էին Երևանի շրջակայքում, ռուսական զորքերի գալուց հետո, անօրինական կերպով գյուղացիներից խլել էին «Մուրատ-Յափալի» ամենաբերրի հողամասը: Խաչատուր Աբովյանի հետապնդումների շնորհիվ այդ հողամասը նորից վերադարձվում է գյուղացիներին: Այդ օրվանից անցել է ավելի քան 100 տարի: Ներկայումս «Մուրատ-Յափալի» հողամասը մշակվում է կոլխոզի տրակտորներով և առատ բերք է տալիս: Բայց դեռ այսօր էլ շատ ծերունի-կոլխոզիկներ պահպանում են Խաչատուր Աբովյանի այդ պաշտպանությանը վերաբերող հուշերը:

1848 թվի ապրիլի 14-ին մեծ գրողը տնից դուրս եկավ ու այլևս ետ չվերադարձավ: Մի քանի օր տևող որոնումները ոչ մի արդյունք չտվին: Հայտնի է, որ վերջին օրերին Խաչատուր Աբովյանը եղել է մոսկված, մտախոհ, լուակյաց ու հրաժարվել է սնունդ ընդունելուց: Դժվար է ասել, թե ինչպես է նա մահ գտել, բայց և այնպես պարզ է, որ դրանում հանցավոր են մոլթ ուժերը, որոնք իշխում էին այն տարիներին: Ըստ հարազատներիս պատմածների ինձ հայտնի է, որ պապս հաճախ էր կրկնում այս խոսքերը. «Ամեն ժամ մտածել եմ, որ իմ վերջը — դա Միքիլն է»:

Գրողի կինը՝ Էմիլիա Աբովյանը խնամքով պահպանել է նրա ձեռագիրներն ու գրքերը: Ամեն անգամ, երբ գոան բախոց էր լսվում, նա վեր էր թռչում տեղից ու նրան թվում էր, թե այդ ամուսինն է վերադարձել: Դժբախտ

կինը մահացավ 1870 թվին: Խաչատուր Աբովյանի գրական ժառանգությունը անցավ հորս ձեռքը, իսկ նրա մահվանից հետո էլ, 1896 թվին, անցավ մեր ձեռքը: Թշնամու արշավանքների օրերին, երբ հարկադրված էինք մեր ամբողջ ունեցվածքը լքելու և երբ ամեն քայլափոխին փտանդ էր սպառնում, մենք ամեն ճիգ գործադրեցինք փրկելու համար այն թանկարժեք ձեռագիրները, որոնց վիճակով չհետաքրքրվեցին ոչ ցարական աստիճանավորները և ոչ էլ սրանց փոխարեն իշխանության գլուխ անցած դաշնակները:

1917 թվին Ալեքսանդրոպոլում իմ աշակերտներից մեկը մի նամակ բերեց մոտոս, որ ինչպես պարզվեց, ստորագրված էր Խաչատուր Աբովյանի ձեռքով: Նրեխան պատմեց, որ մի խանութում խանութպանը այդպիսի թերթերում վաճառված մթերքներ էր փաթաթում: Ես վազեցի այդ խանութը, որպեսզի պահանջվող ամեն մի գնով ձեռք բերեի այդ փաստաթղթերը: Սակայն, «Խաչատուր Աբովյանի գործ»-ից, որ այլ թղթերի հետ միասին խանութպանը գնել էր Երևանի նահանգային արխիվի աստիճանավորներից, այլևս ոչինչ չէր մնացել: Պատմական արժեք ներկայացնող փաստաթղթերը օգտագործվել էին մթերքների փաթաթելու համար:

Սովետական իշխանության տարիներին մենք Պետական Գրական թանգարանին հանձնեցինք անհայտ նկարչի կողմից պատրաստված Աբովյանի միակ յուղաներկ նկարը, «Վերք Հայաստանի» վեպի երկու ձեռագիր օրինակները, տասնյակ այլ ձեռագիրներ, նամակներ ու փաստաթղթեր, որոնց թվում նաև քրդական ֆուլկլորի գրանցումների տետրը և 1917 թվին գտնված նամակը: Խաչատուր Աբովյանի գրական ժառանգությունն այսօր դարձել է համաժողովրդական սեփականություն:

ԵՐԱՆԻ ԾԱՀԱԶԻՉ

ԽԱՀԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆՈՐԱԳՅՈՒՏ ՄԻ ՎԱՎԵՐԱԿԱՆԻ ԱՌԹԻՎ

«Սովետական Հայաստան» օրաթերթի 1948 թ. ապրիլի 7-ի համարում մի հոդված տպագրվեց Խաչատուր Աբովյանին վերաբերող վերջերս հայտնաբերված մի նոր վավերականի ու նրա համառոտ բովանդակության մասին^{*)}:

^{*)} Ա. Ասատրյան և Գ. Ստեփանյան. — Նոր նյութեր Խաչատուր Աբովյանի և նրա ժամանակակիցների մասին, «Ս. Հ.» № 3231, էջ 3:

Մեր ուշադրությունից բնականաբար վերաբերվել էր կարող Խաչատուր Աբովյանին վերաբերող նոր վավերականի հայտնաբերման հանգամանքը, քանի որ երկար ժամանակից ի վեր զբաղվում ենք հայ այդ նշանավոր գրողի ու մեծ մարդու կյանքի և գործունեության ուսումնասիրությամբ. ուստի և ուշադրությամբ այդ համառոտ ու հապճեպ գրված հոդվածը կարդալուց հետո չտապեցինք տեսնել ու թերթել բուն իսկ

վաճերականը, որ ձեռք էր բերել Հայկական ՄՍՄԻ Գիտությունների Ակադեմիայի Ս. Աբովյանի անվան Գրականության ինստիտուտը:

Նախ քան այդ վաճերականին անդադառնալը, պետք է ասենք, որ Խ. Աբովյանի կենսագրության մեջ մի քանի առեղծվածներ կան, որոնք, ստույգ վաճերականների պակասության պատճառով, դեռ մնում են չբլուծված. միաժամանակ պիտի ավելացնենք, որ այս ուղղությամբ նոր վաճերականներ որոնելու և գտնելու դռները դեռ իսպառու չեն փակված մեր առջև: Շատ հեռու չերթանք, հենց մեր Պետարխիվի ֆոնդերը, այս տեսակետից, դեռ վերջնականապես լրիվ չեն հետազոտված, էլ չենք խոսում Վրաստանի Պետական կենտրոնական արխիվի մասին, որ, Աբովյանին վերաբերող վաճերականներ գտնելու տեսակետից, նույնպես հարկավոր չափով չի նայված:

Վերջին ժամանակներս այս երկու արխիվներում հայտնաբերված նոր վաճերականների շնորհիվ պարզվեցին գոյություն ունեցող առեղծվածներից երկուսը: Սվ ահա պատահաբար հայտնաբերված այս վաճերականով էլ պարզվում է մի երրորդ առեղծված:

Ավելորդ չենք համարում այստեղ մեջ բերել այդ երեք պարզաբանված — առեղծվածները: Առաջին առեղծվածն այն էր, որ Աբովյանը Դորպատ գնալու ժամանակ, երբ 1830 թ. օգոստոսի 25-ին հասնում է Պետերբուրգ, այստեղ իսկույն սկսում է տրոնել իր մանկական ընկեր Ստեփանոսին, որին և գտնում է:

Այդ հարց է ծագում, ո՞վ է եղել այդ մանկական ընկեր Ստեփանոսը. եթե նա եղած լիներ Ստեփանոս Նազարյանցը, ապա երբ կարող էր եկած լինել Պետերբուրգ ու ծառայության մտած: Այս առեղծվածը չի կարողացել լուծել ոչ հանգուցյալ Լեոն, Ս. Նազարյանցի մասին գրած իր սովոր կենսագրականի մեջ, և ոչ էլ մենք, Աբովյանի մասին մեր գրած կենսագրականի մեջ: Վերջերս Գրիգոր Հարությունյանի կողմից ՀՍՄՍ Պետական կենտրոնական արխիվում հայտնաբերված վաճերականներից պարզվեց, որ Պետերբուրգում Աբովյանի որոնած Ստեփանոսը եղել է ոչ թե Ստեփանոս Նազարյանցը, այլ Ստեփանոս Գասպարյանը, որը նույնպես Աբովյանի մանկական դասընկերն է եղել Ներսիսյան դպրոցում*):

Երկրորդ առեղծվածն այն է, որ մինչև

*) Գ. Հարությունյան. — Խ. Աբովյանի և Ս. Նազարյանի կենսագրության շուրջը ստեղծված մի առեղծվածի լուծումը. «Էջմիածին» ամսագիր 1947 թ. հուլիս-օգոստոս, էջ 61:

վերջերս մեզ հայտնի չէր, թե Աբովյանը, Ներսես կաթողիկոսի 1846 թ. մայիսի 13-ին Երևան ժամանելու առթիվ, իր ո՞ր անվանել վարմունքի համար է ենթարկված եղել երեք օրվա տնային կալանքի, փոխաբայ վորոնցովի հրամանով: Վերջերս Վրաստանի Պետական կենտրոնական արխիվում մի վաճերական հայտնաբերվեց, որից պարզվում է, որ Աբովյանը կաթողիկոսին ընդառաջ և դուրս եկած եղել ոչ պաշտոնական համազգեստով, այլ հասարակ ամառային սպիտակ զգեստով և այս մասին բողոք ներկայացնողը եղել է Երևանի գավառապետ Նիկիֆոր Բլավատսկին*):

Երրորդ առեղծվածն այն է, որ մեզ մինչև այսօր անհայտ էր փոխաբայ վորոնցովի տիկնոջ կողմից Աբովյանի հրավիրված լինելը Թիֆլիսի Ս. Նունի օրիորդաց դպրոցում պաշտոնավարելու համար և առաջին անգամ այս մասին տեղեկություն է հաղորդում հայտնաբերված նոր վաճերականը: Նոր վաճերականից մեջ ենք բերում Աբովյանին նվիրված ուսանավորի այն տողերը, որոնց մեջ հայտնվում է այդ նորությունը.

«Ըստ հաճութեան տիկնոջ մեծի
Փոխաբային Վորոնցովի
Ի դպրոցի Նունեայ կուսի
Նշանակեալ պետ մեկուսի:
Մինչ պատրաստեալ ի չու յայսկոյս
Առեալ գտուն, զամենայն գոյս
Ի գիշերի ընդ արշալոյս
Յերրորդ աւուր Ապրիլ ամսոյս
Յանկարծ կորեալ իմ Ապովեան,
Թափուր թողեալ զիւր ննջարան
Ի յոյզ մատեաւ քաղաքն համայն,
Յիշխանաց իւր առեալ հրաման.
Անմարդայայտ անհետանայ
Ամենեցուն թագուն մնայ:

Այս տողերից երևում է, որ Աբովյանը պաշտոնի է հրավիրված եղել Թիֆլիսի Ս. Նունի օրիորդաց դպրոցը և պատրաստվում է եղել տնով-տեղով փոխադրվել Թիֆլիս, երբ անհայտացել է: Սրա հետ կապված պարզվում է և այն խնդիրը, որ Աբովյանը իր անհայտանալուց առաջ իբր թե մի թույլ է ստացած եղել պատրիարքից, որը, Աբխիզ ասելով և ուրիշների կարծիքով, պատճառ է հանդիսացել նրա անհայտացման:

Այդ հարց է ծագում, թե այդ ի՞նչ թույլ է եղել, ումից է ստացված եղել և ի՞նչ բովանդակություն ունեցել: Որ Աբովյանն իր անհայտանալուց առաջ մի թույլ ստացել էր, այդ ճիշտ է, բայց, ինչպես ցույց է տալիս այս նոր վաճերականը, այդ թույլը

**) «Коммунист» օրաթերթ № 76 1948 թ.:

նա ստացել էր ոչ թե պատրիարքից, այլ փոխարքա Վորոնցովի տիկնոջից:

Արքեպիսկոպոսի հրաժարականի պատմությունից էլ երևում է, որ դպրոցական վարչությունը, ընդունելով նրա հրաժարականը, պատվիրել էր դպրոցը Տուրկեստանովին հանձնելուց հետո անմիջապես Թիֆլիս գալ և ծառայության մտնել Նորին Վեհափառություն Ներսես կաթողիկոսի իրավասության տակ. այս առթիվ արդեն Արքեպիսկոպոս էր արթնել 1848 թվի փետրվարի 21-ին № 111 գրությամբ*):

Կա մի ուրիշ վավերական էլ, որ վերաբերում է Արքեպիսկոպոսի վիճակին, նրա անհայտանալուց առաջ: Այդ էլ Արքեպիսկոպոս է միլիտարի այն պատասխանն է, որ նա տվել էր Սրբանի Պատրիարքային Մորախավեցին, երբ վերջինս դավառապետ Նիկիֆոր Բլավատսկու հանձնարարությամբ, պաշտոնական թղթով խնդրել էր նրան տեղեկություններ հաղորդել իր ամուսնու բացակայելու մասին:

«Ընդհանրապես, պետք է ասեմ,— գրում է միլիտան իր պատասխանում,— որ ես ոչինչ և ոչինչ չգիտեմ նրա բացակայելու մասին, բացի նրանից, որ ես նկատել եմ նրա մեջ մեծ փոփոխություն և մեծ հոգեկան տանջանք ու թախիծ, նամանավանդ այն ժամանակից ի վեր, երբ նա թուղթ էր ստացել իր Թիֆլիս փոխարքեպիսկոպոսի մասին և ինքն էլ ասում էր, թե ցավում է, որ որոշած է եղել փոխել իր ծառայության բնույթը»: Այս հարցմունքի և պատասխանի գրությունները մենք նույնպես զետեղել ենք մեր «Դիվան Խաչատուր Արքեպիսկոպոսի» գրքի երկրորդ հատորի մեջ:

Կարծում ենք, որ նորագույն այս վավերականը պարզում է նաև պատրիարքին վերադրված հեքիաթական թղթի պատմությունը: Պետք է կարծել, որ ստացված թուղթը Վորոնցովի տիկնոջ պաշտոնական հրավերն է եղել, որով նա Արքեպիսկոպոսի առաջարկել էր Թիֆլիս փոխարքեպիսկոպոսի և Ս. Նունեի օրիորդաց դպրոցում ստանձնել իրեն հատկացված պաշտոնը**):

Այժմ անդրադառնանք նորահայտ վավերականին, որին ավելի մեծ արժեք է վերադրված վերը նշած հոդվածի մեջ, քան իրոք նա ներկայացնում է: Այս վավերական-

նը կրում է հետևյալ խորագիրը. — «Ձափական և արձակ քերթուածք Առաքել վարժապետի Արարատեանց— հեղինակութիւնք, նմանողութիւնք և թարգմանութիւնք ընդ ժամանակս ժամանակս անդառն յաշակերտութենէ իրմէ, այժմ աստ ի մի վայր խմբագրեալք ի պէտս բանասիրաց իւրով իսկ ձեռամբ յամի 1855 ի Տիֆլիս»:

Այս խորագիրն ինքնատիկ է արդեն բնորոշում է սույն վավերականի բովանդակությունն ու բնույթը: Սա գրվածքների մի ընդարձակ հավաքածու է, ամփոփված կազմված երկու ստվար տետրակների մեջ*), գրվածքների մեծ մասը ուսանավորներ են, իսկ մնացորդը— արձակ: Ուսանավորները չոր ու ցամաք, անշունչ և անարյուն են և հանգապաշտություն— հանգերի ժողովածու են ներկայացնում իրենցից, իսկ արձակներն էլ անիմաստ են. թե չափածո և թե արձակ գրվածքները միասին վերցրած ամբողջովին սքրյաստիկական են, և որ ամենազվազան է, զուրկ կարևոր փաստերից: Ամբողջ հավաքածուի մեջ մենք միայն երկու կարևոր նյութ նկատեցինք, որոնցից մեկը Արքեպիսկոպոսի նվիրված, 97 տողից բաղկացած, ուսանավորն է, իսկ մյուսը՝ կենսագրական նյութեր Ոսկերչյան ավագ քահանայի մասին, որը զորապետ Ցիցիանովի արշավանքի ժամանակ առաջնորդել է Վաղարշապատից ու նրա շրջակայքից Թիֆլիս դաղթած ու այնտեղ Հավաքար թաղամասը կազմած հայերին: Պետք է ասել, որ Արքեպիսկոպոսի վերաբերող նյութն էլ շատ կցկտուր ու հակիրճ է: Առաքել Արարատյանը, որպես Արքեպիսկոպոս ընկերը, անկասկած, ավելին գիտեր Արքեպիսկոպոսի մասին ու կարող էր ավելի լրիվ տեղեկություններ հաղորդել նրա մասին, բան հաղորդել է իր այդ ուսանավորի մեջ. ստորև բերում ենք նրա այդ ուսանավորն ամբողջությամբ. —

Խաչատուր Աւետիքեան Ապովեանց
Հատեալ ի ստեանց ուսման գրող
Նախածնող հօր որբոց,
Ի Պաւղոսի**) մտի կրթոց.
Քերթողութեան դիւն զծուծ,
Ուր հոգեսուն համշիրապաց
Մի էր խաչիկն իմ Ապովեանց,
Քանքարաճոխ, ուշիմապանծ
Շողափայլէր ըստ անգին ականց:
Երկաթաբար ես ընդ նմա
Մրտէ ի սիրտ մաքնիսացայ.

*) Ն. Շահագիր. — Դիվան Խաչատուր Արքեպիսկոպոսի, էջ 191 և 222.

**) Պաշտոնի մասին բնագիր— ուսանավորի մեջ ստված է—

«Ի դպրոցի Նունեայ կուսի
Նշանակեալ պետ մեկուսեալ»:

Կարծում ենք տեսնել պաշտոն է առաջարկվել նրան, իսկ մեկուսի բառը հանգի համար է դրված:

*) Այդ տետրակները, մինչև Գրականության ինստիտուտի կողմից ձեռք բերվելը, գտնվել են Ռիգայում՝ Առաքել Արարատյանի ժառանգների մոտ:

**) Պողոս վարդապետ Ղարաբաղցի, բաշ դասառու բերթողության:

Թէ դէմ առ դէմ և թէ բացեայ
 Յարգել զնա ոչ վերջացայ:
 Ել ի Մասիս, և էջ անտի
 Ընդ բանիբունն Պարոտի.
 Ուսման ծարաւ ըստ կարօտի,
 Անց ի Դորպատն Լիֆլանդի:
 Ուստի դարձեալ յաշխարհ Տփլսեաց
 Յետ քառամեայ պանդխտութեանց,
 Որպէս մեղու փեթակ՝ ի մտաց
 Գանձեալ խորիսխ մեղու ուսմանց.
 Եղև յագորդ սովեալ մանկանց,
 Ըստ Երոպեան գիտնականաց,
 Վարդապետեալ յոճ դիւրիմաց,
 Բացեալ գոսկի հանքս համբակաց.
 Եղև տեսուչ քաջ և արի
 Նահանգական վարժարանի:
 Ընդ էմիլեայ օրիորդի
 Զուգեալ, ծնաւ Վարդան որդի:
 Ի Վրաց վազեաց նա յԵրևան,
 Հանել և անդ զշնորհսն յերևան.
 Ուր զամա հինգ զգիւղ, զաւան
 Արար քանիւ իւր գոհ, հաւան
 Գոգ քան զքառորդ միոյ դարու,
 Ինձ հոգեկից այրն մեծարու.
 Թէ ի ժամու, տարաժամու
 Եղէ նմա ձեռնկալու:
 Ըստ հաճութեան տիկնոջ մեծի
 Փոխարքային Վօրօնցովի
 Ի դպրոցի Նունեայ կուսի
 Նշանակեալ պետ մեկուսի:
 Մինչ պատրաստեալ ի շու յայսկոյս
 Առեալ զտուն, զամենայն գոյս
 Ի գիշերի ընդ արշաղոյս
 Յերրորդ աւուր Ապրիլ ամսոյս,*)
 Յանկարծ կորեաւ իմ Ապովեան
 Թափուր թողեալ զիւր ննջարան:
 Ի յոյզ մատեաւ քաղաքն համայն
 Յիշխանաց իւր առեալ հրաման:
 Անմարդայայտ անհետանայ,
 Ամենեցուն թագուն մնայ:
 Չախորդութի՛ւն, թէ իբր զնա
 Անակնկալ խլեալ, բառնայ:
 Աղօտ կարծիք եղև ոմանց,
 Թէ սպանաւ նա յայլ ազգեաց.
 Խորհեալ ի հոր ինչ արմտեաց
 Կազանասիրտ յանօրինաց:
 Այսպէս աշխարհ վարձատրեաց
 Զարժանայարգն Ապովեանց.
 Յամենայնէ հանեալ ի բաց
 Միաստովոր մեծարանաց:
 Քահանայից ի մաղթանաց,
 Ի փրկագործ պատարագաց,
 Յերգոց նուագաց, ի սաղմոսաց
 Սարկաւագաց, կղերց ժամատաց:
 Եւ յողջունէ ընդ իւրոցն յիմնոյ,

*) Այդ տեղի է ունեցել ոչ թի 1848 թվ. ապրիլի
 3-ին, այլ 2-ին:

Ի պատանէ, ի բառն դետնոյ,
 Ըստ շնաշխարհիկ ընտրեալ գիտնոյ
 Չառեալ ինչ շուր ի ստորնոյ:
 Գուցէ սուրբ մարն էջմիածին
 Խնդրեաց վրժ ոխատարին,
 Որ վասն ուսման շեկաց ի նմին,
 Մտեալ վիճակ յաշխարհային:
 Եւ կամ Մասիս ցասեալ պատժեաց,
 Որ զինքն երկիցս ոտնակոխեաց.
 Կամ Քանաքեռ անէծս կարդաց
 Լքեալ նորան ի շնորհաց:
 Զայս լսելով մի դիւրակարծ,
 Թէ զերթ հողմ գծուի բաղդ զնա
 ցնդեաց.

Սերմըն ուսման, զոր նա ցանեաց
 Յանդա մտաց պատենակաց,
 Բուռեալ, աճեալ պտղաբերեաց,
 Ոչ սակաւուց քիմս անուշեաց.
 Յաւերժական յիշատակաց
 Եղեալ կոթող անմահ փառաց:
 Բաց յայսմանէ երկունք գրչին
 Մինչ ընդ մամլով խոնարհեցին.
 Անջինջ արձանք նմա լիցին
 Յերախտագէտ սիրտս ազգին:
 Թող սնաբանք կարկատեսցեն,
 Զինչ և կամին բարբառեցեսցեն
 Գերմանացիք զնա գիտեն
 Յիւրեանց մատեան զնա գովեն:
 Զի՛ մարգարիտ աքաղաղին,
 Կուտ նորա է անարգ գարին.
 Էշն ի՛նչ գիտէ զարմաւոյ գին,
 Եւ կամ դատել զձայն սոխակին:
 Այսպէս իմա՛, զպարսաւադրաց
 Անձնանուէր ազգասիրաց:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ նյութին, ա-
 պա Արարատյանն իր իմացածն այս մասին
 արդեն հաղորդել է առանձին գրքուլով,
 քանի որ Ոսկերչյանը նրա ազգականը, բա-
 րերարը, ուսում տվողը և մարդ դարձնողն
 է եղել:

Մրանց հեղինակի՝ Առաքել Արարատյա-
 նի մասին մենք մի լիակատար ծանոթա-
 գրութիւն ենք գրել ու ղեկողել մեր «Դի-
 վան Խաչատուր Աբովյանի» գրքի երկրորդ
 հատորի մեջ. այստեղ կարող ենք միայն
 ավելացնել այն, որ վերջին ժամանակա-
 շրջանում թե Նաղարայանը և թե Աբովյանը
 իրենց համոզմունքներով պառակտվել էին
 Արարատյանի հետ ու հենց այս հաջգա-
 մանքն էլ՝ կարծում ենք, ազդած պիտի լի-
 նի Աբովյանի «Նախաշաւիղ»-ի քննադա-
 նության գործի վրա*):

*) Առաքել Արարատյանը, երևում է, չի հասկե-
 ցել Աբովյանի «Նախաշաւիղ»-ի կարևոր խորհուրդը
 և բախնդրութամբ վերաբերվելով նրա քննության
 գործին, պատճառ է եղել ձեռագրի երկիցս վերա-
 դարձմանը հեղինակին՝ փոփոխության այնպիսի պա-
 հանջներով, որ Աբովյանը չէր կարող անել:

Մի անհրաժեշտ բացատրություն էլ ցանկանում ենք տալ Աբովյանի հոր անվան մասին, որ նույնպես շփոթ առարկությունը շոշափված է վերոհիշյալ հոգևածի մեջ և նրա հոր Ավետիք անունը, ըստ այս նորագյուտ վավերականի, հիմնավորված է համարվում. այս նշանակում է, որ մեր «Դիվան հաշատուր Աբովյանի» գրքում մեջ բերված մի շարք վավերականներով չեն հիմնավորվել նրա հոր անվան «Հարություն» լինելը: Արդ, այստեղ ավելորդ չենք համարում մեջ բերել նոր վավերականներ ևս, որոնցից պարզ երևում է, որ Աբովյանի հոր անունը «Հարություն» է եղել, և ոչ «Ավետիք»:

1. Հենց այս նույն Առաքել Արարատյանի 1831 թ. մարտի 12-ին գրած և Դորպատ՝ Աբովյանին հասցեագրած նամակում կարդում ենք հետևյալ տողերը. — «...Ձազգականացդ լի՛ր անհոգ, զի որպէս զիր նոցա ցուցանէ, նմանապէս և ամենայն երթեկէր զնոյն պատմեն լինել առողջ և յաջող յամենայնի, բայց ի կարօտութենէ Ձերմէ, չունելով ինչ կարիս: Բազում անգամ գրեցի առ Յովսէփ վարդապետն Բժշկեան գրել ինձ զընտանեացդ և ծանօթացուցանել զիս ընդ նոսա գրով, բայց մինչև ցայժմ ոչինչ ստացայ ի նմանէ զդարձ, վասնորոյ ես ի նորումս ընդ թղթոյ ձերում առանձին թուղթ ուղղեալ առ մեծարու հայրդ և իմ Յարութիւն Աբովեան, յորդոր եղեալ անընդհատ առնել զթուղթ իւր ծանօթարար ամենայն որպիսութեանց ձերայնոց, որով և ես զձեզ արարից աներկեան...»:

Այսպիսով տեսնում ենք, որ Առաքել Արարատյանը հետևողական չի եղել, մի տեղում Աբովյանի հոր անունը Հարություն հիշելով, մի այլ տեղում Ավետիք:

2. Նրկորդ վավերականը ևս մի նամակ է, որ բերում ենք այստեղ.

Ձերդ գերազանցութեանդ պարոն Ստեփան վեքիլովին և իմ սիրելի հարսին (Թիֆլիս).

Նախապէս շատ սիրով ողջուն մատուցանեմ ձեզ և մեր երեխանց, որ քանի ժամանակ է ձեր գնալն միամտութեան գիր չեմ ստացեալ, ըստ որում խնդրեմ իմ ծերութիւն չի մոռանաք, քանզի ես ձեզ միշտ աղօթարար եմ. դարձեալ աղա փողի մասին, որ խոստացար թէ հասելայ գնալուս, և ես թուղթ կու զրգիմ Թարխանովի վերայ, բայց այժմ հիմա որ Թարխանովն դուրս եկաւ և ունեզնի նաչալնիկն ի մենջ սաստկապէս պահանջէ 15 մանեթ դրամ, վասնորոյ և մեք տասն աւուր ժամանակ առանք, որ ձեր

հրամանոց լասպիսկեն հասնի մեզ, ըստ որում խնդրում ենք, եթէ ճշմարտապէս հասեալ է զգիրս ստանալոյդ, մեկ լասպիսկա ուղարկես մեզ, որով մեք այնու լասպիսկովն չի տանք, բայց եթէ ոչ կամենաս ուղարկելն, այնուհետև 15 մանեթ թող տան իմ որդեքեանցն որով և ինձ չէ պարտ դորանց զրգել, այլ և լավ է ճշմարտապէսն լինելըն:

Մնամ ձեր աղօթարար հայր

Հարութիւն Աբովեան

1 ապրիլի 1850 ամի

ի գիւղն Քանաքեռ

Այս նամակն և՛ իր բովանդակությամբ և՛ իր ստորագրությամբ կատարելապէս հայրական է և ամենացայտուն վկայությունն է, որ հաշատուր Աբովյանի հոր անունը եղել է Հարություն, և ոչ Ավետիք: Այլ բան է, որ այս նամակն իր գրութեան ժամանակի թվականով չի համապատասխանում հաշատուր Աբովյանի ցուցմունքին՝ իր հոր մահվան թվականի վերաբերմամբ: Աբովյանն իր «Օրագրեր»-ի մեջ գրել է, թե մի շարքովս ընթացքում, 1834 թվի նոյեմբերի 21-ին, իր Դորպատ գտնված ժամանակը երեք իրեն մոտ մարդկանց մահվան բոթաբեր լուրն է ստացել — իր ուսուցիչ Հարութիւն վարդապետ Ալամդարյանի, ազնիվ բարեկամ Աղաջանի և քաղցր հոր՝ Հարություն Աբովյանի: Եվ այս առթիվ նա գրել է իր «Ողբերգութիւն» խորագրով ոտանավորը: Այս ոտանավորի մեջ կարևորն այն է մեզ համար, որ հաշատուր Աբովյանը ինքը իր հորը Հարություն է կոչում, և ոչ Ավետիք:

«Ողբերգութիւն» խորագրով ոտանավորից այստեղ բերում ենք երեք տուն, որոնց մեջ բացահայտվում է, որ Աբովյանի ստացած բոթաբեր լուրն իր քաղցր հոր, արեւակից ծնող Հարությունի մահվան է վերաբերում: Ոտանավորի լիակատար խորագիրն է «Ողբերգութիւն ի վերայ մահուան բազմեղանիս ուսուցչին իմոյ Յարութիւն վարդապետի Ալամդարեանց, ազնիւ բարեկամին իմոյ Աղաջանայ Շիրմազանեանի, և քաղցր հօր իմոյ Յարութիւնի Աբովեանց, զորոց զօթալուրն ի միում շաքաթոջ ստացայ ի լինելն իմ ի Դեբպո 1834 21 նոյեմբերի»: Ոտանավորը իրոք որ ողբերգական է և գրված է Աբովյանի գրչին հատուկ սիրուն գրաբարով, ի խորոց սրտի, բուն ու շերտ զգայմունքով:

Ո՛ր սահման, ո՛ր դարման ես եղից իմ վերայ,
Որք մաշեն աղետանջ զիս անխիղճ, անմխիթար,
Ո՛հ յումմե՝ ստացայ զձեռ սէր երկնամբարձ,
Զորս յիշեալ կռշկոնիմ և տանջիմ չարաչար.

Անօգնական զիս անտէրունջ
Անայցելու, անապաւէն.

Դուք բողիք զիս միայնակ յայս աշխարհ դառնավայր:

Ելանէք, անցանիք շրջանէ ի շրջան,
Ուր խմբին պարտեալ երկնագունդի հրեղինաց,
Վերենմիք լուսափայլ ի թև ամպոց յայն կայան.
Ուր հրեմոյն, զմայլին հոգեհոյլ հրեշտակաց.

Դու բազմերախտ դաստիարակ
Քննուշ իմ հայր, քաղցր բարեկամ,

Դուք անուն տօնելիք յափտեան անմոռաց:

Իմ ոսկերք, իմ երակք, հոգի, սիրտ, զգայարան,
Զեօք շարժին, ձեօք խորհիմ ի յիմում մարմնի աստ:
Մինն զուսումն, մինն զսէր, միսն զարիւն կենդանական,
Որովք զնշեմ, կամ զործեմ, ներգործեմ յերկրի աստ.

Դուք հեղիք ի յիս պատճառք իմ կենաց,

Դուք ետուք ինձ կեալ հոգոյս սիրեցեալք.

Եւ կրկին դուք տանիք զայնս ընդ ձեզ անանջատ:

3. Երրորդ վավերականները, դա Աբով-
յանի ձեռքով լրացված հարցաթերթիկներն
են, որոնց մեջ Աբովյանը իր հոր անունը
Հարություն է հիշում և ոչ Ավետիք: Այդ
հարցաթերթիկները պահվում են Հայկական
ՍՍՏՊ Պետական կենտրոնական արխիվում:
Ինչպես մեզ գրավոր հաղորդել է ավագ
գիտ. աշխատող և մեր ազնիվ բարեկամ
Մորուս Հասրաթյանը, խաչատուր Աբովյանի
ձեռքով լրացրած այդպիսի հարցաթերթիկնե-
րի հանդիպել է նա 1931 թվին նաև Լենին-
գրադի արխիվում. այդ հարցաթերթիկնե-
րում նույնպես Հարություն է հիշատակված:
Եվ վերջապես օտարների կողմից Աբովյա-
նին հասցեագրված բազմաթիվ նամակնե-
րում ու պաշտոնական գրություններում, ո-
րոնք զետեղված են մեր «Դիվան խաչատուր
Աբովյանի» գրքի առաջին հատորում, նրա
հոր անունը նույնպես Հարություն է հիշ-
ված:

Այս բոլորից հետո, կարծում ենք, տարա-

կույսի տեղիք չի մնում, որ Աբովյանի հոր
անունը եղել է Հարություն: Այս բոլոր փաս-
տերի կողքից անցնելով, և չիաջն վերջին
նորագույն վավերականի վրա հենվելով,
մեր նշված հոգվածի հեղինակները շտապել
են հապճեպ հզորակացություն հանել, թե Ա-
բովյանի հոր անունը պետք է ընդունել, որ
եղել է Ավետիք և ոչ Հարություն: Ինչ վերա-
բերում է այն խնդրին, որ մենք մեր «Դիվան
խաչատուր Աբովյանի» գրքի առաջին հա-
տորում զետեղել ենք նաև այնպիսի վավե-
րականներ, որոնց մեջ նրա հոր անունը Ա-
վետիք է հիշված, մի բան, որ հակասում է
մեր կարծիքին նրա հոր անվան վերաբեր-
մամբ, ապա պիտի ասենք, որ ուրիշ կերպ
վարվել էլ չէինք կարող, մենք պարտավոր
էինք ամենայն անաչառությամբ գրքում զե-
տեղել մեր կարծիքը թե հաստատող և թե
բացասող բոլոր վավերականներն առանց
խտրության:

Է Զ Մ Ի Ա Ծ Ի Ն

 րիստոնեական ծագում ունեցող շենքերից գրեթե ամենահինն է Էջմիածնի տաճարը, որը ըստ պատմական ավանդության հիմնարկված է 303 թվականին: Սակայն մատենագրությանց մեջ գտնված հատուկ տեղեկություններից կիմանանք նաև, որ այս տաճարի սկզբնական շենքը մեծ մասամբ փայտաշեն էր, որով հեշտությամբ ենթարկվեց բնական և քաղաքական փոթորիկների պատճառած ավերածներին, որոնց հետևանքը եղավ հաճախակի նորոգությունների նախկին հատակագծի վրա:

Այժմյան գոյություն ունեցող շենքի մանրամասն մասնագիտական քննությունից պարզ երևում է, որ նախկին, 303 թվականին, հիմնարկված շենքը միանգամայն գոյություն չունի. հին շենքը ամբողջովին քանդելով, հիմնի վրա վերաշինել է Վահան Մամիկոնյանը 483 թվականին՝ Հայաստանի մարզպան նշանակվելուց հետո:

Հատակագծային բաղդատական ուսումնասիրությունից ապացուցվում է, որ Վահան Մամիկոնյանը նախկին եկեղեցական հատակագծային ձևերից տարբեր մի նոր ոճով կառուցել է այս շենքը, որ բացի մի քանի անշան արևմտյան ճաշակի մանրամասնություններից, ինչպես ֆրոնտոնները, պսակի ձևերը, տաճարի ընդհանուր երևույթը և շինարարական կերպերը զուտ արևելյան հատկանիշ ունեն:

Սակայն որչափ որ Վահան Մամիկոնյանը ժամանակի պահանջած հատակագծով շինեց, այնուամենայնիվ թե՛ շինարարական արվեստի որոշ թերություններ կային այն ժամանակ և թե՛ շատ շուտ փոփոխության էին ենթարկվում հատակագծային ձևերը: Կոմիտաս կաթողիկոսը (612—621) յոթերորդ դարում, իր ժամանակին մաշված ու հնացած,

փայտյա գմբեթի տեղ շինել է քարե գմբեթ, անշուշտ նաև հարակից նորոգություններ ևս անելով: Իսկ Ներսես Շինող կաթողիկոսը (642—662) նույն դարում, թերևս տաճարը ընդարձակելու դիտավորությամբ, չորս կողմից քառակուսի պատերի մեջ ամփոփված աբսիդները (abside) արտաքին պատերից դուրս հանեց, ինչպես որ այժմ կոնստանդուպոլսի հատակագծի վերջին ձևը տրվեցավ 7-րդ դարում:

Թե ի՞նչ ճակատագիր ունեցավ այս շենքը 7-րդ դարուց մինչև 15-րդ դարը, այս մասին հաստատ մի բան չի կարելի ասել, որովհետև գրեթե պատմական տվյալներ չունենք: Արդեն 5-րդ դարում կաթողիկոսական Աթոռը տեղափոխված էր Դուին, հետո զանազան տեղեր՝ մինչև 1441 թվականը, երբ վերստին վաղարշապատում հաստատվեց կաթողիկոսական Աթոռը: Ուրեմն, մոտ տասը դար (ի բաց առյալ Կոմիտասի և Ներսես Գ-ի կատարած շինությունները 7-րդ դարում) այս շենքը միանգամայն անտեր ու անխնամ մընաց, մինչև կաթողիկոսական Աթոռին Էջմիածին փոխադրվելու 1441 թվականին: Ոչ միայն այս երկար ժամանակամիջոցին մեջ պատմագրական մի հիշատակություն չենք գտներ Էջմիածնի տաճարի նորոգության կամ շինության մասին, այլ և վերջին անգամ կաթողիկոսական Աթոռ հաստատվելուց (1441) հետո իսկ, մինչև 1627 թվականը, դարձյալ շինարարական ոչ մի դուլզն ձեռնարկ չէ եղած. 1627 թվականին է, որ Մովսես վարդապետը (որ հետո կաթողիկոս դարձավ 1629 թվին) ձեռնարկել է տաճարի վերանորոգության, որուն մասին Առաքել Դավթիսեցի պատմագիրը հետևյալ նկարագիրը կուտա. — «Ըստ ամենայնի դատարկված էր տաճարը և կողոպտված յուր դարձերը. ոչ գիրք կար և ոչ զգեստներ, այդ պատճառով ոչ մի ժամասացություն չէր լինում. պատա-

հական անցվոր ճանապարհորդների համար մի մահմեդական ձեթի ճրագ վառելով բեմին վրա կռներ, որպեսզի իրեն ողորմություն տան. հատակի սալերը ամբողջովին քանդված էին և մեծամեծ լուսամուտները բաց էին մնում առանց վանդակի և փեղկի, որով թռչունները մտնում էին ներս և աղտեղությունով լեցնում: Իսկ դրսի կողմից, կաթուղիկներն դուխը, տանիքը և պատերուն երեսները ամբողջովին քարուքանդ եղած էին և քարերը թափված էին գետին, գետնի սալերը ևս ջարդելով և փչացնելով: Մի ժամանակ տաճարին կից շինություններ էին շինված ու հետո քանդված, որով փրատակների կույտը մինչև յոթը կանգուն բարձրացած էր տաճարի շուրջը:

Նախնական վիճակի նկարագրությունը մի քիչ մանրամասն գրեցի, որպեսզի այժմյան շենքի վրա եղող հետաքուլյն փոփոխությունները և ստացած վիճակը ավելի պարզ և հեշտությամբ համեմատելի լինի: Ինչպես տեսանք, Առաքել պատմագիրն ասում է, թե (նախքան Մովսեսի վերանորոգությունը) կաթուղիկի գույնը քանդված էր. տարակույս չկա, որ գմբեթի վերևի մասը այնքան քանդված էր, որ նույնիսկ ներքին կողմից գմբեթին վրա դեպի տաճարը նայող մի կլոր ծակ էր բացված: Այս պատճառով է, որ Պարսկաստանում գերմանական դեսպանի ուղեկից Տեկտանդերը 1604 թվականին, առանց ուշադրություն դարձնելու կաթուղիկի արտաքին վիճակին, ներքուստ գմբեթի մեջ բլորը պատուհան էր տեսնում կամ տեսնել կարծում. մինչդեռ այդպիսի բան չկա և չէր էլ կարող լինել: Այժմ, արտաքուստ շատ պարզ երևում է, որ մինչև կաթուղիկի շուրջը եղած որմասյունների հավասարությամբ քանդված էր գմբեթը և առաջին անգամ նորոգության ենթարկվեցավ Մովսես վարդապետի նախաձեռնությամբ, բայց հակառակ հայկական հին ոճին, որ թե թմբուկները և թե վերևի կոնաձև մասերը այնքան բարձր չէին (հին օրինակ մնում է Հոփսիմի գմբեթը), ահագին բարձրություն և սրություն ստացած են արտաքուստ, որով ահռելի ծանրություն են պատճառած ներքևի գմբեթակիր շորս մուլթերին: Ոչ միայն տաճարի արձանագրություններից երևում է, որ ներքին գմբեթակիր մուլթերը վերևի ճնշող ծանրության տակ վնասվելով քանիցս նորոգվել են և հաստացել, այլ և ներկայիս ևս հարավարևմտյան գմբեթակիր կամարները ճաքած

են վերևի թմբուկի ծանրության տակ, այնպես որ հառաջիկային այդ ճեղքերը վտանգ են սպառնում շենքի ամբողջության: Ոչ նվազ վտանգ է սպառնում Նղիազար կաթողիկոսի (1680—1691) շինած գմբեթներին մեկը հյուսիսային կողմի արսիդին վրա, որուն ծանրության տակ ճաքել է արսիդի պատը մինչև պատուհան: Ահա այս անգագույշ ծանրաբեռնման պատճառով էր, որ մի քանի տարի առաջ հարավային կողմի փոքր զանգակատունը ամբողջովին փլավ:

Եթե ուշի ուշով քննենք շենքի ճակատները, յուրաքանչյուր դարաշրջանի շինությունաց և նորոգությանց հետքեր կգտնենք: Հյուսիսային ճակատի վրա տակավին մնացել են 5-րդ դարու մնացորդներ, — վերևի երեք ֆրոնտոնները, որոնք ճոխազարդված են պեղակներով (modillon), 5-րդ դարուց են մեղ հասնում. մնացյալ մասերուն վրա, վերեն վար, 7-րդ դարեն մինչև մեր օրերը եղած նորոգություններ և կարկատաններ շատ որոշ կերևին: Ինչպես կերևի, հաճախակի նորոգության ենթարկվել են հարավային և արևմտյան ճակատները, որովհետև այս ճակատների վրա 5-րդ դարուց ոչ մի հետք չի մնացել, սակայն 7-րդ դարուց սկսած 11—13-րդ դարերի նորոգության նմուշներ գոյություն ունենալուց հետո, խիստ ակնբախ են 17-րդ դարուց սկսած մինչև մեր օրերը եղած նորոգությունները ստորին մասերի վրա:

Այս ավելի քան տասներկու դար անտերությունից քանդման և ավերման ենթարկված շենքը, իբրև Մայր Աթոռ, այն հարգանքը չէր վայելում, ինչպես այժմ. ոչ միայն զանազան տեղափոխություններ կատարել կարելի էր, այլ և ըստ Ղազար Փարպեցու, Վահան Մամիկոնյանը վերաշինում է իբրև «գործ նախնեաց իւրոց»^{*}), և ոչ իբրև Մայր Աթոռ, հետևաբար երբ 5-րդ դարուն վերջերը Աթոռը Դվին փոխադրեցին, այլևս ուշադրություն չդարձրին Վաղարշապատի վրա: 7-րդ դարուն Կոմիտասը ընդօրինակում է Վահանի տաճարին ձևը Հոփսիմի համար և նորոգություններ է կատարում, իսկ ներսես Շինող իր կանգնած Զվարթնոցին մեծ մարմնացնում է Վահանի եկեղեցիին ձևը՝ այս մերօրինա չճշ ավելի ընդարձակելով, որի մասին կխոսենք իմ տեղում: Ներսես Գ-ից հետո մինչև 17-րդ դար այլևս ուշադրություն չդարձվեց և Առաքել պատմագրի նկարագրած վիճակին հասավ:

^{*}) Անշուշտ մոր կողմից ինքզինքը Պահլավունի էր համարում:

ԿԵՆՍՈՒԳՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ ՄԻՔԱՑԵԼ ՆԱԼԲԱՆԴՑԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

այ գրականության մեջ տակալին բացակայում են Միքայել Նալբանդյանի պատանեկական, հատկապես Նախիջևանյան, շրջանին վերաբերող մանրադննդի ուսումնասիրությունները։ Նալբանդյանի կյանքին ու գործունեությանը նվիրված աշխատություններում քննվ չեն պարզաբանված մի շարք խնդիրներ, ինչպես օրինակ, թե ի՞նչից զրգված նա հոգեւոր կոչումն ընդունեց, մտավոր զարգացման ի՞նչ պաշար ուներ այդ ժամանակները, ի՞նչ հարցերի շուրջը պայքարի մտավ ներսես կաթողիկոսի, Նախիջևանի քաղաքագլուխ աղա Հարություն Խալիպովի ու սրա համախոհների հետ և վերջապես ի՞նչը ստիպեց նրան իր հայրենական տունը թողնելու ու փախուստի դիմելու։

Հայկական ՍՍՌ-ի Կենտրոնական արխիվում վերջերս մեր կողմից հայտարարված նյութերը վերաբերում են հենց այդ, վերը նշված, խնդիրներին և նոր լույս են սփռում Նալբանդյանի պատանեկական շրջանի գործունեության վրա։

Ուտի, այս հանգամանքը նկատի առնելով, մենք ավելորդ չենք համարում հրապարակել Նալբանդյանի կյանքի ու գործունեության ուսումնասիրության համար կարևոր նշանակություն ունեցող այդ նորահայտ նյութերը։

Սակայն, այդ նյութերի շարադրման դուրսբաց, մենք անհրաժեշտ ենք համարում նաև որոշ կենսագրական տեղեկություններ հաղորդել պատանի Նալբանդյանի մասին։

1829 թվի հոկտեմբերի 26-ին, Նոր Նախիջևանում, աղքատ Ղազարոսի ընտանիքում, վերջինիս չորրորդ ամուսնությունից

հետո, ծնվում է մի վտիտ մանկիկ, որին կոչում են Միքայել։

Ինչ տարեկան Միքայելին հայրը տեղավորում է տիրացու Օթենտ Եղիշեի դպրոցում։ Ուշիմ Միքայելը շատ կարճ ժամանակամիջոցում յուրացնում է այն բոլոր գիտելիքները, ինչ որ ի վիճակի էր տալու նրան տիրացուն։ Ղազարոսը, նկատելով ուսման հանդեպ որդու ունեցած մեծ սերը և արտակարգ ընդունակությունները, այս անգամ էլ նրան տեղավորում է իր ժամանակի հայտնի հայագետ Գաբրիել քահանա Պատկանյանի դպրոցում, որտեղ նա մոտ վեց տարի սովորում է։

Այդ տարիներին հայ հասարակական կյանքում մի շարք իրադարձություններ են տեղի ունենում, որոնք չէին կարող չանդադառնալ նաև Նոր Նախիջևանի հասարակական կյանքի վրա։ Հովհաննես Կարբեցու մահվանից հետո, էջմիածնի թափուր գահի դահակալ է ընտրվում Նոր-Նախիջևանի և Բեսարաբիայի թեմի առաջնորդ Ներսես Աշտարակեցին։ Վերջինս ընտրվելուց հետո հրավիրվում է Պետերբուրգ, և դրա համար էլ փոխանակ անմիջապես էջմիածին ուղևորվելու, նախ մեկնում է Պետերբուրգ, որտեղ ծանր հիվանդանում է։ Ապաքինվելուց հետո Ներսես Աշտարակեցին Պետերբուրգից վերադարձին այցելում է մի շարք հայաբնակ քաղաքներ, որոնց թվում և Նոր-Նախիջևանը, ու էջմիածին է հասնում 1846 թվի մայիս ամսին։ Նոր-Նախիջևանում բավականին երկար ժամանակ մնալով կաթողիկոսը մի շարք գործեր է տնօրինում, նախ քաղաքագլուխ Հարություն աղա Խալիպովին էջմիածնի գործակալ կամ վեքիլ կարգելով նրան է հանձնում եկեղեցիների բոլոր գումարներն ու եկամուտները պատվիրելով հաշվետու լինել միայն իր առջև, այնուհետև փակում է

Գաբրիել քահանա Պատկանյանի դպրոցը, իրեն քահանային էլ պաշտոնի նշանակում թիֆլիսում, իսկ նոր-Նախիջևանում էլ ուսուցիչ կարգելով կաթողիկոսական Մկրտիչ Եկենյան վարժապետին, ամենախիստ կերպով պատվիրում է հոգևորական կոչման համար բոլոր պատրաստվողներին պարտադիր կերպով հաճախել Եկենյանի դպրոցը միաժամանակ քաղաքագլուխ Նալիպովին հանձնարարում է խիստ հակողություն ունենալ հոգևոր կոչման համար պատրաստվողներին վրա և որոնք չեն հաճախել Եկենյան վարժապետի ընծայարանը, նրանց զրկել իրենց իրավունքներից:

Ահա այս իրադրության հետևանքով, Նալբանդյանն էլ ստիպված է լինում, որպես տիրացու, մյուսների հետ միասին հաճախել Եկենյանի ընծայարանը: Մեկ-երկու անգամ հաճախելուց հետո Նալբանդյանը շտաով նկատում է ուսուցչի սգիտություն, ինչպես նաև դպրոցի սխուլաստիկ ուղղությունը, և հրաժարվում է պարապմունքներին մասնակցելուց, ասելով թե՝ «Ես ձեր սովորեցածը արդեն վաղուց սովորել եմ, և առավել մանրամասնաբար քան թե դուք դաս եք տալիս,

ունիք նոր բան սովորեցնելու, սովորեցուցեք, ես պատրաստ եմ ուրախությամբ սովորելու, բայց եթե չունիք, ապա ուրեմն խնդրեմ արձակեցեք ինձ»^{*}):

Կաթողիկոսը լսելով տիրացվի այս հանդերձության մասին, հրամայում է մի գրաբար շարադրություն գրել տալ նրան: Նալբանդյանը գրում է այդ շարադրությունը և կաթողիկոսը միանգամայն գոհ մնալով ազատում է նրան Մկրտիչ վարժապետի մոտ սովորելուց:

Նալբանդյանի կենսագրությունը, ձեռքի տակ համապատասխան տվյալներ չունենալով, կցկտուր և հակասական տեղեկություններ են հաղորդում Ներսես կաթողիկոսի նոր-Նախիջևանում իջևանելու ու այստեղ որոշ կարգադրություններ անելու, ինչպես և էջմիածին ժամանելու ժամանակի վերաբերյալ: Մեր ձեռքի տակ է գտնվում Ներսես կաթողիկոսի 1850 թվի օգոստոսի 30-ին գրած և նոր-Նախիջևանի ու Բեսարաբիայի թեմի առաջնորդ Մատթեոս եպիսկոպոսին հասցեագրված կոնդակը, որը ձշտում է այդ տեղեկությունները: Ստորև բերում ենք այդ կոնդակն ամբողջությամբ:—

ՆԵՐՍԷՍ ԾԱՌԱՅ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՎ ԱՆՀԱՍԱՆՆԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՍՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՀԱՄԱԶԻԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ԱԹՈՒՌՈՅ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՆՅԱՆԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԵ ԷԶՄԻԱՄՆԻ

Սրբազան Մատթեոս եպիսկոպոս վիճակաւոր ի նոր Նախիջևանայ և Բեսարաբիոյ

Ողջունիւ Քրիստոնէական խնդրեմ առաքել մեզ զտոմարագրութիւն ամենայն եկեղեցականաց հայոց ի ձերոց վիճակի ըստ աւուանց իւրաքանչիւրոց եկեղեցիաց քաղաքաց և գիւղօրէից և ի նոսին գտանեցեալ իւրաքանչիւր քահանայից, աւագ սարկաւագաց, ուրարակրաց, նշանակեցեալ դպրաց ամօք իւրաքանչիւրոցն հասակի և հանդերձ որքանութիւն և պահանջութիւն ուսմանց նոցին:

Եւ ընդ այնոցիկ գրել անուն անուն զանուանան ձեռնադրելոցն ձեր սրբազնութեանց յետ մտանելոյն ձեր ի կառավարութիւն այդմ վիճակի՝ քահանայ, կամ աւագ սարկաւագ, կամ ուրարակիր և կամ դպիր երկու կամ շորս աստիճանաւոր հանդերձ նշանակութեամբ եկեղեցեացն յորոյ նոքա գտանին:

Մեր ի լինելն Մեր ի Նախիջևան յանձնեցաք զուսուցչութիւն ամենայն հոգևորականացուաց պատուելի վարժապետ Մկրտիչին Եկենեան ոյր աղագաւ հարցախնդիր եղեալ մինիստրին պրօսվեշենիի՝ գրեալ էր նա մինիստրին ներսնային գործոց, և նա գրեալ առ մեզ, Մեր պատասխանեցաք նորուն բարձր

գերազանցութեան յայժամ, այժմ պայծառափայլ Ղրաֆ Լև Ալեքսէիչ Պետրուկլոյն յայտնեալ նորուն պայծառափայլութեան՝ թէ կարգեալ եմք Մեր վասն արժանաւոր գիտութեանցն նաև ուսուցիչ եկեղեցականաց մերոց, և նորին պայծառութիւն յայտնեալ զայնմանէ մինիստրին լուսաւորութեան, ըստ այնմ ապա գրեաց Մեզ նորին պայծառափայլութիւն զի եկեղեցին-ուսուցիչ ըստ մերում կարգադրելոյն:

Այսպիսի հոգունակութեամբ Մեր յաղագս սահմանաւորելոյ զընթանն եկեղեցական կառավարութեանց հաւատացելոց Մերում համազգական հօտապետութեանց Մեր յամի 1845, ի լինելն Մեր այդր ի նոր Նախիջևան յանձնեցաք պատուելի Մկրտիչ վարժապետին Եկենեան զամենայն զհոգևորականացուա՝ զի նա ուսուցէ զամենեսին ի հարկաւորսն ազգական քահանայացութեանց, և առանց ուսմանց չլինիցին նոցա ընդարձակութիւն մտանելոյ ի կարգ եկեղեցական կամ

*) Մ. Նալբանդյան.— Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր առաջին, 1945 թ. Երևան, էջ 491:

ընդունիլ որպէս եկեղեցական զարդինսն եկեղեցականութեան վասն որպիսի և իցէ օրինակադրութեանց:

Եւ վերատեսչութիւն յաղագս հնազանդութեանց աշխոյիկ նշանակեալ եկեղեցականացուաց և հոգունակութեանց վասն բարեջան աշխատութեանց պատուելի եկեղեցական յանձնեցաք նորին արժանանձնութեան քաղաքագլուխ աղայ Յարութիւն Պօղոսեան Ղալուպեանց աշխու պատուիրանաւ զի ոչ ոք չայնցանէ չունիցի աշակերտիլ ըստ արժանեաց՝ չունիցի նա իրաւունք լինիլ եկեղեցական: Այլ մինչև ցայսօր չընկալայ և ո՛չ զմի ծանօթութիւն վասն որպիսաբար հոգունակութեանց վարժապետ եկեղեցական և քաղաքագլուխ աղայ Յարութիւն Պօղոսեան Ղալուպեանց և ես ընկղմեալ ի զբաղունս անվաւեանց և հոգութեանց եկեղեցական հոգևորական կառավարութեանց Վրաստանայ հայոց վիճակի մանաւանդ յամի 1845 դեկտեմբերի 17 ժամանեալ ի Թիֆլիզ և յամի 1846 յամսեանն մայիսի ժամանեալ ի սուրբ Աթոռն. առ հարկին պահանջելոյ ի նոյն ամբ ի դեկտեմբերի 4 ելել յԱթոռոյն և ժամանեալ ի Թիֆլիզ ի 17 դեկտեմբերի գտաք ի վերադննութիւն անարժանութեանց հոգևորական կառավարութեանց զամիսս 18 և հուակ զլինի վերադարձեալ յԱթոռն յամի 1848 յամսեանն յուլիսի. հարկադրեալ դարձեալ վերադարձաք ի Թիֆլիզ յամի 1849 ապրիլի 8 յուսով վերադառնալոյ անդրէն յԱթոռն մինչ ցլրումն ապրիլի. այլ ապաբախտութիւն բազմաւ գրեալ զմեր և կոնսիստորիական կառավարչական ի

ցաւալի դրութիւն. մնացաք ի հոգացողութեան Մերում պարտաւորութեանց զամիսս 15 և անազան վերադարձեալ անդուտ ժամանեցաք յԱթոռն ի յուլիսի 8 յամսեանն անցելոյ ուր տակալին անծանօթ ամենայն հարկաւորեալ սպասելոյ Աթոռայնոց՝ պայծառաւորիմք մտանել ի վերադննութիւն պատշաճելոցն Մեզ, և Մերով աննկատողութեամբ հոգալ վասն կարևորացն Մեզ յաղագս համազգական մերոց պաշտաւորութեանց:

Ընդ այսմ գրեցի և առ պատուելի եկեղեցական և աղայ Ղալուպեանն վասն տալոյ Մեզ գտեղեկութիւն յաղագս որպիսաբար արդիւնաւորելոյ նոցա լայնձնարարութիւն Մեր ի մասին եկեղեցականացուաց ուսումնականութեանց, և յաղագս լսելոյ նոցա մինչև ցայժմ ի մասին աշխիսի հարկաւորագոյն ազգաօգուտ յանձնարարութեանցն Մերոց չօգնեաց մինչև ցայսօր:

Խնդրեմ և ի ձեր սրբազնութեանց պարտաւորել զնոսա գրել ոչ անազան զծանօթութիւնսն յաղագս այնմ յանձնարարութեանցն Մերում ինքեանց՝ ի մասին ուսուցանելոյ և պատրաստելոյ դեկեղեցականացուան ի նախիջևան քաղաքի: Մեք ըստ շնորհաց Աստուծոյ, ուրախ եմք՝ զի ունիմք ընկալնուլ ի սուրբ Աթոռոս ի 5 հոկտեմբերի զժառանգն Կայսերութեան Ռուսաց զնորին Կայսերական Բարձրութիւն Աղէքսանդր Նիկողաեիւն՝ որ ունի դիել ի գիրկս սրբութեան մօրն լուսոյ ազանց Հայաստանեայց, զոր համարիմք Մեզ բարեբախտութիւն համազգական: Ողջ լեր:

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց՝ Ներսէս

№ 290

յամի 1850 և ազգական 1299

օգոստոսի 30 ի սուրբ Էջմիածին*)

Նալբանդյանի բարեխիղճ կենսագիր Երվանդ Շահազիզը, խոսելով Պատկանյանի դպրոցում պատանի Միքայելի ձեռք բերած գիտութեան ու մտավոր պաշարի մասին, հանգում է հետևյալ եզրակացութեան. «Թէ որքան զարգացումն, որքան գիտութիւն ձեռք բերեց Միքայելը Պատկանեանցի մոտ, մենք ձեռքներին գրաւոր ապացոյց չունենալու պատճառով, ճշտութեամբ չենք կարող ստելբայց ի նկատի առնելով, որ նորա Տէր-Գաբրիէլից ստացած գիտութիւնը ծառայեց իբրև հիմք նորա ապագայ գիտութեան և գրաւոր վաստակների, կարելի է ասել, որ նա գրաբար այնքան սովորեց, որ առանց զգալի

դժուարութեան կարդում ու հասկանում էր մեր մատենագրների գրուածները, գիտէր հայոց պատմութեան կմախքը, ծանօթ էր Հայոց եկեղեցու պատմութեան, և վերջապէս, բոլոր իւր աշակերտութեան ժամանակամիջոցում տիրացութիւն արած լինելով, լաւ գիտէր եկեղեցու ժամասացութիւնը և արարողութիւնը: Իսկ ինչ որ վերաբերում է նորա այդ ժամանակաւ զարգացման աստիճանին, թէև այդ մասին գրաւոր ապացոյց նույնպէս չունենք, բայց ի նկատի առնելով՝ որ դպրոցից դուրս գալով, նա ուսման գործը չը թողեց, ինքնուսումնամբ շարունակեց իւր ուսման թերին լրացնել, միշտ ամեն բանի հետաքրքիր լինելով, միշտ կարդալով ու անցածը կրկնելով, կարելի է գալ այն եզրակացութեան, որ նա Պատկանեանի դպրոցից ուս-

*) ՀՍՍՐ Պետական կենտրոնական արխիւ, ֆոնդ № 54, գործ № 2894, էջ 1:

ման սիրոյ հետ միասին և բաւականին զարգացման պաշար տարաւ»^{*)}։

Այս առթիւ կարեւոր ենք համարում բերել մի գրաւոր վավերական, որը կազմել է Նոր-Նախիջևանի ու Բնասարաբխայի թմի առաջնորդ Մատթէոս Եպիսկոպոսը, կաթողիկոսի վերը բերած կոնդակի համաձայն։ Թմի տոմարագրութեան մեջ, դպիրների բաժնում, համառոտակի կերպով շարադրված են Նալբանդյանի պաշտոնի, ուսման և սովորած առարկաների մասին հետևյալ տեղեկությունները։—

«Միքայէլ դպիր Ղազարեան Նալբանդեանց 21 ամաց հաստատեալ է ի դպրութեան սուրբ Լուսաւորչի աւագ եկեղեցւոյ ի Նորին Աստուածաւորտի Վեհափառութենէ յամի 1845, ապա յամի 1848 ընկալեալ է զչորս աստիճան ջահընկալութեան ի Մատթէոս վիճակաւոր Արքեպիսկոպոսէ, ուսեալ է առ Գարբիէլ քահանայն Պատկանեանց զբերականութիւն, զճարտասանութիւն և զհայկաբանութիւն, զԱստուածաշունչ դիրս հին և նոր կտակարանաց, զսրբազան պատմութիւն, զԱզգային պատմութիւն, զմասնաւոր աշխարհագրութիւն և զթուաբանութիւն ևս և զլեզու Ռուսաց գրել և ընթեռնուլ և զայլ գիտելոս վերաբերեալ թէ առ եկեղեցական սպասահարկութեան և թէ առ արտաքին տեղեկութիւնս, և գտանեցեալ է և գտանի դրագրական պարտաւորութեան առընթեր վիճակաւոր Արքեպիսկոպոսի իւրոյ ի 1848 ամաց հետէ»^{**)}։

Այս վավերականի վրա մակագրված է՝ Միքայէլ դպիր Ղազարեան Նալբանդեանց։

Ընդունակ ու խելացի Միքայելը չէր կարող հանդուրժել, որ իր սիրած ուսուցչին փոխարինէր մի տգետ ու սխալաստիկ ուղղութեան տեր վարժապետ, այս առթիւ 16-ամյա պատանին իր խորը զայրույթն է արտահայտում 1846 թվի ինտրվարի 25-ին և մարտի 23-ին պրած իր նամակներում, որոնք հասցեագրված են այն ժամանակները Էջմիածնում գտնվող Նախիջևանցի տիրացու Սարգսին (վերջինս հայտնի էր Բարսեղ քահանա Պոպով ազգանվամբ)։ Նալբանդյանի այս երկու նամակները կրում էին դպիր Միքայել Ղազարյան Ուստայանց ստորագրությունը։ Այս նամակներից հատկապես առաջինում նա հանդգնու-

թյուն էր ունեցել խիստ քննադատութեան ենթարկելու Նոր-Նախիջևանի աղաներին և զրանց հետ միասին նաև կաթողիկոսին։—

«Բովանդակեսցուք արդ զգաշտս Ափրիկոյ ի քարտէզ նամակի և զլճակս Ասիոյ ի նիւթ սեւակի, զանտառս Կովկասու ի գործ զիցուք փոխանակ գրչի, արգեօք կարեմք ի նմին բովանդակել զչափագանց յիմարութիւն մերոց քաղաքացեաց, որք գոյով ինքեանք յիմարք, զնոյն և զորդիս իւրեանց տուեալ յաշակերտութիւն ումեմն Մկրտչի կարճահասակ լատինագաւանի, կոչեն զնա վարժապետ։

Ո՞վ յիմարութեան ազգիս Հայոց...

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Ներսէս կարգեալ զայս լատին ուսուցիչ ամենայն հոգեւորաց, հրամայեաց աղա Յարութիւն Ղաւուպովի հարկադրել զեկեղեցականս՝ զնորընծայ քահանայս և տիրացուս, գալ և ուսանել զարհեստ քերականութեան։ Գրէ առաքեալն. «Ամենայն ոք, որ ընդ իշխանութեամբս ի հնազանդութեան կայցէ»։ Եւ զայս հպատակութիւն ցուցեալ մեր Հայրապետին, հաճեցաք առնել զայն, բայց ակամայ, քանզի ակներև տեսանէաք, զի այս ծառ չար, չունէր տալ զպտուղ ինչ, ինչ և իցէ, այժմ ամենայն հոգեւորականք երթան առ նա՞, այլ ես չհանդուրժեալ, ես գոյով աշակերտ Տէր Գարբիէլի, զիա՞րդ համբերեցիք այսմ»^{*)}։

Տիրացու Սարգիսը հետագայում Նալբանդյանի սույն նամակները հանձնում է կաթողիկոսին, վերջինս էլ զրանց պատճենները հանել տալով 1849 թվի սեպտեմբերի 2-ին № 218 կոնդակի հետ միասին ուղարկում է Նոր-Նախիջևանի քաղաքագլուխ Հարություն Խալիպովին՝ պատվիրելով նամակի հեղինակին պատասխանատվության կանչել և խիստ պատժել։ Կաթողիկոսի կոնդակը ստանալով Խալիպովը 1849 թվի դեկտեմբերի 1-ին մի պրովյուն է գրում Նոր-Նախիջևանի հոգեւոր կառավարութեանը՝ պահանջելով քահանա ներկայացուցիչ նշանակել, որպեսզի նրա ներկայությամբ քննվի «հանցապարտ» դպիր Միքայել Ղազարյանի և սարկավագ Նդիա Շաբշնիկյանի դործը և արդյունքի մասին զեկուցվի Նորին Վեհափառութեանը։ Ստորև բերում ենք այդ գրությունը։—

Ի Նախիջ. Հայոց քաղաք. գլուխ Խալիպովէ
№ 206

Ի 1 դեկտեմբերի 1849 ամի

^{*)} Եր Շահազիզ.— Միքայել Ղազարեան Նալբանդյանց, 1897 թ. Մոսկուա, էջ 9—10։

^{**)} ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, գործ № 2894, էջ 7։

Ի Նախիջևանու Հայոց Հոգեւոր կառավարութեան

Նորին Վեհափառութիւն սրբազնասուրբ կաթողիկոսն ամենայն Հայոց ընդ կոնդակի

^{*)} Երվանդ Շահազիզ.— Դիվան Միքայել Նալբանդյանի, 1932 թ. Երևան, էջ 22—23։

իւրում յ 2-էն սեպտեմբերի ներկայ ամի, համար 218, առաքելով առ մեզ զօրինակս գրութեանց ատենադպրի կառավարութեանը նշիայ սարկաւազ Շաբշիքեանի և Միքայէլ դպիր Ղազարեան Ուստայեանց, հրամայէ մեզ ընդ քաղաքական հոգաբարձուաց՝ պահանջեալ ի կառավարութենէդ զմի ոմն դէպուդաթ քահանայ և նորուն ներկայութեամբ առնել քննութիւն վասն գրելոցն ի նոցանէ, և զօրինակ քննութեանն ստորագրութեամբ մերով առաքել առ նորին Վեհափառութիւն:

Ի հետևումն որոյ՝ խոնարհաբար խնդրեմ ի կառավարութենէդ՝ նախ նշանակել զմի

Նոր-Նախիջևանի հոգևոր կառավարությունը, իր դեկտեմբերի 7-ի նիստում քննութեան առնելով խալիպովի գրությունը, որոշում է դիմել Նոր-Նախիջևանի ու Բեսարաբիայի թեմի վիճակային կոնսիստորիային և խնդրել նրա ցուցմունքներն այս առթիւ: Ահա այդ որոշումը. — «Որովհետև ըստ զօրութեան 80 յօդուածոյ բարձրագոյն կարգագրութեան, ուր հրամայեալ է թէ «Հոգևոր կառավարութիւնը լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ ստորագրեալ են վիճակային հոգևոր Ատենից այսր դաւանութեան և ո՛չ ինչ կատարել առնց յատուկ առ այն յանձնարարութեան հոգևոր Ատենից», վասնորոյ յայտնել յայտմանէ առանձին յայտարարութեամբ վիճակային կոնսիստորիային Նախիջևանայ և Բեսարաբիոյ և խնդրել թէ զինչ պարտ իցէ առնել կառավարութիւնս որպէս վասն դեպուտատին, նոյնպէս և վասն Միքայէլ դպիրն Ղազարեան, որ ոչ գտանի այժմ սստ ի քաղաքս. զորմէ և ծանուցանել ինքեան խալիպովին»^{*)}

Այս որոշման համաձայն հոգևոր կառավարությունը դեկտեմբերի 16-ին № 753 գրութեամբ դիմում է վիճակային կոնսիստորիային՝ իսկ վերջինս էլ, իր 1850 թվի հունվարի 4-ի գրութեամբ, կարգադրում է կատարել քաղաքագլուխ խալիպովի պահանջը՝ հիմնովեւ կաթողիկոսի կոնդակի վրա և գործի քննութեանից հետո իրազեկ պահել կատարվածի մասին: Ինչ վերաբերում էր Միքայէլ Ղազարյան Ուստայեանցին, կոնսիստորիան հայտնում էր, թե քանի որ նրա քաղաքից բացակայելու պատճառները և որտեղ գտնվելն իրեն հայտնված չէ, ապա ինքը ի վիճակի չէ որևէ տնօրինութիւն անել ապահովելու համար նրա ներկայութիւնը քննութեան

ոմն դէպուդաթ քահանայ, յաղագս ներկայ գտանելոյ ի ժամանակի քննութեան յանձն եղեալ մեզ գործոյ, որ վասն գրութեանց նշիայ սարկաւազ Շաբշիքեան և Միքայէլ դպիր Ուստայեանի, և զանուանէ նշանակեալ քահանայքն ծանուցանել մեզ յանձնապաղ ժամանակի. և երկրորդ՝ որպէս երևի՝ զի Միքայէլ դպիր Ուստայեանն չը գտանի յայժմս ի քաղաքիս ապա վասն ներկայ գրտանելոյ նորին քննութեան ժամանակին, առնել պատկանեալ զիւրն կարգադրութիւն:

Քաղաքական գլուխ խալիպով^{*)}

Ժամանակ: Այդ գրութեան մեջ ասված է. —

«Հրամայեցին հրամանագրել Հոգևոր կառավարութեան Նախիջևանայ կատարել զըպահանջ քաղաքական գլխոյ Աղնուական Աղայ խալիպովի զհիմնեցեալն ի վերայ կոնդակի նորուն Վեհափառութեան սրբազնագոյն կաթողիկոսի ամենայն Հայոց՝ նշանակելով զմի ոմն ի քահանայացի դեպուտատ. յորում և պատկերել զի ընդ աւարտելն զգործն քննութեան զօրինակն այն գործոյ բուն նշանակութեամբ մատուցի Ատենիս ի ձեռն դոյն կառավարութեանը վասն առնելոյ ի գործս սորին. իսկ յաղագս Միքայէլ դպիրն Ղազարեան Ուստայեանց որովհետև Հոգևոր կառավարութիւնը յորումն յայտարարութեան չէ նշանակեալ թէ ու՞ր գտանի նոյն դպիրն և որով սլաշտօնատարութեամբ հեռացեալ է ի քաղաքէ անտի, յայն սակս կոնսիստորիայս յաղագս ներկայ ածելոյ զնա ի ժամ քննութեան չը կարէ առնել զտնօրինութիւն ինչ, զայսպիսի տնօրինութիւն Ատենիս ծանուցանել վասն տեղեկութիւն և նորին բարձու սրբազնութեան յայտարարութեամբ»:

Անդամ կոնսիստորիայի Աւետիս քհն. Տեր-Աւետիսեան

Ի 4 յունվարի 1850 ամի, ի Քիշինե^{**)}

խալիպովի հետապնդումներից խույս տալու համար ավագ սարկավագ Նոյա Շաբշիկյանը երկու բողոքագիր է ներկայացնում վիճակային կոնսիստորիային, հիշատակելով այն ապօրինութիւնները, որ կատարում է խալիպովը՝ անիրաւացի կերպով հոգևոր գործերին խառնվելով:

Այս առթիւ վիճակային կոնսիստորիան, 1850 թվի հունվարի 22-ի գրութեամբ, նա-

*) 2000- Պետական կենտրոնական արխիւ, ֆոնդ № 54, կենցաղային բաժին գործ № 681, էջ 7:

*) 2000 Պետական կենտրոնական արխիւ, ֆոնդ № 54, կենցաղային բաժին գործ № 681, էջ 6:

**) Նույնը՝ էջ 8:

խիջևանի հոգևոր կառավարության հրամարտ է հիշեալ գործը քննելու համար դպուտատ նշանակել ավագ քահանա Տեր Խաչատուր Սեթյանին: 1850 թվի մարտի 6-ին Նախիջևանի հոգևոր կառավարությունը նորից քննության առնելով այդ խնդիրը որոշում է քաղաքագլուխ Խալիպովից պահանջել

իրեն ներկայացնելու Ներսես կաթողիկոսի 1849 թվի սեպտեմբերի 2-ի կոնդակի վավերացված օրինակը:

Հոգևոր կառավարությունը, իր 1850 թվի մարտի 19-ի № 170 գրությամբ, դիմում է Խալիպովին և իրազեկ դարձնում այս կայացված վճռի մասին:

Նորին Ազնուականության Արգոյ քաղաքական գլուխ Յառուրին Խալիպովի

Ընկալաւ Հոգևոր կառավարութիւնս զՀրովարտակ վիճակային կոնսիստորիային Նախիջևանայ և Բեսարաբիոյ ի 22-էն յունվարի սոյնոյ ամի համարաւ 54, որով հրամայէ քննել զգործն վասն գրութեանց Եղիայ սարկաւագի, զորոյ զթուղթան Անդամք կառավարութեանս Տէր Մարտիրոսն և Տէր Կարապետն հասուցեալ էին առ Նորին Վեհափառութիւն սրբազնագոյն կաթողիկոսն ամենայն Հայոց Ներսէս, նոյնպէս և հրամայէ կոնսիստորիայն պահանջել ի 22-էն զօրինակն կոնդակի Նորին Վեհափառութեան որ առ Ձեզ զորմէ Ձերդ Ազնուականութիւնն ի 1 դեկտ. 1849 ամի համարաւ 206 գրեալ ունիք Հոգևոր կառավարութիւնս վասն դպուտատի, որպէս թէ Նորին Վեհափառութիւնն յ 2-էն սեպտեմբերի յիշեալ 1849 ամի համարաւ 218 ընդ կոնդակի իւրում առաքեալ առ Ձեզ

զօրինակս գրութեանց Եղիայ սարկաւագի և Միքայէլ դպրի յանձնեալ իցէ Ձեզ զքննութիւնն և այլն:

Այլ այժմ որովհետև Հոգևոր կառավարութիւնս ըստ հրովարտակի կոնսիստորիային պարտ է հիմնիլ ի վերայ յիշեալ կոնդակի նորուն Վեհափառութեան որ առ Ձեզ յ 2 սեպտ. № 218: Վասնորոյ վերաբերեալ այժմ այսու միաւորակեալ առ Ձերդ Ազնուականութիւն խնդրէ խոնարհաբար բարեհաճել որքան հնար իցէ ի կարճ միջոցի յընթացս երկցատուրց հասուցանել Ատենիս զվաւերացուցեալ Ձերով ստորագրութեամբ զօրինակն կոնդակին ի հրահանգութիւն Ատենիս, և զսոյնպիսի տնօրէնութիւն իւրմէ կառավարութիւնս ծանոյց որպէս Եղիայ սարկաւագին Շաքշիքեանց՝ նոյնպէս և Միքայէլ դպրին Ղազարեան որ եկեալ է արդէն աստ, յաղաքս գիտութեան նոցին: *)

Սույն գրությունը կարդալուց Խալիպովը շատ դժգոհ է մնում և իր մարտի 11-ի № 47 պատասխան-գրությամբ հայտնում է, թե կաթողիկոսի կոնդակից չի երևում, որ վիճակային կոնսիստորիան իրավունք ունի իրենից պահանջելու նրա օրինակը, և որ ինքը մինչև որ չունենա կոնսիստորիայի հրովարտակի ճիշտ օրինակը, չի կարող կատարել հոգևոր կառավարության պահանջը: «...Այլ որովհետև ի կոնդակէ Նորին Վեհափառութեան,— գրում է Խալիպովը— որով հրամանագրեալ է ինձ քննել զվերոհիշեալ գործն՝ ո՛չ երեկ թէ վիճակային կոնսիստորիայն ունի պահանջել յինէն զօրինակն այնորիկ որպէս այժմ երեկ ի հաղորդագրութենէ կառավարութեանդ վասն այն, ես մինչ յունիսն իմ զճիշտ օրինակն ի հրովարտակէ վիճակային կոնսիստորիային ոչ կարեմ կատարել զներկայ պահանջողութիւն կառավարութեանդ:» *)

Հոգևոր կառավարությունը քաղաքագլուխ Խալիպովի պատասխանը անգոհացուցիչ համարելով, 1850 թվի մարտի 15-ի իր նիստում որոշում է աղա Հարություն Խալիպովի պա-

հանջը անհետեանք թողնել այնքան ժամանակ, մինչև որ նա կներկայացնի Վեհափառի գրած կոնդակը: «Հրամայեցին, զներկայ պահանջողութիւն քաղաքական գլուխ Խալիպովին վասն տալոյ նմա զճիշտ օրինակ Հրովարտակի կոնսիստորիային և վասն տալոյ նմա զդեպուտատ յաղագս քննելոյ զօրինակս գրութեանց թողուլ անգործ առանց կատարման, մինչև ո՛չ յանդիման արացի գիսկական կոնդակն Նորին Վեհափառութեան. հետեւեցին վասն սոյն իսկ առարկայի ընդ նմին և յայտնել Նորին Ազնուականութեան զի ամենայն ինչ կոնդակ և հրամանագրութիւնք Նորին Վեհափառութեան ընդունելի է Ատենիս՝ միմիայն զի Նորին Ազնուականութիւն այսուհետև միտ երբ և պատահեցի առաջի արացի կառավարութեանս զիսկական կոնդակն յայտնելով զամսաթիւն և զհամարն իսկութեամբ վասն առանց տարակուսութեանց լցուցանելոյ, զի մի լիցի Ատենիս շփոթութիւն ինչ, զորմէ տալ գիտել հրովարտական երկոցունց՝ Եղիայ սարկաւագին և Միքայէլ դպրին և առանձին յայտարարու-

*) ՀԱՍՈՒ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, գործ № 681, էջ 20:

*) ՀԱՍՈՒ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, գործ № 681, էջ 19:

թեամբ ծանուցանել նորին բարձր Սրբազնությանն: *)

Հոգևոր կառավարությունն այս որոշման պատճենները մարտի 17-ին ուղարկում է՝ № 204 գրությամբ հալիպոլին, № 205 գրությամբ նորին բարձր սրբազնությանը, № 206 գրությամբ նղիա սարկաւագին և № 207 գրությամբ դպիր Միքայել Ղազարյանին:

Այնուհետև քաղաքագլուխ հալիպոլի մարտի 25-ի № 67 գրությամբ իր դժգոհությունն արտահայտելով հոգևոր կառավարությանը Վեհափառի հրամանի նկատմամբ նրա բռնած դիրքի համար, վերջինիս իրազեկ է դարձնում իր մտադրության՝ հիշյալ խնդրի շուրջը երկուստեք տեղի ունեցած գրադրությունների բովանդակությունը նորին Վեհափառությանը հաղորդելու մասին: Բերում ենք նրա այս գրության վերջին պարբերությունը. «Տեսնայիմ զայդպիսի ընթացմունս Հոգևոր կառավարութեան ոչ վերաբերեալ առ նպատակն. այլ հետևիլ նորա թողուլ զսրբազան հրաման նորին Վեհափառութեան անգործ և անկատար, պարտաւոր համարեցայ զամենայն գրութիւնս ըստ այսր առարկայի, զօրինակս միաւորականաց կառավարութեանդ առ իս և իմոց առ կառավարութիւնդ, առաքել առ նորին Վեհափառութիւն ի բարեհաճութիւն կամաց նորին» **):

Խնդիրը ավելի է բարդանում. ներսես կաթողիկոսը, ծանոթանալով գրություններին, խիստ հեղափոխական դիմանում է վիճակային առաջնորդին, որը խոչընդոտ է հանդիսացել իր հրամանի կատարմանը՝ անբարյացակամ վերաբերմունք ցուցաբերելով էջմիածնի Մայր Աթոռի գործակալ աղա Հարություն հալիպոլի նկատմամբ: Ի վերջո կաթողիկոսն առաջարկում է անհապաղ էջմիածին ուղարկել հանդուգն Շաբրընիկյանին և Նալբանդյանին: Սակայն, դրանով ևս հարցը չի լուծվում, այլ ավելի սուր կերպարանք է ընդունում: Խալիպոլի հակառակորդները բողոքներ են ուղարկում սենատ, ներքին գործերի մինիստրություն և այլուր, հիշատակելով հոգևոր իշխանության գործերի մեջ խառնվելու նրա մպօրինի քայլերը: Խալիպոլի զեկուցագրում, գրված 1852 թ. նոյեմբերի 18-ին և հասցեագրված կաթողիկոսին, այդ մասին կարդում ենք. «...Այն է ի 3 ներկայ մասոյս ընկալայ ի Թափանոկու քաղաքապետէն զհիպոլիտին: Հրամանագրութիւն գրեալ ի 30-էն անցեալ հոկտ. համարաւ. նորին պայծառափայլութիւնն ընդ այս հրամանագրութեանն առաքեալ էր ևս մատուցեալ նղիայ քահանային Շաբրընիքեան խընդիր զանգատանաց ի կառավարիչ սենատին առաջին տեքառլամենթի՝ զտնօրինութեանէ Վեհափառութեան Զերոյ, սինոթի սուրբ էջմիածնի, զբողոքորոշ. նորուն, ապա ի վերջոյ և զինէն, պահանջողութեամբ յինէն պատասխանուոյ ի դէմ այնպիսի գանդատանաց քահանային. պարունակելոցն յայն խնդրի, և մասամբ իւր վերաբերելոց առ իս. ի նրմին հրամանագրութեան ընթերցեալ տեսի, զի սենատին ընկալեալ զայնպիսի խնդիր գանդատանաց, կարգաւորեալ է առաքել զայն առ պարոն մինիստրն ներսնային գործոց ի տնօրէնութիւն ըստ այնմ յիւրմէ կողմանէ. յետ որոյ և պարոն օգնականն մինիստրին հանդերձ առաջարկութեամբ խորով հասուցեալ առ քաղաքապետն Թափանոկու հրամայեալ է պահանջել յինէն դրաւոր պատասխանի ըստ վերոգրելոյս. բայց նախքան զպատասխանատուութիւն իմ հարկ համարեցայ և արժան վարկայ առաքել զպատճենն խնդրոյն այնորիկ ի հայեցողութիւն Վեհափառութեան Զերոյ:

Միլայել Նալբանդյան

Այսու գրեցելովն ոչ բաւականացեալ քահանայ Շաբրընիքեանն գրգռեալ յանդուսպ

*) ՀՍՍԻ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, գործ № 618, էջ 22:

**) Նույնը, էջ 25:

կրիցն համարձակեալ է և շարունակել ըզ-
գանգատանս իւր յանդուգն բանիւքն զարա-
րեալ տնօրէնութեանց Վեհափառութեան Ձե-
րոյ և սինոթի սրբոյ Աթոռոյ էջմիածնի, այն
է զի սինոթն ի հետեւումն հրամանագրութեան
Վեհափառ Տեառնդ պահանջէ զնա ինքն յա-
տեանն իւր վասն պատասխանատւութեան
ըստ վերոգրեալ հանգամանացն. զորպիսի
տնօրէնութիւն նոյնպէս ո՛չ համարէ նա վա-
սըն ինքեան արարեալ համաձայն օրինաց,
չի՞ք ասէ օրէնք կամ կանոն, որովք թոյլա-
տրեալ լինի յայսպիսի հեռաւորութիւնէ պա-
հանջել զոր ի պատասխանատւութիւն:

Նմանօրինակ և հարակցաբար արձակ հա-
մարձակ գանգատէ ևս յիշեալ քահանայն
նոյն մատուցեալ խնդրով զինէն գրելով այս-
պէս. Նախիջևանայ քաղաքական գլուխ
Խալիպովն ըստ ո՛չ թոյլատրելոյ օրինաց եր-
բէք ումեք յայսպիսի իշխեցողութիւն. ձեռ-
նամուկ լինի միշտ ի գործս հոգեւորականաց
քաղաքիս, որ այս օրինօք արգելեալ է ասէ,
որովհետեւ և վերաբերէ թէ չի՞ք երբէք տեղի
աշխարհական անձանց ի գործս հոգեւորա-
կանաց, յաւելլով ընդ այնմ և զայն, իբր ես
գրեալ խնդրեալ եմ յատկապէս ի Վեհափա-
ռութիւնէ Ձերմէ յանձնել ինձ զքննութիւն ծա-
պեալ տարաձայնութեանն ընդ մէջ նորա և
տիրացու Բրոթոքոբովի. այսպէս և ըստ
գրութեան նորին երեւելոյ յառարկայս գան-
գատանաց ի խնդրագործութեանն, լեալ եմ
պատճառ անբաւականութեան, զիւր իբր ի
ժամուս Վեհափառութիւն Ձեր երեւցուցանէ
առ Մատթէոս փիճակաւոր առաջնորդն մեր...

Նոյնպէս և պատշաճ վարկայ ի հայեցո-
ղութիւն սրբազնաստուրք Տեառնդ առաքել
զպատճէն հրովարտակի փիճակային կոնսիս-
տորիայի յայն վախճան, որպէսզի տեսա-
նիցէք զեղանակ համարձակախօս գրութեան
և վերադարձն բանից յայնմ վերաբերելոց սե-
փականապէս առ իս. այն է՝ կոնսիստորիայն
իբր յարդարութիւն իւր և յապացուցութիւն
իւրոցն ընթացիցն վասն նշանակելոյ զգե-
պուտատ ի մասին քննութեան գործոյն Շա-
բըշնիքեանի արարեալ գլուխ կարգադրութիւն
յիւրում ժամանակի ըստ զօրութեան կոնդա-
կի Վեհափառութեան Ձերոյ. այժմ անդէն յա-
ռաջ բերէ իւր զի ես սուտ եմ գրեալ առ Ձերդ
տէրութիւն վասն այնր ամի, որոյ վասն և
խնդրեալ է ի սինոթէն էջմիածնի զհանգա-
մանացս յայտնել Ձերում Վեհափառութեան,
որպէսզի այսու արարեալ իցեմ ինքեան չա-
րայար զրպարտութիւնս:*)

Այժմ անդրադառնանք այն խնդրին, թե ինչ

*) ՀՍՍԻ Պետական կենտրոնական արխիւ, ֆոնդ
№ 58, գործ № 4, էջ 4—5:

հանգամանքներ դրոյցին Նալբանդյանին
հոգեւոր կողում ընդունելու:

Ուստա Ղազար Նալբանդյանի բազմա-
դամ ընտանիքը պատկանել է Նոր-Նախիջե-
վանի չքավոր դասին, սակայն Միքայել Նալ-
բանդյանի կենսագիրներէից ոմանք, թերեւ
անպատմաբեր համարելով այդ իրողությու-
նը, ուստա Ղազարին դասել են միջակ ունե-
վորների շարքը: Այս սխալ տեսակետը հե-
տագայում ընդհանրացել ու տեղ է գրավել
գծադրատարար, նաև Շէյն գրականության
պատմութեան մեջ, որտեղ ասված է. —
«...Նրա հայրը, ուստա Ղազարը, կարողա-
նում էր առանց նեղութեան պահել իր բազ-
մամարդ ընտանիքը:»*) Այլ բան են ասում
մեր ձեռքի տակ եղած փաստաթղթերը: Նոր-
Նախիջևանի հարկատու պարտապանների
ցուցակի 25-րդ համարում գրանցված ենք
տեսնում, ի շարք մշուանների, նաև Նալբանդ-
յանի հոր անունը: Քաղաքագլուխը ժամկետ
է սահմանում և խիստ հրամայում պարտա-
պաններին այդ ժամկետում մարել իրենց
պարտքերը. ահա այդ վավերականը. —

Ցուցակ

Ի հասարակութեան կարգաւորեալ վասն
1839 յամի քաղաքական խարճն իւրաքանչիւր
խարճավճար անձանց սաստիկ կուպատուի-
րէ որ պատկանեալ փողն բերէք ի դումս և
ստանալոցէք վասն վճարման դրամոց քվի-
թանցիայ:

Նդև յունիսի աւուր 1839 յամի **)

Այնուհետև սրան հետևում է ցուցակը, որի
25-րդ համարում գրանցված է Ղազար Գրի-
գորով Նալբանդին — 30 ուրլի:

Սրան աւորնթիւր պետք է հիշատակել այն
հանգամանքը, որ Նկատերինա Բ կայսրու-
հու կողմից Նոր-Նախիջևանի հայ գաղութին
շնորհված արտոնութիւնները հետագայում
վերացվեցին և պետական ծանր հարկերը
վճարել դժվարանում էին ոչ միայն չքավոր-
ները, այլ և ունեւորները: Այս աւորնշու-
թյամբ Նոր-Նախիջևանցիները աղերսագրեր
են ուղարկում Նովորոսիո և Բեսարաբիայի
գեներալ-նահանգապետ գրաֆ Վորոնցովին,
գեներալ գրաֆ Բեկենդորֆին, կազարյան եղ-
բայրներին, որպէսզի վերջիններս միջնորդեն
կայսեր առաջ՝ ծանր հարկերը թեթեւացնելու
համար: Ստորև բերում ենք կազարյաններին
ուղարկած աղերսագիրը. —

*) Հայ գրականութեան պատմութիւն, II դ., Երևան
1941 թ., էջ 17:

**) ՀՍՍԻ Պետական կենտրոնական արխիւ, ֆոնդ
№ 139, գործ № 48, էջ 6:

28 փետրվար ամիսն 1839 յամի

Գերազանցափայլ վեհազնեայ իշխան, պատուական աղայ խաչատուր Աղայ Յովակիմեան, Աղզային անմահ բարերար:

Նորին պայծառափայլութիւնն պարօն նովոտսիոյ Բնասարաբեյոյ կենեբալ կուպեռնաթոր գրաֆ Վորոնցովն ի մայիսի ամսոյ անցեալ 1838 յամի ընդ միաւորական գրութեան իւրում առաքելով առ պայծառափայլ կենեբալ գրաֆ Պէքէնդորֆն զմատուցեալ յաւելուն նորին կայսերական մեծութեան ինքնակալին ամենայն իմուաց Նիկողայ Պաւլովիչին զաղերսագիրն Նախիջևանու հայոց հասարակութեանս յաղազս ազատս կացուցանելոյ զընակիչս քաղաքիս ի նորոգ հրատարակեալ արքունի հարկապահանջողութեանց և թողլոյ զնոսայ յառաջին վիճակի նոցայ ըստ զօրութեան ամենաողորմածաբար պարգևեալ 1779 ամի նոյեմբերի 14 մերում հասարակութեան, Պրիվիլեյին բարեխօսեալ էր որպէսզի նա, մեծանուն կոմս Պէքէնդորֆն առաջի առնէր զայն աղերսագիր մեր նորին կայսերական մեծութեան ի գործ դնելով յիւրում կողմանէ և զիւրն բարեխօսութիւն ըստ սոյն առարկայի: Գերազանցափայլ իշխանապետ հասարակութիւն մեր յօրէ վերաբնակելոցն իւրոց ի թերակզոյն Ղրիմու ի սոյն քաղաք զբաղմագիմի արդասիս բարերարութեան օրհնաբանեալ ազգատոհմիդ Լազարեանց անջինջ գծագրեալ ունելով յերախտագէտ սրտի յիւրում և ի բազում փորձոց քաջ հաւատարմացեալ գոլով եթէ որչափ գերազանցափայլ վեհազնութիւն ձեր նախանձախնդիր է մեծագործութեան անմահածնունդ նախնեաց իւրոց և թէ որպէս փոյթ յանձին ունի հանապազ վաստակել վասն օգտի և բախտաւորութեան հայրենի ազգին

Մի տարի անց Նոր-Նախիջևանի հայ համայնքը երկու մարդու լիազորում է, որպեսզի ներկայանան կայսեր և խնդրեն հարկերը թեթևացնել. այս մասին կա հետևյալ վավերականը.—

Համահաճոյական վճիռ

Մեք ի ներքոյ սմին ստորագրեալքս Նախիջևան քաղաքի առ հասարակ վաճառականք, մեշշանք ցեխովի և գիւղացիք միագումար գոլով ի կոշումն քաղաքական խորհուրդարանն մերոյ ընդ պլավայի միաշունչ և միախորհուրդ ընտրեցաք ի մէնջ, մեր 14-ում քլասն Դավիթ Օդապաշովին և Կիրակոս Արարազովին— վասն նորոգ վիճակի ծանր հարկապահանջողութեան դնալ ի Սանգու Բեդերպուղ առ դրան ամենաողորմած կայսեր

լիւրոյ ի նոյն սակս և մեք ալժմոս խոնարհազէմ համարձակութեամբ վստահանամք առաքելով ընդ սմին զիսկական օրինակն գրութեան պայծառափայլ գրաֆ Վորոնցովին առ գրաֆ Պէքէնդորֆն ըստ յիշեալ ի վերոյ առարկայի ի ծանօթութիւն գերազանցափայլ վեհազնութեան ձերոյ խնդրեմք երես անկեալ ով առպետափառ իշխանապետ մի անտես արասցիք ըստ բնատուր սրտի ձերոյ ազգական կարեկցութեան բարեխօսել առ նորին պայծառափայլութիւն գրաֆ Պէքէնդորֆն, որպէսզի նա ի կողմանէ իւրմէ բարեհաճեցցի միջնորդել առ ողորմած կայսերն մեր յաղազրս ազատս կացուցանելոյ զհասարակութիւն մեր ի նոր եղեալ հարկաց և հաստատելոյ զպարգևեալ հասարակութեան մերում բարձրագոյն հրովարտական ի կայսերացն իմուաց տէրութեանն որպիսի ազգասիրական միջնորդութեամբ ձերով վեհազնեայ իշխանապետ յաւիտեանս ժամանակաց ունիք անմահացուցանել զանուն ձեր պատուական ազգի մերում և պարտաւոր հատուցանել ձեզ յերախտապարտ հասարակութիւն մեր որ մեծ պատիւ և պարծանք համարէ ինքեան եթէ գերազանցափայլ վեհազնութիւն ձեր արժանի արասցէ զմեզ ախորժելի ծանուցմամբ իւրով զորպիսութեանէ և զհանգամանաց յիշեալ մատուցեալ նորին մեծութեան աղերսագրոյ մերոյ յորոյ մասին նույնպէս խնդրել եմք առանձին և զպայծառափայլ գրաֆ Պէքէնդորֆն գերազանցափայլ վեհազնեայ իշխանապետ ձերոյ ազգասէր բարերարութեան ամենաողորմ Տեառն ամենախոնարհք և ամենանուստ ծառայք ստորագրեցեալ են նախ քաղաքական գլուխ խաչատուր Խումաճով ընդ նմին ստորագրեցեալ են հոգաբարձուր տասն և ութ անձինք:*)

խնդրել ազատութիւն առ այն որքան կարողէք ի հասարակութեանէ յօգուտն հետեւել զի այս բրիկովորս ստորագրութեամբ մերոյ հաստատեմք. եղև փետրվարի 5 աւոր 1840 յամի:**)

Այնուհետև հետեւում են 65 ստորագրութիւններ:

Պիտի ասել, որ բոլոր աղերսագրերն ու միջնորդութիւնները ապարդիւն են մնում, իսկ սակավազորների վիճակը ավելի քան վատթարանում է: Չունենորներից ոմանք հարկերից ազատվելու և որոշ արտոնու-

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 139, գործ № 49, էջ 7:

**) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 139, գործ № 48, թերթ № 3:

թյուններ ձեռք բերելու միակ ելքը թերևս փնտրում են հոգևորական կոչում ընդունելու մեջ: Այդպես է վարվում, հավանականորեն, և 19-ամյա պատանի Միքայելը: Պատանիները է նոր-Նախիջևանի հասարակության 1848 թ. մայիսի 10-ի ժողովի կողմից ստված արձակման գիրը՝ Նալբանդյանի դիմումի առթիվ: Այդ գրություն մեջ հայտնվում է Նալբանդյանի հոգևոր կոչում ընդունելու հետևանքով նրան աշխարհականների ցուցակից հանելու և մինչև նոր աշխարհագիր (մարդահամար) լինելը հարկերից ազատելու մասին: Բերում ենք այդ վավերականը. —

Արձակման գիր

10 մայիսի 1848 ամի... Թաղանթագու քաղաքացիություն իշխանութեան Նախիջևան քաղաքի որ առ Դոն գետու, ներկայ հասարակություն հայոց քաղաքացեաց ի հաւաքման ընդ նախագահութեան պ. քաղաքական գլխոյ համաձայն խնդրոյ տեղւոյս մեշխանին Միքայել Ղազարեանի Նալպանդեանց որ է այժմ ի ծննդէ 19 ամաց, յայտնելոյ նորա ցանկութիւն իւր մտանել ի հոգևորական կոչումն, որ կայր գրեալ ի 8-րդ աշխարհագրոյն ի թիւ քաղաքացեաց քաղաքիս Նախիջևանայ ընդ համարաւ 26, ունելով ի նկատման զի նա Նալպանդովն յայսմ Նախիջևան քաղաքի շունի ոչինչ յայնմ պատճառունս, մեք բոլորեքեանքս յայտնեցաք զյօժարութիւն մեր ի յայնպիսի ցանկութիւն Միքայելին Ղազարեան որ կամի մտանել ի հոգևորական կոչումն և պարտաւոր լինեմք մինչև ցլինել նորոք աշխարհագրության վասն նորա ամենայն տեսակ արքունական հարկսն և այլ տուչութիւնսն տալ, և ի հաստատութիւն այնմ տամք նմա Նալպանտովին այս արձակման գիրս յաղագս յանդիման կացուցանելոյ ուր հարկն է:

Այս արձակման գրի տակ կան 69 անձանց ստորագրությունները և քաղաքագլուխ Խալիպովի հետևյալ մակագրությունը. —

Որովհետև այս արձակման գիրս իսկապէս Նախիջևանայ հայոց հասարակութիւնն ի ներկայութեան իմոյ արար և նշանակեալ թիւք քաղաքացեաց 69 անձանց սեփական ձեռամբ ստորագրեցին, ըստ մտաց գրոյն ստորագրութեամբ իմով և գրողմամբ քաղաքական կնքոյ վկայեմ Նախիջևանի քաղաքական գլուխ Խալիպով:

Մայիսի 10 1848 ամի*)

Սույն արձակման գրի կա նաև ուսերեն բնագիրը:

Նալբանդյանը, նույն օրը և եթ Նախիջևանի հոգևոր կառավարությանը տեղեկացնելով այս արձակման գրի ստացվելու մասին, խնդրում է ներկայացնել այն ուր հարկն է: Բերում ենք Նալբանդյանի այդ գրությունը. —

Խնդրէ, արձակեալ ի Նախիջևանայ Հայոց հասարակութենէ յաղագս մտանելոյ ի հոգևորական կոչումն, հայ Միքայել Ղազարեան Նալպանդովն, իսկ եթէ զի՛նչ է խնդիր իմ այնմ զհետ զան յօդուածք:

Յանդիման կացուցեալ ընդ ամին զարձակման վկայագիրս, զոր տուեալ է ինձ Նախիջևանայ հայոց հասարակութիւն ի մասին մտանելոյ իմ ի հոգևորական կոչումն վաւերացուցեալ ստորագրութեամբ Նախիջևանայ քաղաքական գլխոյ, ամենահպատակութեամբ խնդրեմ: Ի ամին խնդրոյ արձակեալ Նախիջևանայ հայոց հասարակութենէ:

Որպէսզի ընկալեալ զայս խնդիր իմ հրամայեալ լիցի յաղագս առաջի առնելոյ զվերոյիշեալ վկայագիրս ուր հարկն է ի մասին ի բաց հանելոյ զիս ի թուոյ ցեխավոյից Նախիջևանայ առնել զպատկանեալ կարգադրութիւն: Ի 10 մայիսի 1848 ամի, խնդիրս այս պատկանի մատուցանել ի Նախիջևանայ հայոց Հոգևոր կառավարութեան, զխնդիրս զայս շարադրեցի, պարզագրեցի և ստորագրեցի:

Միքայել Ղազարեան Նալպանդով:

Բնակութիւն ունիմ ի Նախիջևան քաղաքի ի հայրենական տան:*)

Սույն գրության վրա կա հետևյալ մակագրությունը. —

«Ձե 63 ընկալաւ կառավարութիւնս ի 10 մայիսի 1848 ամի յերկուշաբթի»:

Քննության առնելով Նալբանդյանի սույն խնդրագիրը և այդ առնչությամբ Նախիջևանի հասարակութեան արձակման գիրը, հոգևոր կառավարությունը 1848 թվի հունիսի 2-ի նիստում որոշում է այս մասին իրազեկ դարձնել թեմի առաջնորդ Մատթեոս արքեպիսկոպոսին՝ համապատասխան կարգադրություն անելու համար: Բերում ենք այդ որոշումը. —

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, գործ № 693, թերթ 21:

*) ՀՍՍՌ Պետական կենտրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, գործ № 693, թերթ 18:

Ն. Ն. Գ.

Ի Նախիջևանայ Հայոց

Հոգևոր Կառավարութիւն

2 յունիսի 1848 ամի

№ 1

Նախիջևան

Յաղագս մտանելոյ ի հոգևորական կոչումն արձակեալ ի հասարակութենէ Միքայէլ Ղազարեանի Նալպանտով — Դարբինեանց:

Առաջարկութիւն առ նորին բարձու սրբազանութիւն հանդերձ արձակման թղթովն 2 յունիսի 1848 ամի

№ 218

Չորրորդ աստիճանի հոգևոր կոչումն ընդունելով դպիր Միքայէլ Նախիջևանի Ս. Լուսավորիչ եկեղեցում պաշտոնավարում է մինչև 1848 թվի օգոստոս ամսվա վերջը: Թեմի առաջնորդը նկատելով պատանի Միքայիլի ուղիմովյունն ու խելացիությունը

Ի րեմակալ Առաջնորդէ Նոր-Նախիջևան այ և Բեսարաբիոյ
ի Մատթէոս Արեւայիսկոպոսէ

Հոգևոր Կառավարութիւն Հայոց Նոր Նախիջևան քաղաքի
Առաջադրութիւն

Տեսանելով մեր զընդունակութիւն չորրորդ աստիճանաւորի դպիր Միքայէլ Ղազարեանի ստորին պաշտօնէի սուրբ Լուսաւորիչ եկեղեցոյ յաղագս գրադրութեան և սպասարկութեան մերոյ, ընկալաք առ մեզ — ունիլ,

Թեմակալ Առաջնորդ Նոր Նախիջևանայ և Բեսարաբիոյ Հայոց

№ 129**)

Արեւայիսկոպոս Մատթէոս

Քարտուղարի պաշտոն ստանձնելով Նալբանդյանը հնարավորություն է ստանում թի շրջադայելու Նախիջևանի ու Բեսարաբիայի

Լուան զխնդիր արձակեալ ի Նախիջևանայ հասարակութենէ յաղագս մտանելոյ ի հոգևորական կոչումն հայ Միքայէլ Ղազարեան Նալպանտովի ի 10-էն մայիսի սոյն ամի՝ ընդ որում յանդիման կացուցեալ զարձակման վկայագիրն զորտուեալ է Նախիջևանայ հայոց հասարակութիւն ի մասին մտանելոյ ի հոգևոր կոչումն վաւարացուցեալ ստորագրութեամբ Նախիջևանայ քաղաքական գլխոյ՝ խնդրէ ընկալեալ զայն խնդիր առաջի առնել զվերոհիշյալ վկայագիրն ուր հարկն է՝ վասն ի բաց հանելոյ զինքն ի թուոց ցեխավոյից Նախիջևանայ առնել զպատկանելն տնօրէնութիւն:

Հրամայեցին. —

Համաձայն 103 յօդուածոյ բարձրագոյն կարգադրութեան յաղագս կառավարութեան գործոց Լուսաւորչական եկեղեցոյ Հայոց ի Ռուսաստան՝ առաջի առնել ցայսմանէ նորին բարձու սրբազանութեան Տեսուն Մատթէի թեմակալի Արքեպիսկոպոսին Նախիջևանայ և Բեսարապիոյ մատուցանելով և զիսկական արձակման վկայագիրն թողլով աստ ի գործումն զպատճէնն այնորիկ, և խնդրի՝ զի զոր ինչ և արժանն է տնօրինեացէ վասն նորա: Իսկ յաղագս մին թերթ կերպովոյ թղթոյ որ ի գործածալ ի սմին առնելիս փոխանակ նորին հասարակ թուղթ, պահանջեալ ի խնդրագործէն զգինս այնր զտասնէհինգ կոպէկ արծաթոյ՝ առաքել ի Ռաստովու արքունական գանձարանն ընդ առանձին հաղորդական թղթով*):

մի գրութեամբ տեղեկացնում է Նախիջևանի հոգևոր կառավարութեանը, որ ինքը մտադիր է նրան իր մոտ տանել գրագիր-քարտուղարի պաշտոնով: Բերում ենք առաջնորդի գրութիւնը. —

ընդ մեզ ի մերում վիճակի ի գործոն, զորմէ ի տեղեկութիւն ստենիդ սովաւ ծանուցանեմք ի 19 օգոստոսի 1848 ամի ի Նոր Նախիջևան:

(Շարունակելի)

*) ՀՍՍՏ Պետական կետրոնական արխիվ, ֆոնդ № 54, դործ № 693, թերթ 19:

**) Նույնը, թերթ 22:

ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅՈՑ ՄՏՔԻ ԳԱՆՁԱՐԱՆ „ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՏՈՒՆԸ“

ատմական դեպքերու բերումով Մայր Հայրենիքին հետո գտնվող հայ գաղութներու դարավոր պատմության ընթացքին անկասկած, մեծ դեր մը ստանձնած էին կատարելու նաև մեր եկեղեցիներու ու դպրոցներու կից ստեղծված գրադարաններն ու մատենադարանները: Անոնք է, որ այսօր ալ տակավին պիտի փորձեն հայեցի մտավոր սնունդ տալ գաղութահայ դպրոցներն ավարտող աշակերտության. անոնք պետք է ջանան փրկել ձուլման ալիքներե տարվելու վտանգին առաջ կանգնած գաղութահայ երիտասարդությունը, և ավելին, անոնք մեր Մայր Հայրենիքին լավագույն հայելին պիտի հանդիսանան, իրենց ընթերցողներուն հաղորդելով քաղցրությունը Սովետական Հայաստանի թարմ և առաջավոր գրականության ու մշակույթի: Եվ վերջապես անոնց ղեկավարները գանոնք հայ մտքի ճշմարիտ գանձարաններու վերածելով, պետք է առաջալի մը անխոնջ աշխատանքով ու զոհողությամբ շրջին, որոնք և գտնեն ու պահպանեն այն ամենը, ինչ որ կապ ունի հայ ժողովրդի անցյալի ու ներկայի պատմության, մշակույթի հետ: Ու երբ օր մը կարելի ըլլա գտնոնք բոլորը՝ կեդրոնացնել Սովետական Հայաստանի գիտական օժանդակներուն մեջ, ամեն մեկ հայ գաղութի գրադարան կամ մատենադարան իր հավաքած նշխարներով է, որ պիտի նպաստե հայ մշակույթի հարաճուն զարգացմանն ու հայ պատմագրության ամբողջացմանը:

Ռումանահայությունը ևս, վերահիշյալ ըզգացումներեն տարված, Հովսեփի և Վիկտորիա Տուտյան ընտանիքի նվիրատվության շնորհիվ, Պուրբերջի մեջ հիմը դրավ ու բացումը կատարեց հայ եկեղեցվո ու դպրոցին կից կառուցված «Հայ Մշակույթի Տան» փառավոր շենքին, որ և փոխադրվեցավ Ազգային վարժարանի շենքին մեջ 1927-ին հիմնված Ռումանահայ Կեդրոնական Մատենադարան»-ի ամբողջ գույքը: Ենթեր կառուցվե-

ցավ «Միսաքյան» դպրոցի ավերակներուն վրա, որ նախապես շինված էր 1817-ին Մանուկ պեյ Միրզոյանցի կտակով ու հետո ալ, 1847-ին, ակնեցի Վարդերես ամիրա Միսաքյան վերստին դայն շինելով կոշած էր իր անունով «Միսաքյան» վարժարան:

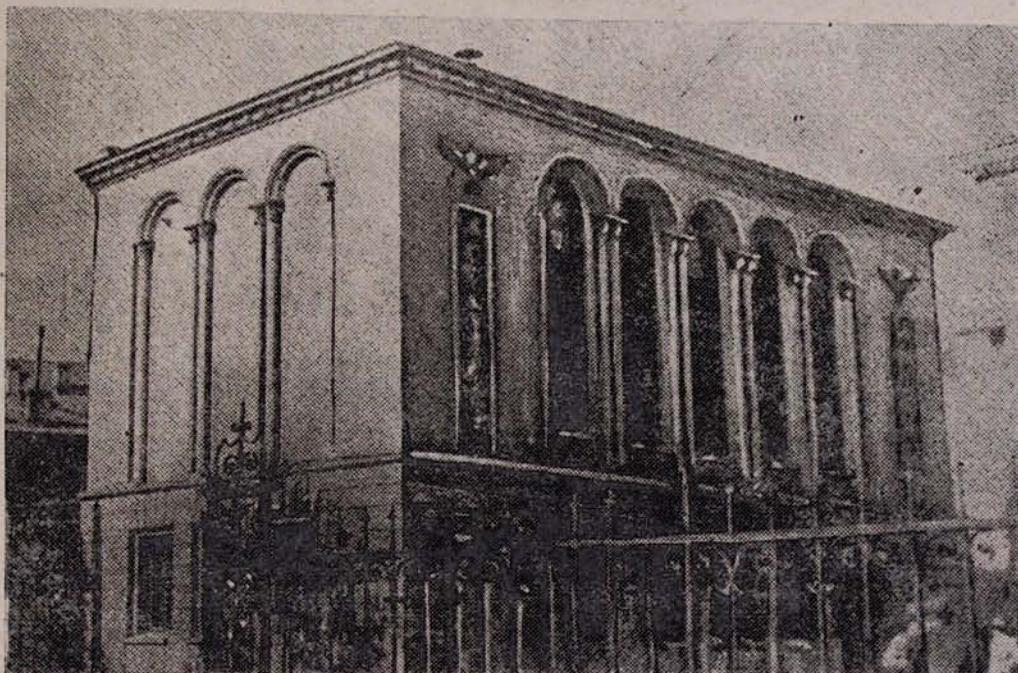
Նախ քան «Հայ Մշակույթի Տան» մասին խոսիլը, անհրաժեշտ կհամարենք համառոտ ակնարկի մը տեսքով շարադրել ռումանահայոց անցյալի գրասիրության և ստեղծված գրադարաններու պատմությունը:

Շուրջ իննը դար առաջ Բագրատունյաց մայրաքաղաք Անիին խուճապահար փախչող հայերը ապաստան դտան ռումեն ասպնջական հողին վրա, ուր ոչ միայն շուտով շենցուցին Մուրափիո 7 քաղաքները և շուրջ երկու դար իրենց ձեռքը պահելով երկրին ներքին ու արտաքին առևտուրը, ազդեցին ռումեն արվեստին վրա իսկ, այլ և հայրենի երկրեն բերած նվիրական շունչով կոթողներ— վանքեր, եկեղեցիներ, դպրոցներ, և այլն կանգնեցին ու դարձյալ այդ հայրենի շունչը պահելու համար էր, որ հիմը դրին հայքաղաքներու Սուլավա քաղաքի հայ գաղութը մանավանդ, որ ատենոք շինված են շուրջ տասը սրբավայրեր, որոնցմե երկու վանք, երկու եկեղեցի ու երկու մատուռ մինչև այսօր տակավին կանգուն են, կարելի է իրավամբ անվանել ռումանահայոց Անին:

Ռումանահայերը ընդհանրապես սիրած են հայ դպրոցը և ճիշտ այդ պատճառով անգրադետներու թիվը անոնց մոտ շատ փոքր եղած է: Ռումանահայ դպրոցները հին ժամանակ գոյություն ունեցած են եկեղեցիներու շուրջ շինված առանձնարաններու և կամ խուցերու մեջ, և այն շրջանեն, երբ ռումանահայերը հիմնած են իրենց եկեղեցիները, անոնց շուրջը ծաղկած են նաև իրենց կրթարանները: Հին մամանակ, օրինակ, Պոթոշանի թաղականությունը, պատասխանելով պետական դպրոցներու ռումեն ընդհանուր քննիչի մեկ հարցումին, հայկական դպրոց-

ներու հիմնադրումը Պոթոշանի մեջ կվերագրեն 14-րդ դարուն, այսինքն այն թվականին, երբ Պոթոշանի Ս. Աստուածածնի եկեղեցին կառուցված էր^{*)} Գր. Գոյլավ, իր մեկ աշխատության մեջ, կըսե թե մինչև անցյալ դարու սկիզբը Պոթոշանի տղայոց վարժարանը միակ դպրոցն էր ամբողջ քաղաքին մեջ, իշխանության կողմի վավերացված առանձնաշնորհումներով արտոնված, և որ բազմաթիվ այլազգիներ ալ կհաճախեին այս դպրոցը ու դեռ 19-րդ դարու կեսին հայ լեզուն կխոսվեր ուրիշ ժողովուրդներու կողմից ալ^{**)}։ Դարձյալ 17-րդ դարու առաջին կեսին Պանտինի անուն ճիզուրի կրոնավորը

շուկաները ունեին^{*)}։ Այս առթիվ տեղն է մանավանդ հիշել անցյալ դարու երկրորդ կեսին Յաշի մեջ հիմնած խաչերես Գարագաշի բացառիկ վարժարանը, ուր իրենց նախնական կրթությունը ստացած են ամեն ազգերի կազմված Մոլտավիո դրեթե ամբողջ ընտրանի դասի զավակները։ Այդ վարժարանի աշակերտներն հիշենք հանգուցյալ Գեորգե Պուզուականը, ումեն երբեմնի դահու խնամակալը, հանգուցյալ Գեորգե Մրդեքուն, որ դատական նախարար եղած է, Տումիթրու Կուսդին, որ կրթական նախարար և Ռումեն Ակադեմիի նախագահ եղած է, հայազգի հանգուցյալ Գր. Լ. Թրանբու Յաշը

«Հայ Մշակույթի Տան» շենքը

Յաշեն անցնելով 20 դարոցներ կհիշե, որոնց մեջ սովորող հայ աշակերտներ ալ կալին^{***)}։ Այս կրոնավորը Ռուման քաղաքն անցնելով այն տեղի հայերը ավելի փարթամ կտեսնե քան նույնիսկ տեղացիները, և կըսե, թե անոնք ամենալավ տուններն ու

որ հիմը դրած է ումեն աշխատանքի նախարարության և իր հուշերուն մեջ այս վարժարանի մասին գրած է. «Անկե ի վեր (խոսքը Գարագաշի դպրոցը հաճախելու մասին է) 50 տարի անցած է, այսինքն կես դար, և կկարծեմ թե մեր այսօրվա նախակրթարանները դեռ չեն կարողացած հասնիլ մանկավարժական այն կատարելագործված եղանակին, ինչ որ ի դործ դրած էր այդ ժամանակ Գարագաշը իր դպրոցին մեջ, ուր ես ես ա-

*) V. Ciomac, — Scoalele armenesti din Botosani. «Ararat» ամսագիր, 1937 № 147 Bucuresti:

**) Gr. Goilav, — Armenii ca intemeitori de orase... 1909, p. 19; Bucuresti:

***) V. A. Urechea, — Codex Bandinus (Analele Academiei Romane, s.r., II Tom XVI, 1894 Bucuresti, p. 85 & N. A. Bogdan, — Orasul Jasi 1913 Jasi, p. 252:

*) N. Jorga, — Ist. Romanilor prin calatori. Ed. II, Bucuresti 1928—29:

շակերտեցա...») Այստեղ պետք է հիշել նաև անունը Գեորգե Ասաթիւն, որուն ևս հայ ծագում կ'ընկերագրվի. ան ամբողջ Մոլտավիո մշակույթի առաջալըր ու չըթական գործի կազմակերպիչը հանդիսացած է, հիմնելով առաջին տպարանը, թերթը: Ան հիմնած է նաև ուսման Միհայլիլյան Ակադեմիան, երաժշտանոցը, թատրոնը և այլն: Միաժամանակ ան ջերմ պաշտպան հանդիսացած է Մոլտավիայի գաղութին, աջակցելով հայ դպրոցներու պետականացման գործին և ուսմանահայ առաջին հայկական տպարանի հիմնադրության:**)

Մեր մի առանձին ընդարձակ ձեռագիր աշխատությունը***) թողնելով Մոլտավիո հայոց դպրոցներու պատմության շարադրումը, պետք է ըսենք, թե ուսմանահայերը միշտ աչքի ընկած են իրենց ուսումնատենչությանը, միշտ սիրած են հայ գիրը, ու բացի անցյալի մեջ բազմաթիվ ձեռագիրներ գրելի, 1847-ին Յաշի մեջ հիմնած են նաև իրենց առաջին տպարանը: Հին ժամանակներու ընթացքին այս գաղութի մեջ զարգացած քահանաներ ու երեկի դեմքեր ըլլալու մասին կ'ընկալեմ միջնադարյան տաղասաց Մինաս սարկավագ Թոխաթեցին՝ իր Ողբ ի վերայ օլախաց Հայերուն՝ անուն չափածո գործին մեջ՝ գրված 1551-ին:

«Երիցանիցն ուսած էին
ժամատեղօք պայծառ էին,
խիստ փառասուր Հայեր կային,
յանկարծ փորձանք եկաւ նոցին:

Այն քայքայ ուսած երիցունին
քաղցրաբարբառ սարկավագնին,
թաղաւորքն և զալնեունին
լանկարծակի խափանեցին»****):
Եվ այլն:

Հանազան շրջաններու մեջ, Ռումանիա գրված ձեռագիրներու հիշատակարաններ կ'ընկալեն, թե որքան ուսումնատենչ ու զարգացած մարդիկ և գրասեր մեկենասներ կապրելին ատենոք ի մասնավորի Մոլտավիո մեջ:

*) Gr. L. 2 Trancu Jasi. — Amintiri Jesene p. 11-12:

**) Ս. Քոլանջյան. — Գեորգե Ասաթի (1788-1869) — կյանքն ու գործը և ծագումը (անտիպ):

***) Ս. Քոլանջյան. — Վերածնունդի պահ մը Մոլտավիայի անցյալին մեջ (անտիպ):

****) Պուրբիշի «Հայ Մշակույթի Տան» ձեռագիրներ թիվ 35-37, 66, 94, Պ. քհն. Մամիկոնեան. — Ռումանահայոց ներկայի և ապագայի, Կալաց 1895 և Gr. M. Buiuciu. — Cant de jalire., Bucuresti 1895

Իբր նմուշ հիշենք միայն Մեսրոպ վարդապետ Կաֆացիի կողմէ 1607-ին ընդօրինակված ու զծագրված և այժմ Վենետիկի Մխիթարյանց մոտ պահվող «Տոմարի մեկնութեան»-ի հիշատակարանն մաս մը, ուր գրիչը կրսե. «...Մնաց գիրքս կիսատ, անմխիթար ու տարակույս էի, մինչև որ Ռ. Մ. Զ. (=1607) թվին եկի ի նաջ քաղաքն, և օրինակ գտի Տէր Աստուածատուր քահանայէն, և բարեմիտ սարկավագ մի Ստեփաննոս անուն կատարեաց գգիրքս, և մխիթարեաց զանմխիթար անձս: Աղաչեմ զքաջ պուրիտիկոսիդ եկեղեցւոյ որ հանդիպիք այս տառիս, յիշեցէք ի Քրիստոս զաշխատողքս... մանաւանդ յնաջ քաղաքի արքեպիսկոպոս Տէր Հովհաննէս Սիւրբուցուն, որ զտարտամ սիրտս մխիթարեաց...»):

Մոլտավիո հայոց շինած եկեղեցիները 1551-ին այրուեցան, ու քանդվեցան Շթեֆան Թարեշ իշխանի հրամանով, իսկ թանկարժեք հայկական ձեռագիրներ, նկարներ, զգեստներ և այլն կողոպտվեցան ու այրվեցան: Այսպիսով այն թանկարժեք իրերը, որ Ռումանիա ապաստանացած հայերը կարողացել էին բերել Անիին, ու հետագային ալ ուրիշ վայրեր, ինչպես նաև բոլոր այն ձեռագիրները, որ Ռումանիո մեջ գրված էին, գրեթե ամբողջովյալ մեր ճարակ եղան: Այս դեպքերու ակնատես գրիչը՝ Մինաս Թոխաթեցին նկարագրելով, թե ինչպես կ'իրականացան լուսանալուն պես Շթեֆան իշխանը մտավ Սուլավայի հայոց Ս. Աստուածածին եկեղեցին, կշարունակե. —

«Ըզ սուրբ միտունն էջմիածնին
զայն ալ վոթեց վերայ գետնին,
շունք և մարդիկ կոխան արին
և աղիք մեր խարշատէին:

Եւ զինչ որ գիրք կար յեկեղեցին
և զմեծ պատկերքն խորանին,
խայեր և սկի մաղրզմանին**) —
ոսկեջրած և մեծագին:

Ժողովեցին ի միասին
տարին դրին ի վեստեռին***)
զվարդապետն և զարեղնին
ձեռքն կապած բանտ արգելին:

Արծաթապատ աւետարան
շարակնոցներ և սաղմոսարան

*) Հ. Ղ. Ալիշան. — Կամենից, Տարեգիրք Հայոց Լեհաստանի և Ռումինիոյ, 1896 Վենետիկ, էջ 168:

**) Սկի՛ի բերնի սկավառակ:

***) Ռումաներն կնշանակե գանձատուն:

յայտմաւորք և տարեգիրք
դանձտետր, մշտուց և այլ գրեան:

Այլ շար հրաման արար կրկին
զինչ որ գրեանք կայր ի վնտեռին,
զարծաթապատ աւետարնին
զանգին գրեանք հայոց աղգին,

Հանին ի դուռն վնտեռին
և փայտի պէս կրտորեցին,
այն անօրէն պիղծ օլախնին
զամեն գրեանքն այրեցին:*)
Եվ այլն:

Ու ինչպես ականատես Մինաս Թոխաթե-
ցին կգրե իր «Ողբ»-ին շարունակութեան մեջ,
նույն բախտին արծաթապատ նաև Սիրեթի,
Յաշի, Վասուրի, Պոթոշանի, Հոթինի և Ռո-
մանի հայկական եկեղեցիները: ասոնք բո-
լորն ալ կրակի մատնվեցան ու հիմերեն
քակուեցան, եկեղեցական անոթները կո-
ղոպտվեցան և հայկական ձեռագիրներն ալ
այրվեցան:

1563-ին Մոլտավիո Թոմշա Վստա և
1564-ին ալ Այեքսանդր Լըբուշեանու իշ-
խանները կրկին կհալածեն հայերը, որպես
պատիժ, Տեսփոթ Վոտայի հանդեպ տաժած
իրենց համակրանքին համար: Ավելի քան
դար մը հետո, 1671-ին ուրիշ իշխան մը,
դրամի ու արյան ծարավի Գեորգե Տուքան,
նույնպես կհալածեն հայերը, որ Հընդուլ Սե-
տարի կողքին մասնակցեց ին իր դեմ կազ-
մակերպված հեղափոխական շարժման**): Ու
մանավանդ այս վերջին հալածանքը պատ-
ճառ կըլլա, որ շատ մը հայեր, Մինաս ե-
պիսկոպոսին առաջնորդութեամբ, դադթի գի-
մեն գնալի Թրանսիլվանիա, որ և հետագա-
յին կթողիկոսական կհարին: Անոնք իրենց
հետ, անկասկած, տարին նաև արժեքավոր
ձեռագիրներ: Կեդա հայաքաղաքը, որ այս
գաղթին շնորհիւ հիմնվեցավ, իր թանգարա-
նին մեջ, բացի այլուր գրված ձեռագիրներէ,
ունի նաև հայաժամուրթ մը՝ գրված 1629-ին
Մոլտավիո Սուլայա քաղաքին մեջ, ինչպես
նաև ամետարան մը, որուն երկրորդ մասը
1659—1664 թվականներուն գրված է դար-
ձյալ Սուլայայի մեջ և 1659 թվականով ու-

րիշ ավետարան մը, ընդօրինակված Յաշի
մեջ: Պուրքը Ռոման Ակադեմիի ձեռագրա-
տունը վերջերս արտաքին գործերու նախա-
րարութեան կողմն ստացավ, թեև պակասա-
վոր, բայց մեծածավալ ընտիր հայերեն ճա-
շոց մը, որուն կողքին ներսի կողմը գրված
է, թե այդ ձեռագիրը կպատկանի Թրանսիլ-
վանիո ուրիշ մեկ հայաշատ կեդրոններն
միովն՝ Ծորճովու կամ Սեն Միքըլ (Գեորգե)
հայ եկեղեցիուն, սակայն ձեռագիրն մեջ
գտնված փոքր հիշատակարանն մը կարելի
եղաւ ստուգել, որ այդ ձեռագրի գրիչը Աբ-
րահամ քնն. Սիշովցին է, զոր զայն գրած
պիտի ըլլա ժՁ դարու վերջը և կամ ժԷ դա-
րու սկիզբը*):

1769-ին թուրք արշավախումբեր կթալա-
նեն Մոնթենիո մայրաքաղաք Պուրքը շատ
մը տուններ, ինչպես նաև հայոց եկեղե-
ցին:

Ավելի ուշ, անցյալ դարու սկիզբը, Հ. Մ.
Բժշկյան Ռոմանիա ևս այցելելով, իր գրք-
քին մեջ տեղ-տեղ կխոսի հայաբնակ քաղաք-
ներու եկեղեցիներու ունեցած թանկարժեք
իրերու և ձեռագրաց մասին: Հ. Բժշկյան այդ
շրջանին Պուրքը շի հայոց եկեղեցին շատ
ձոխ կդառն, արժեքավոր սպասներով հա-
րուտ: Յոքշանի եկեղեցիուն համար կըսե
ին հոն հին սրբապատկեր մը կար, որուն
համար համատարացլաներ ուխտի կուգային.

1607 թվականով ձեռագիր մը կհիշե Յաշի
մեջ, Ռոմանի եկեղեցիին համար կըսե թե
600 տարվա հնութեամբ՝ ձեռագիր մը ունի,
Պոթոշանի մեջ այդ ժամանակ տակավին
Անինն բերված անոթներ ու ձեռագիրներ
կդառն, Քիլիայի եկեղեցիուն մեջ, որուն
հետքն իսկ չկա ներկայիս, կգտնե 1702 թվա-
կանով Պաղչե Սերայ գրված հայաժամուրթ
մը, որն իր ճամբորդութեան շրջանին կփո-
խադրվի Գրիգորիոսի: Պապատաղի եկե-
ղեցիուն նմիրված 1675 թվականով և Պուլիս
գրված ուրիշ հայաժամուրթ մը կգտնե, որ
դարձյալ Գրիգորիոսի կփոխադրվի**): Այս
հիշատակված իրերը ևս ժամանակի
ընթացքին մեծ մասամբ անհետացած են.

ժամանակը ավաղ շատ ավերներ գործած է,
նույնիսկ խաղաղ ժամանակներու շրջանին
շատ բան անհետացած է տգիտութեան պատ-
ճառով: Պետք էր գրադարաններ ստեղծելին,
պետք էր փոշիներու մեջ համբերատար կթող

*) Պուրքը «Հայ Մշակույթի Տան» ձեռագիրներ
թիվ 35—37, 66, 94, Պ. քնն. Մամիկոնեան.— Ռու-
մանահայոց ներկայն և ապագայն, Կալայ 1895 և
Gr. M. Buiuciu.— Cant de jalire. Bucuresti 1895:

Սույն ռիդք-ն ձեռագիր մըն ալ կգտնվի Ռու-
մեն Ակադեմիի ձեռագրատունը, թիվ 936:

**) B. P. Hasdeu.— Istoria Tolerantei Religioase
in Romania. «Romanul» թերթի 17 փետր. 1868
թիվին մեջ և առանձին գրքույկով:

*) Ս. Ն. Քոլանջյան.— Մայր ցուցակ հայերեն
ձեռագրաց Պուրքը շի Ռոման Ակադեմիի (անտիպ):

**) Հ. Մ. Բժշկյան.— Հանապարհօրոգութիւն ի
Լեհաստան և ալ կողմանս քնակեալս ի Հայկազանց
սերիւոց ի նախնեաց Անի քաղաքին, 1830 Վենետիկ:

մարդիկ գտնվեին, որպեսզի փրկեին՝ գեթ վերջին մնացորդները և երկյուղածություններ, դանոնք թանգարաններու մեջ զետեղվեին, գալոց սերունդներուն ցույց տալու համար փառքը հայ արվեստին ու հայ պատմության։

Ընդհանրապես եկեղեցիներու թաղակա-
նությունները, դպրոցները և մանավանդ գա-
նազան միություններն էին, որ սկսան կազ-
մակերպել իրենց գրադարանները։

Պուրեհն.—Ծիշտ է, թե Պուրեհնի հին հա-
յերը մեծ մասամբ Պուրեհն ու Պուկարիային
եղալթած ըլլալով, անոնց լեռուն թրքերենը
հղավ, ինչպես կերելի անոնցմե մնացած ու
մեր ձեռքը հասած նամակներեն, որոնք զըր-
ված են հայատառ թրքերեն. բայց և այնպես
Պուրեհնի հայերուն մեջ եղած են բազմա-
թիվ զարգացած ու ազգասեր մարդիկ, որոնք
գաղութը կառավարողի ու առաջնորդողի դեր
ստանձնած են։ Պուրեհնի հայոց դպրոցը
հինն է ի վեր ունեցած է իր գրադարանը.
այս մասին, իբր ամենահին փաստ, «Հայ
Մշակույթի Տան» ձեռագրատան մեջ հաջող-
վեց գտնել մատյան մը 1870 թվականով։
Ան Ազգային վարժարանի գրադարանին գիր-
քերու ցուցակն է կազմված այդ շրջանի
հոգաբարձու Աղա Մանուկ Ալթընովիի հրա-
մանով։ Բոլորն ալ կրոնական և դպրոցական
գիրքերու անուններ են, կան նաև թարգմա-
նություններ, որոնց թիվը շատ փոքր է տա-
կավին, 178 հատոր միայն, և Պուրեհնի
դպրոցին նվիրված է եղել Երեսադեմի
պատրիարք Ծալի արքեպիսկոպոսի կողմե։
13 տարի վերջ, 1883-ին Ազգային վարժա-
րանի գիրքերու թիվը շուրջ 400-ի հասած
կգտնենք։ Նոր օրերու մեջ ալ ան պահած է
իր գոյությունը, և ալ այժմի ճոխացած է.
սակայն ինվենթար մը չունենալու և անխնամ
վիճակի մեջ մնացած ըլլալուն պատճառով
վերջին պատերազմի շրջանին անպատա-
կանատու մարդոց միջոցով մեծ մասամբ
պարավել են ետքը, տնօրենության թուլություն-
յամբ, մնացորդ ընտիր հատորներու փոքր
մաս մը միայն կարելի եղավ փոխադրել
«Հայ Մշակույթի Տան» մատենադարանը։

Պուրեհնի հայերը հին ժամանակ բազմա-
թիվ միություններ կազմած են. անոնցմե
հիշենք «Սէր անուն Յիսուսին» (1833), «Ա-
լարատեան ընկերություն»-ը (1838), «Ա-
րարատ» ուսումնասիրաց ընկերությունը
(1843), «Ուսումնասիրաց»-ը (1871), «Հա-
յաստան» ընկերությունը (1879), «Արարա-
տեան ընկերություն»-ը (1886), «Հայրենա-
սիրաց»-ը (1887), «Արար»-ը (1901), «Ու-
սումնասիրաց»-ը (1905) և այլն։ Անկաս-
կած, ասոնք ևս պետք է տնեցած ըլլան
իրենց առանձին գրադարանները։

1906-ին Պուրեհն ուներ ժողովրդական
գրադարան-ընթերցարան մը, ուր տեղի կու-
նենան նաև դասախոսություններ*)։ 1912-ին
Պուրեհն ուներ ուրիշ ընթերցարան մը, այլե-
լի գորավոր, որուն վարչությունը երաժիշտ
ուսուցիչ մըն ալ վարձած էր երգչախումբ
մը ստեղծելու համար**):

1923-ին կգործե «Արարատ» ընթերցարա-
նը***), որ այժմի ուշ, 1928—1944, «Բաֆ-
ֆի»-ի անվան կկոչվի։ 1944-ին սույն գրա-
դարանի շուրջ 700 հատոր գիրքերը և բազ-
մաթիվ պարբերականներ փոխադրեցին
«Հայ Մշակույթի Տան» մատենադարանը։

1927-են մինչև 1934 «Երեսն» Գեղ. միու-
թյունը կունենա իր ճոխ ընթերցարանը ու
ֆանֆառի խումբը։

1931-ին «Նոր ուղի» Հայաստանյան միու-
թյունը կունենա իր բացօդայն ամառային
ընթերցարանը և այժմի ուշ վերոհիշյալ
միության շարունակությունը կազմող «Հ. Օ.
Կ.»-ը կհիմնեն իր գրադարանը։

Հ. Մ. Բ. Մ.-ը, որ մինչև 1938-ը մարզա-
կան, սկսողական և հայագիտական շուրջ
500 հատոր գիրքեր ուներ, այսօր հետքն իսկ
չէ մնացած իր գրադարանին։

Ուսանողական երեմնի միությունը ևս
ունեցած է իր գրադարանը. այսօր նախկին
մատենադարանի սրահը դարակ մը թողած է
լքված ու անտեր գիրքերու։

Ազգային վարժարանի նախկին «Սանուց»
միությունը ևս ունեցած է իր գրադարանը,
այժմի քան 250 հատոր գիրքերով. սակայն
վերջի պատերազմի շրջանին անբարեխիղճ
մարդոց շնորհիվ, բոլորովին պարաված է ու
ներկայիս միայն փոշոտ ու պարապ դարակ-
ներ մնացած են։

1931-ին, ճիշտ այն շենքին մեջ, որուն
հողամասին վրա բարձրացավ «Հայ Մշակույ-
թի Տուն»-ը, փորձ մը եղավ եկեղեցին մը-
նացած հին սրբապատկերներու, ինչպես
նաև քարեղեն արձանագրություններու, հա-
վաքումով թանգարան մը հիմնելու****), սա-
կայն, այդ իրերը մեկ քանի տարի վերջ, շա-
րունակական խնամքի պակասեն, փոշոտ
ծածկվեցան և թանգարանը բոլորովին լքվե-
ցավ*****), մինչև որ անոր իրերը ամբողջու-
թյամբ «Հայ Մշակույթի Տան» թանգարանի
բաժնին մեջ ամփոփվեցան։

«Կոմիտաս» երգչախումբը ևս ունեցած է
ու ցարդ ալ, իբր «Հայաստանեան Ճակատ»

*) «Արար» ամսաթիվ № 6, 9, 1906, Պուրեհն։

**) «Երեսն» ամսաթիվ № 1, էջ 48 և № 2.

էջ 100, 1912, Պուրեհն։

***) «Գաղութի ձայն» № 4, 1923, Պուրեհն։

****) «Արար» ամսաթիվ, 1931, № 71.

*****) Նույնը, 1938, № 164.

կազմակերպության երիտրաժնի ենթաբաժին, ունի ձայնագրված երգերու իր հատուկ փոքր դարակ մը, և անհուն փափաքն ունի զայն ճոխացնելու Սովետական Հայաստանին ստացվելիք նոր երգերով:

Ներկայիս, բացի «Հայ Մշակույթի Տուն»-են, որ կեդրոնն է ուսմանահայ բոլոր գրադարաններուն, Սովետական Հայաստանին ստացված մեկ քանի հարյուր հատորներ ունի «Հայաստանեան Ծակատ» հառաջդիմական կազմակերպության «Շահումյան» ակումբը:

Քոնսրանցա. — 1914-ին հոս հիմնվեցաւ «Արաքս» գրադարան-ընթերցարանը, որ ներկայիս «Հայաստանեան Ծակատ»-ի հովանավորութեամբ կգործեն: Այս գրադարանին ճշտագման մեծապես նպաստած է Պոթոշաննի փրոֆ. Ա. Յագոպեանուն, իր հոր, Պոթոշաննի երբեմնի հայ վարժարանի տնօրէն հանգուցաւ Տ. Պողոս ավագ քահանայի, 300 գիրքերէ բաղկացած գրադարանը ամբողջապէս նվիրելով^{*)}: Ասոնց մեջ, հիշյալ փրոֆեսորին հայտարարութեամբ, պետք է ըլլան նաև հայ մեծ պատմաբան Ստեփան Պալասանյանի (պոթոշանցի) աշակերտական շրջանի զանազան թուղթերը: 1934-ին այս գրադարանը 1830 հատոր գիրք ուներ, որոնց մեջ նաև փեց ձեռագիրներ: Ներկայիս սույն գրադարանը ընտիր գիրքեր ունի, որոնց թիւը մեկ քանի հազարի կհասնի, սակայն ցավալի է ըսելը, թէ օգտվողներու թիւը շատ փոքր է:

1925-են «Երևան» Գեղ. միութիւնը ևս հոս ունեցած է իր գրադարան-ընթերցարանը:

Կալաց. — 1926-ին «Հայ տիկնանց միութիւն»-ը գաղութին համար կսարքե գրադարան մը^{**)}, որ հետզհետե կճոխանա, իր գոյութիւնը հասցնելով մինչև այսօր: Տիկին Աճեմօղլու և Ապուրել մեկ քանի հարյուր ընտիր հատորներ նվիրած են այս գրադարանին, որոնց մեջ նաև դասական, գրաբար ընտիր գործեր: Հոս պետք է ըլլան Կալացի մեջ առնուող տըպարան ունեցած հանգուցալ Ղևոնդ քահանա փափազյանի կողմէ տպագրված հազվագյուտ գիրքերուն և օրացույցներուն մեծ մասը: Ներկայիս գաղութը գրեթե մեծ մասամբ պարպված ըլլալով, Սովետական Հայաստան ներգաղթելու հետևանքով, այս գրադարանն ալ բոլորովին մոռցված ու լքված է:

Կեդր. (հայաքաղաք). — Թրանսիլվանիո մեջ գտնվող այս հայաքաղաքի թանգարանը, ան-

կասկած, Պուքրեշէն ետքը երկրորդ տեղը կգրաւ, իր մեջ համախմբած արժեքավոր գրադարանով ու հնադարյան ձեռագիրներով: Առաջին անգամ թանգարան մը հիմնելու ծրարադիրը կհշանա ժյուլ Մերզա հայ բանասիրը, իսկ նախաձեռնող հանձնախումբի նախագահն էր ուրիշ հայ դիտնական մը՝ Քրիստոֆ Զոնգոթ, որուն կանխահաս մահը արգելք կհանդիսանա թանգարանի բացումը տեսնելու: 1907-ին դուրս. Հ. Անթալ-ի և դուրս. Պ. Գուտամիի խմբագրութեամբ լույս կտեսնի թանգարանի կանոնադրութիւնը^{*)}: 1909-ին է, որ տեղի կունենա բացումը այս զանազանին, ուր կամփոփվին հայ գաղթականներու կողմէ հոս բերված նշխարները: Թանգարանը նախապէս զետեղված էր Ս. Գեորգ հայ կաթողիկէ մանչայք որբանոցը: Թանգարանը առաջին հերթին ունի արժեքավոր ձեռագիրներու թիւ մը, որոնցմէ հիշենք 1. Հայամարտը մը, որ իր մեծութեամբ, 27×40 սմ, ու տաս և կես կգ ծանրութեամբ աչքի կզարնէ ինչպէս քիչ առաջ հիշեցի, ան գրված է Մուշալա Ս. Հաճկատար վանքին մեջ: 2. Թանկագին ավետարան մը — փառական, կարմիր թափշա, մանրանկարազարդված, ոսկեգոծ արծաթյա շղթաներով սորա գրված ժամանակն անհայտ է: 3. Ուրիշ ավետարան մը — նուրբ և աղնիվ մանրանկարներով, գրված 1346-ին Սուրխաթ (Ղրիմ), Կիրակոս քահանայի կողմէ: 4. Գործք Առաքելոյ մը, որ բոլորեն կտարբերի իր ոսկիի առատութեամբ, սկզբնատառերու գեղեցկութեամբ և ի մասնավոր լուսանցքներու վրայի զարդերու հարստութեամբ. ասոր սիրունութիւնը, գույներու զանազանութիւնն ու կենդանութիւնը արտաքո կարգի և անմասն է: Սույն ձեռագիրը գրված է Կիպրոս, 1310-ին, լամբրոնի տիրոջ Հեթումի դուստր Ալիծ տիկնոջ համար: Կան նաև ուրիշ բազմաթիւ ձեռագիր մաշտոցներ, ավետարաններ, տաղարաններ և այլն, սակայն բոլորին լիակատար ցուցակը ցարդ զօրախառաքը չէ կազմեցած: Ս. Նրորդոլթիւն եկեղեցւո մեջ կը պահվի նաև Ռուպենսի Խաչելութեան մեծ նկարը, շքեղ հանդերձներ ու թանկարժեք սպասներ: Այս տարի, երբ Ռումանիո մեջ երբեմնի հայաշատ շատ մը կեդրոններ կատարած ճամբորդութեանս ատենը այցելեցի նաև Կեդր. քաղաքը, տեղեկացա թէ վերջի պատերազմի շրջանին բոլոր թանկարժեք իրերը, ձեռագիրները, Ռուպենսի նկարը փոխադրեցին Պուտաբեշթ ու ցարդ ետ չեն ստացել: Ռումանահայ կաթողիկէ թեմի առաջնորդ

*) «Ararat», 1924, № 6.

**) Նույնը, 1926, № 6.

*) A Szamosujvari „Ormeny Muzeum „Történetek... Szamosujvari, 1907:

բավական թիվով փոշեթաթախ գիրքեր, ագր-
թեր, սրբապատկերներ ու կնիքներ, որոնք
անթույլատրելի է, որ կորսվին:

Յաշ.— Այս քաղաքի հայ զաղութը, որ
մոլտավաճալոց մտավոր շարժման երբեմնի
կեդրոնը և 1840-ին հոն ստեղծված վերա-
ծնունդին ալ զարկերակը հանդիսացած է,
ճանչցված ըլլալով հայոց և օտարաց կողմի
իբր «Ազգային կեդրոնական կառավարու-
թյուն», ժամանակին ունեցած է ձեռագիր-
ներով, վավերաթուղթերով ու գիրքերով ճոխ
գրադարան մը: Այսօր այն մեծ շէնքը, զոր
շուրջ 15 տարի առաջ բարձրացուցած են ե-
կեղեցւոյ բակին մեջ իբր թատերասրահ և ըն-
թերցարան ու թանգարան, վարձու տրված է
Մոլտավիս ֆիլհարմոնիային և միայն տնտե-
սին պտուկելու սենյակը փոշիի տակ դեզ մը
ագրթեր կրցա գտնել հայոց անցյալին վերա-
բերյալ. բարեբախտաբար ժամանակին կա-
րելի եղալ կարևոր ձեռագիրները և փաստա-
թուղթերը մեծ մագամը Պուրբեշի «Հայ Մշա-
կույթի Տուն»-ը փոխադրել, իսկ մնացյալը
արդեն ոչնչացել են:

Պորոշան.— Այս քաղաքի թաղականու-
թյունը ևս ատենոք ունեցած է իր ճոխ գրա-
դարանն ու ձեռագրատունը, սակայն ժամա-
նակի ընթացքին անոր կյանքը ևս մարած է:
Վերջին պատերազմի շրջանին լսեցինք թե
անբարեխիղճ պաշտոնյա մը կ'ելողորմով
ծախեր է քաղաքին հայկական եկեղեցիներու
ու դպրոցներու անցյալին վերաբերող շատ
մեծ թիվ կազմող փաստաթուղթերն ու մատ-
յանները: Պուրբեշի մեջ կարելի եղալ գտնել
ձեռագիր կանոնագիրք մը, զոր Պոթոշանեն
դողցվէր ու կարգ մը անձերու կողմի «Հայ
Մշակույթի Տան» մատենադարանը բերվէր էր
վաճառելու համար: Միայն երկաթյա դուռ-
մարկիւն մեջ պահված մեկ քանի հնամենի
ձեռագիրները փրկվէր էին. անոնք են՝ 1. Ա-
վետարան գրված 1354-ին Սուրխաթ (Ղրիմ),
Գրիգոր Սուրխասյանցի կողմի: 2. Ավետա-
րան, անթվական: 3. Սաղմոս, անթվական:
4. Հարցմունք քաղվածու, գրված 1615-ին
Լեմպերկ: 5. Պոթոշանու, Յաշու և Ռոմանի
կտրիճներու եղբայրության կանոնադրու-
թյուն, գրված 1690-ին Ճուրճով (Սեն Միք-
ըշ) և այլն: Բազմաթիվ անգամներ բոլորին
կողմի կորսուած նկատված սույն ձեռագիր-
ներու հետքը երբ այսօր հայտնի է, լավ կըլ-
լար, որ զանոնք շուտով, քանի ուշ է տակա-
վին, փոխադրվեն Պուրբեշ՝ «Հայ
Մշակույթի Տուն»-ը, ապագային զանոնք կո-
րուստե փրկելու համար:

Յոֆշան.— Մոլտավիս մեջ, իր հայ կյան-

քով, դպրոցով ու միություններով, ամենեւն
ավելի տոկուն հանդիսացաւ Յոթշանը, մա-
նավանդ վերջի շրջանին, ազգամեր Ֆերհատ
Ֆերհատյանի ջանքերուն շնորհիւ: Անոր
մահին հոգը Յոթշանի մեջ ևս սկսաւ մարել
հայ շունչը: Այսօր շատ փոքրիկ զաղութ մըն
է, բայց շնորհիւ երիտասարդ ու համառ հա-
յորդիի մը՝ ուսուցիչ Աբահնթի Թրայանի ան-
խոնջ ջանքերուն, հոն ևս ստեղծվեցաւ հան-
գուցյալ Ֆերհատ Ֆերհատյանի անվան «Հայ
Մշակույթի Տուն» մը: 1948-ին Յոթշան այ-
ցելելով տեսա գրադարանը, որ կօգտագործ-
վի նաև իբր թաղականութան և «Հայաստա-
նեան Ճակատ» կազմակերպության գրասեն-
յակ: Սրահ գեղեցիկ նկարներով դարդա-
րուն, երկու դարակ, դպրոցին մնացած, մեկ
քանի մատյաններ, տպագրված գիրքերու
փոքր թիվ մը, ինչպես նաև Սովետական
Հայաստանին ստացված թերթեր և գիրքերու
մեկ քանի հատորներ, ահա սա է գրադարան
կազմը, որ դժբախտաբար օգտվող չունի:
Վերոհիշյալ երիտասարդը, որ ինչպես կերե-
վի հավաքիչն ու միակ ընթերցողն էր այս
գրադարանին, վշտացած ըլլալով, այլևս ոչ
իսկ ոտք կ'կոխ գրադարանին ներս. երկու օր
շարունակ երբ ևս հոն պրպտումներով զբա-
ղեցա, բացի Արթ. Տ. Ա. Վարժապետյան
քահանայի, որուն տունը հյուրասիրվեցա, ոչ
մեկը դուռը չտացաւ սա գրադարանին:

Ռոման.— Ռոմանիո հայոց ամենահին
կեդրոններեն մին եղող սույն քաղաքին մեջ
ևս բավականին մեծ եղած է գիրքերու, փա-
ստաթղթերու և և արժաթյա իրերու թիվը: Եր-
կար ժամանակ հոս պահված է ռոմանահա-
յոց ամենահին ձեռագիրը, 1265-ին գրված
ավետարանը, որ երկու տարի առաջ փոխա-
դրվեցաւ Պուրբեշի «Հայ Մշակույթի Տան»
ձեռագրատունը: Հին տպագիր գրքերին մաս
մը ալ Պուրբեշ փոխադրված է: Իր եկեղեցա-
կան թանկարժեք սպասներեն պետք է հիշել
սեղանի հին ֆիլիկրան ընտիր խաչ մը հա-
յերեն արձանագրությամբ, որ «Հայ Մշա-
կույթի Տան» թանգարանի բաժնին մեջ ցու-
ցադրության համար ի պահ դրված է. այս
թանգարանին մեջ կգտնվին նույնպես ի պահ
դրված, ոսկեթել ասեղնագործված հին թագ
մը, դպիրի շապիկ մը և այլն: Ցավալի է
ըսել, որ շատ մը փաստաթղթեր և Ռոմանի
հայոց երբեմնի մեծաշուք դպրոցի զանազան
մատյանները անհետացել են:

Պրըյիլա.— 1937-ին էր, որ սույն քաղաքի
հայ երիտասարդները հիմնեցին «Կարապետ
Իպրայիլեանու» երիտասարդական միություն-

նը ու քիչ ետքն ալ համանուն գրադարան մը*): Բայց կայծ մըն էր աս, որ պահ մը բորբոքեցաւ եռանդով, սակայն շուտով մարելու համար:

Քրայովա.— 1936-ին այս փոքրիկ գաղութը, որ ոչ եկեղեցի և ոչ ալ դպրոց ունի,

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ-ԹԱՆԳԱՐԱՆՆԵՐ

Ցույց տված ըլլալու համար, որ ուսմանահայոց մեջ ևս եղած են չափազանց գրասեր ու ուսումնաստենչ մարդիկ, կբավականանք միայն քանի մը անուններու հիշատակովյալմբ.— Գրիգոր Մ. Պըլըզլիու (1840—1912)**), որ Պուրբըշի բարձրագույն վճռաբեկ ատյանի խորհրդական եղավ և հայ բանասիրության հետ կապված մնաց, միևնույն ատեն նպաստելով հայ և ռուսին եղբայրական դարավոր կապերու ամրապնդմանը, ընդարձակ գրադարան մը ունեւր: Անոր մահէն հտըր այս գրադարանն ընտիր մաս մը նրա շառավիղներու կողմն նվիրվեցավ Պուրբըշի համայնքին, որ և առաջին կորիզը հանդիսացավ ապագային հիմնադրվելիք ուսմանահայ կեդրոնական մատենադարանին: Իր մատենադարանն հայագիտական 500 թանկագին հատորներ, զանազան լեզուներով գրված, և մեկ միլիոն լեյ ալ կտակով նվիրեց Ռումին Ակադեմիին, արեւելյան (հայերեն, արաբերեն, պարսկերեն, թրքերեն) լեզուներու ուսումնասիրության համար***): Յոթըանի հանգուցյալ քահանայ Տ. Պետրոս Մամիկոնյանը ևս ունեցած է ճոխ գրադարան մը, ան 1895-ին հրատարակեց «Ռումանահայոց ներկայն և ապագայն» հատորը: Հայտնի է նաև անոր զավկին՝ հանգուցյալ Վահան Մամիկոնյանի գրադարանը, սա Մամիկոնյանը ծանոթ է իբր հեղինակ և Բուքինա նահանգի ոստիկանապետ: Այս երկու գրադարաններու գիրքերու մեծ մասը կեդրոնացված է ուսմանահայոց կեդրոնական մատենադարանին մեջ: Հիշենք նաև ֆոթըանցի Ֆերհատ Ֆերհատյանի գրադարանը, որ նվիրվեցավ Պուրբըշի ուսմանահայոց մատենադարանին, երբեմնի տպարանատեղ

ստեղծեց իր «Երիմեան Հայրիկ» անուն գրադարանը, ուր գետեղված էին բավական թվով հայերեն, ռումաներեն, գերմաներեն, ֆրանսերեն ու այլ լեզուներով գիրքեր*): Երկար ժամանակն ի վեր որևէ լուր չունինք այս գրադարանին մասին:

Հանգուցյալ Ղևոնդ քհն. Փափագյանի գրադարանը, որ ըստ անոր հրատարակած ցանկին**), 533 հատոր գիրք ունեւր, այս գրադարանի գիրքերը ևս մասամբ կեդրոնացված են Ռումանահայ կեդրոնական Մատենադարանին մեջ. պոթոշանցի Հակոբյան քահանային գրադարանը, որ ինչպես ավելի առաջ ըսի, իր զավկին՝ փրոֆ. Ա. Յակոբեանուի կողմն նվիրվեցավ Քոնսթանցայի հայկական գրադարանին, Կալացն Աճեմողլուներուն գրադարանը, որ մասամբ նվիրվեցավ նույն քաղաքին հայկական գրադարանին: Տիկ. Աճեմողլուի մոտ կգտնվի 1688-ին Քղի մեջ Մեծատուրի կողմն գրված ձեռագիր կանոնագիրք մը: Վերջապես հիշենք Գևորգ Զափրաստի աշակերտներն Աճեմյան (Աճեմողլու) Գաբրիելը, Պուրբըշի հայասեր ու հայագետ ազգայիններն մին, որ ունեւր ճոխ գրադարան մը և զայն Պուրբըշի համայնքին նվիրեց: Աճեմյանի գիրքերը ևս առաջին կորիզը կազմեցին Ռումանահայ կեդրոնական Մատենադարանին: 1875-ին Աճեմյան իր բնակարանին մեջ սպանված գտնվեցավ***):

Մեր ժամանակակիցներն հիշենք Գևորգ Հաճի Արթինյանին, որ իր բնակարանին մեջ ճոխ գրադարան մը ունի և բացի ուսմանահայ համայնքին նվիրած բազմաթիվ գիրքեր, մեկ քանի տարիք ի վեր սկսած է ընտիր հատորներու շարք մը առաքել Սովետական Հայաստանի գիտական օճախներուն, արվեստի հայտնի քննադատ Գրիգոր Զամպաճյանին, որ նկարներու իր ճոխ հավաքածուն, մեծ մասամբ ռումին նկարիչներու գործեր, սեփական բնակարանին հետ միասին նվիրեց ուսման կառավարության, իսկ վերջինս ալ զայն հաստատակաց թանգարանի վե-

*) «Պահակ» շաբաթաթերթ, Բ տարի, թիվ 62, 1936, Պուրբըշ:

«Ararat» 1936, № 137, 139, 142, 152:

**) Ցանկ Մատենից սեպհականութին Տ. Ղևոնդ քահանայի Փափագեան, Կալաց 1901, տպարան Տ. Ղևոնդ քհն. Փափագեան: (Այս տպագիր տետրը գտած եմ «Հայ Մշակույթի Տան» ձեռագրատունը պահվող թղթածրարներու մեջն):

***) Հ. Մ. Պոտուրեան.— Հայ Հանրագիտակ, Պուրբըշ, էջ 112:

*) «Ararat» մասաթերթ 1937 թիվ 143:

**) Ս. Ե. Քոլանեան.— Գր. Մ. Պըլըզլիու (ձեռագրան հարկումեակին առթիւ), «Գաղութահայ ծարեգիրք» 1941, էջ 152—158, Պուրբըշ:

***) Academia Romana.— Grigorie M. Buiuciu (1840—1912) Bucuresti 1914:

Նույնպես Th. Corneli. Figuri Contemporane din Romania, p. 488—492:

րածելով կոշեց «Զամպաքճյան թանգարան» և անոր գտնված փողոցն ալ՝ Զամպաքճյան թանգարանի փողոց: Գր. Զամպաքճյան երևանի Կերպարվեստի թանգարանին նվիրեց ֆրանսական նկարիչներու երեք արժեքավոր նկարներ, որոնք ժամանակ մը Մոսկվա ալ ցուցադրվեցան. Կհուսանք, որ հարգելի քննադատը ուրիշ արժեքավոր նը-

կարներ ալ պահած է երևանի թանգարանին նվիրելու համար: Այստեղ կարժե հիշել նաև Վ. Բարակյանի հավաքածոն, նկարներու, նուրբ անոթներու և հնագիտական իրերու, զոր վերջերս ամբողջությամբ Սովետական Հայաստանի թանգարանին նվիրելու ազնվությամբ ունեցավ ան:

«ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ»-Ի ՍՏԵՂՄՈՒՄԸ ՈՒ ՃՈՒՑՈՒՄԸ

Ռումանահայ գրադարաններու և գրասեր անձերու մասին համառոտ գաղափար տալի վերջ միայն, իբրեւ հղարկացություն, պիտի ըսենք, որ ինչ կվերաբերի այս գրադարաններու հիմնադրման, բոլորն ալ ընթերցասիրությունը ժողովուրդին մեջ արժարժեցու փորձեր էին միայն, իսկ միություններու հիմնած ընթերցարանները կառահմանափակվելին զուտ իրենց անդամներուն ծառայելու համեստ գործով: Աստուց մեծ մասը ժամանակի ընթացքին կանհետանային, առանց իսկ հետք մը ձգելու իրենց ետևեն, բացի պարպված ու փոշեթաթախ դարակներու տխուր հիշատակե մը:

Պետք էր ստեղծել հայ մտքի դանձարան մը, ուր կարելի ըլլար ի մի հավաքել ու ավելի խնամքով պահպանել ամեն կողմ ցրված և կորստյան դատապարտված արժեքավոր վերջին մնացորդ նշխարները այս գաղութին:

Մնայուն կեդրոն մը պետք էր հիմնել, որ դառնար ամբողջ գաղութին պարծանքը, սիրտըն ու հոգին:

Ու ատիկա եղավ «Ռումանահայ Կեդրոնական Մատենադարան»-ը:

Ան մարմին առավ 1927-ին, քանի մը մտավորականներու նախաձեռնությամբ և այն ատենուան թաղականության նյութական աջակցությամբ: Վարչության առաջին նախագահը եղավ Վ. Գ. Մեշտուճյան (մահացած 1942-ին) լրագրողն ու գրագետը, որ 1914-ին փոխմարադապետությունը վարեց «Universul» ռումեն մեծ օրաթերթին և ծանոթ էր իբրեւ հեղինակ բազմաթիվ աշխատություններու և խմբագրապետ «Aurora» (1906) ու «Ararat» (1924—1942) հայագիտական ամսաթերթերուն: 1935—1943 թվականներուն, մինչև «Հայ Մշակույթի Տան» բացումը, վարչության նախագահի պաշտոնը վարեց Գևորգ Հաճի Արթինյան գրասենրը: «Ռումանահայ Կեդրոնական Մատենադարան»-ը ծնունդ առավ ամբողջ երկրին մեջ ցրված հայկական նշխարները ի մի հավաքելու, պահպանելու, ցուցադրելու, ռումեն մտավորականության հետ սերտ կապ պա-

հելու և հայ ընթերցողին ու գիտնականին ընթերցման, ուսումնասիրման նյութ մատակարարելու, հայ մշակույթին անոր հաղորդակից դարձնելու համար:

Մատենադարանի բացումը կատարվեցավ կիրակի, 9 հոկտ. 1927 թ., Թարգմանչաց տոնի օրը. խոսեցան Տ. Հուսիկ արքեպիսկոպոս Զոհրապյան (մահացած 1942-ին)՝ ռումանահայ թեմի հանգուցյալ առաջնորդը, Վ. Մեշտուճյան՝ Մատենադարանի կողմի, և Կ. Միհայլեսը՝ թաղականության ատենապետը:

Մատենադարանի առաջին կորիզը կազմեցին այն գիրքերը, որոնք տարիներն ի վեր նետված էին հայ եկեղեցվո վերնահարկը և փռչիներու տակ կորսված ըլլալու հետևանքով մարդիկ տարիններով նույնիսկ անոնց գոյության մասին լուր չէին ունեցեր: Այդ գիրքերու մեջ կային անշուշտ կարգ մը արժեքավոր հատորներ, ինչպես Գր. Պլյուզիուի, Գաբրիել Աճեմյանի, Հակոբ Մելիքի, Հովհաննես Պիպեռճյանի երբեմնի մատենադարաններին մնացածները: Այսպիսով ինչ որ փրկված էր, «Ռումանահայ Կեդրոնական Մատենադարան»-ի առաջին կորիզը կազմեց: Սկզբնական շրջանին մատենադարանի ճոխացմանը մեծապես նպաստեցին Պուրբաշի եկեղեցվույն վերնահարկը կատարված պրպտումները, որոնց շնորհիվ լույս աշխարհ բերվեցան երեսունե ավելի ձեռագիրներ, գեղեցիկ կոնդակներ ու հին տպագրություններ: Անհրաժեշտ էր գավառներու մեջ մանրակրկիտ որոնումներ կատարել զանազան անկյուններու մեջ կորսվելու կամ փչանալու դատապարտված գիրքերը փրկելու համար: Ռուման, Պաքու, Սուլավա, Ցաշ, Ֆոքշան, Սելիստրե ու Քոնսթանցա կատարված պրպտումներու շնորհիվ էր, որ մատենադարանը հարստացավ բազմաթիվ արժեքավոր գիրքերով, լրագրական հավաքածոներով, վավերաթուղթերով և այլն: Բացի այդ եղանակներով դրամական մեծ նվիրատվություններ. Հ. Ֆրենկյանի աջակցությամբ Վենետիկեն բերուեցան Մխիթարյաններու արժեքավոր հրատարակությունները, Գ. և Օ. Զամպաք-

ճյան եղբայր Նվերով ձեռք բերուցան օտար լեզուներով գրված հայագիտական երկեր, իսկ Գ. Հաճի Արթինյանի շնորհիվ մատենադարանը հարստացավ հայ նոր գրականության հարյուրե ավելի հատորներով:

Մատենադարանի ճոխացման նպաստեցին մանավանդ զանազան անձերու և հաստատություններու կողմից տարբեր ժամանակաշրջաններում արված նվիրատվությունները, որոնցմե մեկ քանին հիշենք, տեղեկությունները քաղելով նվիրատուներու մատյանեն. — Պուրբեշի Ազգային վարժարանին նվեր ստացված է 720 հատոր (1927—1946), Ե. Մխիթարյանի՝ շուրջ 400 հատոր, Տիկ. Ե. Շեքերենսբուկ (ծն. Մամիկոնյան)՝ 327 հատոր, Քասա Շքոպելուրե՝ 278 հատոր, Տ. Ղևոնդ քահանայի գրադարանին մեծ մասը՝ 200 հատոր, Ֆերհատյան ընտանիքեն՝ հանգուցյալ Ֆերհատի գրադարանը՝ 260 հատոր, Քիշինեի հոգաբարձույթեն՝ 150 հատոր, Գրիգոր քհն. Լազարովիչի՝ 145 հատոր, Քիլիմյան ավագ քահանայի՝ 200 հատոր և արժեքավոր ձեռագիրներ Տ. Վազգեն Ժ. վարդապետի՝ շուրջ 100 և այլն:

Ասոնցմե զատ, 1927—1947 տարիներուն եղան նաև ուրիշ նվիրատուներ, որոնց թիվը հարյուրներու կհասնի. կարևոր նվիրատուներեն հիշենք փրոֆ. Ն. Նորգան՝ մեծանուն ուսուցչապետը և հայագետը (մահացած 1940-ին), Գր. Թրանքու Յաշ՝ հայազգի նախկին նախարարը (մահացած 1940-ին), Տիգրան Բրունգուլ մահացած 1942-ին), Ա. Մեկտուն, տոքտ. Մ. Պեկյան, Ե. Թյուֆենկճյան, Տիկ. Զեննեյան, փաստ. Ա. Թումասյան, դատական խորհրդական Բանկի, Հ. Պակլաճյան, Տիկ. Ա. Տատուրյան, Գնեկ քհն. Մանդալյան, Հ. Մ. Պոտուրյան, Զ. Պլպուլ, Հորիոն, Պ. Լևոնյան (մահացած 1934-ին), Լ. Լանիս, Հովհ. քհն. Աբրահամյան, Ա. Շիշմանյան, Տիկ. Է. Անդրեսայան, Ս. Գրիգորյան, Մ. Լուքա, Տիկ. Ա. Էքսերճյան, Ն. Իվանովիչ, Ս. Թիմուրյան, Շ. Վարդանյան, Շ. Մեծիկյան, Թ. Թաշճյան, Հ. Նեֆյան, Ա. Զրուանդյան, Պ. Պեզիկյան, Տիկ. Ա. Թովմասյան, Մ. Տեմիրճյան, Ե. Պեյազճյան, Տիկ. Ալթունյան, Ս. Գևորգյան, Տիկ. Օ. Արարատյան, տոքթ. Ա. Տիրացյան, Վ. Աճեմ-

յան, Տիկ. Ի. Մանիսալյան և ուրիշ շատեր: 1928-ին Ֆելթիչենեն հին ուսմանահայ մը՝ օր. Զինքա Թադոս (մահացած 1929-ին)՝ մատենադարանին խիստ արժեքավոր նկար մը նվիրեց, որ կներկայացնե Հիսուսի ծնունդը՝ գործ նկարիչ Թիթո Պասանոյի. նկարը քանդակված գեղեցիկ շրջանակ մըն ալ ունի և ներկայիս «Հայ Մշակույթի Տան» թանգարանի գլխավոր զարդերեն մին է:

«Հայ Մշակույթի Տան» հիմնադրության շրջանին մատենադարանին տրամադրության տակ էին դրված նաև հանդուցյալ Հուսիկ արքեպիսկոպոս Զոհրապյանի ամբողջ գրադարանը՝ շուրջ 500 գիրքեր, մատենադարանի վարչության նախկին նախագահ Վ. Մեշտոճյանի գրադարանին շուրջ 500 հատոր, բոլոր այն գիրքերն ու գույքերը, որոնք հավաքված էին «Հայ Մշակույթի Հիմնարկության» նախաձեռնությամբ, Այադյանի նվիրատվությամբ Վիեննային ստացված Մխիթարյաններու շուրջ 200 հատոր ու «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի լիակատար հավաքածուն, Յաշի թաղականությանն ստացված շուրջ 175 հատոր գիրք ու զանազան վավերաթուղթեր և ձեռագիրներ, Ռոմանեն ստացված 1265-ին գրված ձեռագիր ավետարան մը, Սուչավայի թաղականությանն 1649-ին գրված ձեռագիր ավետարան մը, անթվական հայսմավուրք մը ու բազմաթիվ վավերաթուղթեր, Գ. Գրիսթեայի ստացված պոթոշանցի Պոլֆոս ընտանիքի վերաբերյալ զանազան վավերաթուղթեր և վերջապես 1945-ին «Հայաստանեան Ճակատ»-ի վարչության թույլտվությամբ՝ նախկին «Ռաֆֆի» գրադարանի և անոր վերնահարկը պահված գիրքերեն շուրջ 700 հատոր: Նույն շրջանին «Արտասահմանի հետ կուլտուրական կապի Հայկական ընկերության» միջոցով Սովետական Հայաստանին ստացվեցան ավելի քան 100 հատորներ: Այսպիսով մատենադարանը 1944—1947, երեք տարիներու ընթացքին, ճոխացավ ավելի քան 4.000 հատորով ու զանազան ձեռագիրներով, գրադարանի գիրքերու թիվը բարձրացնելով 11000-ի առանց հաշվելու հատուկոր պարբերականները և զանազան վավերաթուղթերը:

(Շարունակելի)

ՍՈՒՐԵՆ ՔՈՒԱՆՉԱՆ

Նախկին օգնական-գրադարանապետ Ռոմանեայ Կեդրեական Մատենադարանի (1939—1944) և նախկին բեղեմուր վարիչ «Հայ Մշակույթի Տան» (1944—1947)

*) «Ararat» ամսաթիվը, 1929, թիվ 55, Պուրբեշ:

ՕՏԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁԸ ԵՎ ԱՆԳՆՈՒՇԻ ՄԸ ՆԱՄԱԿԸ ԻՐ ՀԱՅ ԱՄՈՒՍԻՆՆԵՐ

Հրապարակագիր Պ. Ն. Ամատունի, որ վերջին րա Փարիզ հաստատված է, Լոնտոնեն իր անգլուհի կնոջմեն ստացած է հետևյալ նամակը, որու քարզմանությունը հրատարակված է Փարիզի «Ժողովուրդ» թերթին մեջ:

Սիրելիս,

Մեծ և անհուն ուրախությամբ տեղեկացա, որ մեր սիրելի խաչիկը Ա կարավանով (Պեյրոնին, հուլիս 4, 1947—«Ժ.») Հայաստան հասած է և արդեն հայրենի հողը կհերկի թրաքթորով: Հուզումով քննեցի Սովետ Հայաստանի քարտեզը և կարծեցի տեսնել հրաշալիքի ծիրանի գոտի մը, որուն մեկ ծայրը հավիտենական Արարատի վրա կանգնող Նոյի տապանին, իսկ մյուս ծայրը կիջներ մեր խաչիկի թրաքթորին վրա... ու խաչիկը ուրախ և բարձրաձայն կերգեր իր հզոր ձայնով:

Ու մենք հոս այս պառավացած երկրներու ամուլ կյանքին մեջ կտապլտկինք, հեռու իրարմ հաճախ, որպեսզի կարենանք հարուստի ձեռքեն խլել մեր պատառը:

Հաճախ խորհած եմ առանձնության ժամերուն և բնականաբար, ես քեզմե ավելի ժամանակ ունեմ մտածելու մեր այսօրվա և ապագա կյանքի մասին: Դուն հաճախ կըսես, որ քիչ ժամանակեն կյանքի այս դժվարին խնդիրները լավ կերպով պիտի կարգադրվին, բայց ես կկասկածիմ գոնե հառաջիկա շատ մը տարիներու համար: Այս պատերազմեն երկու տարի առաջ հազիվ սկսած էինք 1914—1918-ի ավերները մոռնալ, երբ ահա եկավ այս, որ ավելի վատ հետևանք ունեցավ և չեմ

հուսար որ 25—50 տարիներ պիտի բավեն կանոնավորելու այս երկրները:

Սիրելիս, չենք փափաքիր որ զավակներ մեծցնենք տառապանքի համար, ինչ որ մեր սերունդին բաժինը եղած է մինչև այսօր. եկուր զիրենք տանինք մաքուր և բարի ճամբու մեջ և տանք իրենց ապագա կարիքներու իղեակը:

Ուստի կհավատամ և կթելադրեմ, որ ներգաղթի ամենն առողջ որոշումն է: Մեր Հայրենիք՝ Սովետ Հայաստան պիտի ողջունե քեզի պես մեկու մը վերադարձը, ոչ թե քու ուզած աշխատանքդ միայն պիտի կատարես, հապա երևակայե, սիրելիս, որ մեր ամբողջ կորովը և ճիգը պիտի վայելեն հառաջդիմական վարձատրությունը: Ես ալ կփափաքիմ մի քիչ օգտակար գործ կատարել և կարող եմ, բայց ոչ հոս: Այս երկիրը չէ կազմակերպված այնպիսի ձևով, որ մեզի նման հառաջդիմասեր անձինք կարենան օգտակար ըլլալ:

Ու տակավին կա ընտանեկան անուշ կյանք, որուն կբաղձանք և միայն կրնանք ունենալ երկրի մը մեջ, ուր մարդկային կյանքը կազմակերպված է մտային և հոգեկան արժեքներու, բազուկի և զոհողության ոգիի գրեհ հատման չափանիշով:

(«Լրաբեր» թիվ 42)

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՊԵՐՃ ՊՌՈՇՅԱՆԻ ՏՈՒՆ-ՔԱՆԳԱՐԱՆԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

Մայիսի 16-ին Աշտարակում բացվեց Պերճ Պրոշյանի Տուն-Քանգարանը: Բացմանը ներկա էին գրողներ և պարտիական ու հասարակական աշխատողներ:

Պրոշյանի Տուն-Քանգարանի բացման առթիվ հիւյժ ունեցավ Աշտարակի շրջափ-

տի գործկոմի նախագահ Յահրադյանը: Գրողների միության անունից ողջույնի խոսք ասաց Հր. Քոչարը. հիւյժներ ունեցան գրող Ստ. Զորյանը, ֆիլոլոգիական գիտությունների դոկտոր Երվանդ Շահապիզը և ուրիշներ:

ՔՈՒՍԱՆՅԱՆԻ ՏՈՒՆ-ՔԱՆԳԱՐԱՆՈՒՄ

Ամեն օր բազմաթիվ այցելուներ են լինում Թումանյանի գլուղում, ուր գտնվում է մեծ բանաստեղծ Հ. Թումանյանի Տուն-Քանգարանը: Վերջերս այցելել են այնտեղ Լենինականի № 1 դպրոցի, Կալինինոյի մանկավարժական ուսումնարանի, Կիրովականի ու Ալավերդու շրջանների շատ դպրոցների ուսուցիչներ, ուսանողներ ու աշակերտներ:

Քանգարանում մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում բանաստեղծի մանկության տարիների կահկարասիները, տնային իրերը, ինչպես նաև բազմաթիվ նկարներ, որոնք պատկերում են Թումանյանին իր ընտանիքում, ընկերների մոտ և այլն:

Առանձին տեղ են գրավում «Մուրճ», «Հասկեր» և այլ ամսագրերը, որոնցում ժա-

մանակին տպագրվել են Թումանյանի գործերը:

Վերջերս թանգարանը ձևոք է բերել մի շարք էքսպոնատներ, դրանցից հետաքրքիր է Սեանի դպրոցի աշակերտների նվիրած նկարը և Թումանյանի տոհմացուցակը, որը կազմել է գլուղի դպրոցի դիրեկտոր, բանաստեղծի ազգակից Վ. Թումանյանը:

Քանգարանի վարիչ Թումանյանը նամակներ է ուղարկել Հ. Թումանյանի անվան բոլոր դպրոցների դիրեկտորներին՝ բանաստեղծի մահվան 25-ամյակի կապակցությամբ դպրոցներում եղած նյութերը թանգարանին ուղարկելու համար:

ՑՈՒՑԱՆԴԱՆԻՄ ՆՎԻՐՎԱԾ ԲԱՅՅՈՒ ՄԱՀՎԱՆ 60-ԱՄՅԱԿԻՆ

Ալ. Մյասնիկյանի անվան Պետական Հանրային գրադարանի սրահներից մեկում կազմակերպվել է ցուցահանդես՝ նվիրված հայ խոշորագույն վիպասան Բաֆֆու մահվան 60-ամյակին:

Ցուցահանդեսում գրված են հեղինակի «Սամվել», «Ռավիթ Բեկ», «Կայծեր», Պարս-

կական պատկերներ», «Զահրումար», «Հարեմ» և մի շարք այլ ստեղծագործություններ: Ցուցադրված են նաև Բաֆֆու երկերի ոտաներն լեզվով հրատարակությունները, ինչպես նաև Բաֆֆու մասին քննադատական մի քանի գործեր:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՆՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ

Հայկական ՍՍՌ-ի Պետական Պատմական թանգարանում նախապատրաստական աշխատանքներ են տարվում հայ ժողովրդի XVII—XX դարերի պատմության բաժին բացելու համար: Այս բաժինն ունենալու է 12 ենթաբաժին—XVII—XX դարերի հայ-ռու-

սական փոխհարաբերությունները, «Արևելահայաստանի Ռուսաստանին միանալը», «Հայ ժողովուրդը առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակաշրջանում», «Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ Ռևոլյու-

ցիան— հայ ժողովրդի ազնւագրութեան ուղի» և այլն: Նմանապէս կազմակերպվելու են բաժիններ. որոնք արտահայտելու են հայ ժողովրդի մասնակցութունը Հայրենական

Մեծ Պատերազմին և Սովետական Հայաստանը ստալինյան նոր հնգամյակի առաջին տարիներում:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍՊԵՆԴԱՐՅԱՆԻ ՄԱՀՎԱՆ 20-ԱՄՅԱԿԸ

Երևանի հասարակայնութիւնը լայն կերպով նշեց հայ մեծ կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարյանի մահվան 20-ամյակը:

Մայիսի 10-ին Հայֆիլհարմոնիայի համերգային դահլիճում տեղի ունեցավ ֆիլհարմոնիայի սիմֆոնիկ նվագախմբի համերգը նվիրված մեծանուն կոմպոզիտորի ստեղծագործութիւններին: Նվագախումբը ղեկավարում էր դիրիժոր Ս. Շաթիրյանը: Համերգից առաջ Ալ. Սպենդիարյանի կյանքի և ստեղծագործութեան մասին ներածական խոսք ասաց արվեստի վաստակավոր գործիչ Ս. Գասպարյանը:

Համերգի առաջին բաժնում նվագախումբը կատարեց Սպենդիարյանի «Երեք արմավենի»-ն, «Կոնցերտային վալս»-ը, «Կոնցերտային նախերգանք»-ը:

Երկրորդ բաժնում նվագախումբը կատարեց «Արիւմի էսփիզներ»-ի երկրորդ սերիան և սյուիտա «Ալմաստ» օպերայից:

Համերգին մասնակցում էր ժողովրդական արտիստուհի Տ. Սազանդարյանը, որը կատարեց Սպենդիարյանի «Ալյամաս» և «Ես քեզ կնամբուրեմ» ուսմանները:

Ունկնդիրների խնդրանքով արտիստուհին կատարեց նաև «Այ վարդ»-ը և «Ղաւրի բըլբուլ»-ը:

Համերգը անցավ մեծ հաջողութեամբ:

Այդ նույն ծրագրով սիմֆոնիկ համերգը կրկնվեց մայրաքաղաքի Ստալինյան դպրոցի թատրոնում՝ բազմաթիւ ունկնդիրների ներկայութեամբ:

Սպենդիարյանի անվան լենինի շքանշանակիր օպերայի և բալետի պետական թատրոնում մայիսի 7-ին և 9-ին ցուցադրվեցին «Ալմաստ» օպերան և «Խանդուտ» բալետը, որոնք մեծ հաջողութիւն ունեցան:

Ալ. Մյասնիկյանի անվան Պետական Հանրային գրադարանի սրահներից մեկում կազմակերպվել է ցուցահանդես՝ նվիրված հայ մեծանուն կոմպոզիտոր Ալ. Սպենդիարյանի մահվան 20-րդ տարեդարձին:

Ալ. Սպենդիարյանի մահվան 20-ամյակին նվիրված այս ցուցահանդեսում բազմաթիւ դրքեր, բրոշյուրներ և իլյուստրացիոն նյութեր

կան ցուցադրված, որոնք արտացոլում են մեծատաղանդ կոմպոզիտորի կյանքն ու երաժշտական գործունեութիւնը:

Այստեղ ցուցադրված են նաև Սպենդիար-

Ալեքսանդր Սպենդիարյան

յանի հրապարակած մի շարք նշանավոր երաժշտական ստեղծագործութիւնները:

Վերջերս Հայկական ՍՍՌ Գիտութիւնների Ակադեմիայի Արվեստի պատմութեան և տեսութեան սեկտորը Երևանի Զայկովսկու անվան երաժշտական 10-ամյա դպրոցի դասատու Ն. Քուշնարովայից նվեր ստացավ նշանավոր հայ կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարյանի շատ արժեքավոր ինքնագիր փաստաթղթերը, որոնք մինչև այժմ պահվում էին Քուշնարովայի ծնողների անձնական արխիւում: Ստացված փաստաթղթերի թվում

կան հինգ նամակ, հեղինակի ինքնակենսագրականները պատճեններ, 1916 թվի մարտի 27-ի հեղինակային համերգի ինքնագիր ծրագիրը, «Ղայքաբնակ»-ի առաջին հրատարակության (1899 թ.) մի օրինակը՝ հեղինակի մականգրությամբ:

Այս փաստաթղթերը նոր լույս են սփռում մեծ կոմպոզիտորի ստեղծագործական դեմքի պարզաբանման վրա: Առանձնապես հետաքրքրական է Սպենդիարյանի կարծիքը ռուսական երաժշտական դպրոցի մասին: Ահա թե ինչ է գրում այդ առթիվ նա իր ինքնակենսագրության մեջ. «Ես ինձ հաշվում եմ ռուսական այն դպրոցից, որն ստեղծված է Գլինկայի, Բալակիրևի, Բորոդինի, Ռիմսկի-Կորսակովի և ուրիշների կողմից: Այս կոմպոզիտորների, նաև Գլազունովի և Լյադովի ստեղծագործություններն ամենից ավելի են համապատասխանում իմ ճաշակին, բայց և այնպես իրենց ես տեսնում եմ այն կոմպոզիտորի մեջ, որն իր գործունեությունը չի սահմանափակում ստեղծագործության որևէ բնագավառով, այլ հավասարապես զբեղեցիկ է ստեղծագործում սիմֆոնիկ, օպերային և կամերային երաժշտության բնագավառներում: Այս իմաստով, չնոսելով արդեն Բեթհովենի և Մոցարտի մասին, իմ կարծիքով, իրենց ավելի մոտիկ են կանգնած ռուս կոմպոզիտորներից Չայկովսկին, արտասահմանյաններից — դուցե թե Սեն Սանսը»:

Հատկապես արժեքավոր է այն նամակը, որը 1919 թվի օգոստոսի 25-ին գրված է Թբիլիսիի Հայկական երաժիշտ-թեորիտիկների ընկերությանը: Այդ նամակում կարդում ենք հետևյալը. «Ես ավելորդ չեմ համարում

տեղեկացնել ընկերությանը, որ իմ ստեղծագործությունը ես վճռել եմ տանել հարազատ Հայաստանին իրոք ծառայելու ճանապարհով, այսինքն քաղել նրա համար նյութեր հայկական ժողովրդական եղանակներից, պոեզիայից, գրականությունից, պատմությունից և այլն, և արդեն կանգնած եմ այդ ճանապարհին. այժմ ես գրում եմ օպերա Հովհ. Թումանյանի «Թմբկաբերդի առումը» պոեմի սյուժեով, չորս (համեմատաբար ոչ մեծ) գործողությամբ: Չեմ կարող չհաղորդել նաև իմ մեծ ցանկության մասին, որի իրագործումը հնարավոր կլինի միայն իմ տնտեսական գործերը կարգավորելուց և անշարժ ունեցվածքի մեծ մասը լիկվիդացնելուց հետո — ապագայում տեղափոխվել Հայաստանի գլխավոր կուլտուրական կենտրոնը, մի բան, որն անհրաժեշտ է վերահիշյալ ուղղությամբ իմ գործունեության հաջողության համար»:

Ինչպես հայտնի է Ալ. Սպենդիարյանը իրագործելով իր այդ վաղեմի ցանկությունը, 1924 թվին տեղափոխվեց Երևան և իր կյանքի վերջին տարիներին ինտենսիվ կերպով զբաղվեց ստեղծագործական աշխատանքով, հաջողությամբ գրելով «Ալմաստ» օպերայի երաժշտությունը, «Երևանյան էտյուդներ»-ը և այլ նշանավոր գործեր:

Ստացված փաստաթղթերի մեջ կան շատ արժեքավոր տեղեկություններ Սպենդիարյանի կենսագրության, ստեղծագործական ուղիների հարակալի վերաբերյալ: Այդ փաստաթղթերը կօգտագործվեն մեծանուն կոմպոզիտորի ճշգրտված և մանրամասն կենսագրությունը գրելիս:

ՍՏԱԼԻՆՅԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿԻ ՇՆՈՐՀՈՒՄ

Գիտության ասպարեզում 1947 թվին աչքի ընկնող աշխատությունների, այդ նույն թվին կատարված աչքի ընկնող գյուտերի և արտադրական աշխատանքի մեթոդների արժատական կատարելագործությունների համար ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետի որոշմամբ ստալինյան մրցանակներ են շնորհված մի շարք սովետական գիտնականների ու արտադրության նույնատուրների:

Ստալինյան մրցանակի արժանացածների թվում են գտնվում նաև հայ ժողովրդի զավակները:

Ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների ասպարեզում աչքի ընկնող աշխատությունների համար

Առաջին աստիճանի մրցանակ է շնորհված 200 հազար ռուբլու չափով

ԱՐՐԱՀԱՄ ԻՍՍԱՀԱԿԻ ԱԼԻՍԱՆՈՎԻՆ, — ակադեմիկոս և ԱՐՏԵՄԻ ԻՍՍԱՀԱԿԻ ԱԼԻՍԱՆՅԱՆԻՆ, — Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Ֆիզիկական ինստիտուտի դիրեկտոր, — կոսմիկական ճառագայթների ասպարեզում գիտական հետազոտությունների համար, որոնց արդյունքները շարադրված են 1945—1947 թվերին հրապարակված հետևյալ հոդվածներում. «Կոսմիկական ճառագայթների փափուկ կոմպոնենտի բաղադրությունը ծովի մակերեսից 3250 մետր բարձրության վրա», «Մեզոտրոնի և պրոտոնի մասսայի միջև միջանկյալ մասսայով մասնիկների գոյության մասին», «Վարիտոնների մասսաների սպեկտրները»:

Տեխնիկական գիտությունների ասպարե-

գում աչքի ընկնող աշխատությունների համար

Երկրորդ աստիճանի մրցանակ է շնորհված՝ 100 հազար ռուբլու չափով
ԳՐԻԳՈՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻ ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻՆ, — Մոսկվայի Բառամանի անվան բարձրագույն տեխնիկական ուսումնարանի պրոֆեսոր, — ավտոմատ դադահանների նախագծման տեսական հիմունքները մշակելու համար, որոնք շարադրված են 1946 թվի վերջում հրապարակված «Ավտոմատ դադահանների նախագրծման տեսության հիմունքները» գիտական աշխատության մեջ:

Քիմիական գիտությունների ասպարեզում աչքի ընկնող աշխատությունների համար

Երկրորդ աստիճանի մրցանակ է շնորհված՝ 100 հազար ռուբլու չափով
ԽԱՆ ԼՅՈՒԴՎԻԳԻ ԿՆՈՒՆՅԱՆՅԻՆ, — ՍՍՌՍ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ, Քիմիական պաշտպանության ռազմական ակադեմիայի պրոֆեսոր, — օրգանական քիմիայի ասպարեզում կատարած հետազոտությունների համար, որոնց արդյունքները հրապարակված են 1946—1947 թ. թ. «Օրգանական միացությունների մեջ ֆտոր մտնելու մեթոդները», «Ալիֆատիկ օքսիդների և ֆտորային ջրածնի փոխգործողության մասին», «Ֆոսֆորային ջրածնի հետ օրգանական օքսիդների ռեակցիաների մասին» հոդվածների սերիայում:

Աչքի ընկնող գյուտերի և արտադրական աշխատանքի մերողների արմատական կատարելագործությունների համար

Առաջին աստիճանի մրցանակ է շնորհված՝ 150 հազար ռուբլու չափով
ԱՐՏՅՈՒ ՍՄԻԼԻՆ ՄԻԿՈՅԱՆԻՆ (մի ուրիշ ընկերոջ հետ), — ինքնաթիռաշինության գլխավոր կոնստրուկտոր, — մարտական ինքնաթիռի նոր տիպ ստեղծելու համար:

Երրորդ աստիճանի մրցանակներ են շնորհված՝ 50 հազար ռուբլու չափով

ՄԱՐԻԱ ԱՌԱՔԵԼԻ ԲԱՐԱՋԱՆՅԱՆԻՆ, — աշխատանքների ղեկավար, Երևանի ապակու գործարանի գլխավոր ինժեներ, ՎԱԼԵՆՏԻՆ ՎՊՐԻԴԻՈՆԻ ՄԻՆԱՍՅԱՆԻՆ, — Երևանի էլեկտրամեքենաշինական գործարանի գլխավոր տեղակալ (մեկ երրորդ ընկերոջ հետ), — ապակու էլեկտրաձուլման հնոցների նոր կոնստրուկցիա և ձուլման նոր մեթոդ մշակելու համար:

ՎԱԼԵՆՏԻՆ ՕՍԻՊՈՎԻՉ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՎԻՆ (ուրիշ երեք ընկերների հետ), — ՍՍՌՍ Գիտությունների Ակադեմիայի ղեկավար, — նոր իներցիոն օսցիլոգրաֆների կոնստրուկցիաներ մշակելու և սերիական արտադրության մեջ արմատավորելու համար:

ԳՈՒՐԳԵՆ ԲՆՏՐՈՒԴԻ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻՆ (ուրիշ չորս ընկերների հետ), — աշխատանքների ղեկավար, նավթահորատման սարքավորման կոնստրուկտորական բյուրոյի պետ, — նավթահորատման ծանր սարքերի կոնստրուկցիան կատարելագործելու և դրանց սերիական թողարկումը կազմակերպելու համար:

ՍՈՖԻԱ ՔՐԻՍՏԱՖՈՐԻ ՇԵԻՅԱՆԻՆ (ուրիշ երեք ընկերների հետ), — Հարավային և Արևմտյան շրջանների նավթարդյունաբերության միևնույն տեխնիկական վարչության ավագ ինժեներ, — նավթայուղերի որակի բարձրացման մեթոդ մշակելու համար:

ԳԵՈՐԳԻ ԳԵՈՐԳԵՎԻՉ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆԻՆ (ուրիշ երեք ընկերների հետ), — «Ազնվածք-պրոեկտ» տրեստի գլխավոր տեխնիկոգ, — նավթի վերամշակման արդյունաբերական մեթոդները արմատապես կատարելագործելու համար:

Ստալինյան մրցանակի արժանացած հայ փոխականներին դրվատալից տողեր են նվիրում սովետական գիտության ականավոր ներկայացուցիչները:

Գիտության և գյուտարարության ասպարեզում Ստալինյան մրցանակների կոմիտեի նախագահ ակադեմիկոս Ա. Ն. Նեմանյանովը հետևյալն է ասել Ալիխանյան եղբայրների, Գ. Շահումյանի և Ի. Կոնյանցի մասին.

«Ֆիզիկայի ասպարեզում խոշորագույն իրադարձություն է հանդիսանում ակադեմիկոս Ա. Ի. Ալիխանովի և Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Ա. Ի. Ալիխանյանի հայտնագործությունը: Կոսմիկական ճառագայթների ասպարեզում նրանց կատարած հետազոտությունները հանգեցրին մի ամբողջ շարք էլիմենտար նոր մասնիկների հայտնագործմանը: Այդ իր նըշանակությամբ միանգամայն բացառիկ հայտնագործությունը նոր լույս է սփռում նյութի կառուցվածքի վրա և նշում է միջուկային ուժերի պրոբլեմների լուծման ուղիները»:

...«Արտադրական պրակտիկայում ավելի ու ավելի լայնորեն կիրառվում են բարձր արտադրողական ավտոմատ դադահանների նորանոր կոնստրուկցիաներ: Դրանց հիմքում դրված է այդ դադահանների արտադրողականության տեսությունը, որ փայլուն կերպով մշակել է պրոֆեսոր Գ. Հ. Շահումյանը: Նրա աշխատության մեծ արժանիքը դադահաշինության այնպիսի կարևորագույն սկզբունքների խնամքով հիմնավորումն է, ինչպես դադահանների աշխատանքի ռեժիմը, բանվոր-

րական դիրքերի թիվը, գործիքների կոնստրուկցիան»:

...«ՍՍՍՐՄ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ Ի. Լ. Կոնյանցի հետադոտությունները զգալի չափով հարստացրին քիմիայի միանգամայն նոր բնագավառը՝ ֆտոր-օրգանական միացությունները: Նա մշակել է օրգանական միացությունների մեջ ֆտոր մտցնելու պարզ և ինքնատիպ մեթոդ— առաջ դա համարվում էր անիրագործելի»:

Ակադեմիկոս Լ. Լանդաուն հետևյալն է գրում Ալիխանյան եղբայրների մասին.

«Արտեմի Իսահակի Ալիխանյանը պատկանում է մեր երկրի ամենաականավոր ֆիզիկոսների թվին: Լենինգրադի Պետական համալսարանի ուսանող եղած ժամանակ նա աշխատում էր ֆիզիկոս-տեխնիկական ինստիտուտի լաբորատորիաներում:

1931 թվին Ալիխանյանն ավարտում է համալսարանը և ամբողջովին նվիրվում հետադոտական գործունեության, սկզբում Պ. Ի. Լոկիբսկու, իսկ այնուհետև իր ավագ եղբոր՝ Ա. Ի. Ալիխանովի ղեկավարությամբ: Այդ տարիներին էլ դրվեցին երկու եղբայրների գիտական համագործակցության հիմքերը:

1938 թվին Ալիխանյանը զերազանց պաշտպանելով դիսերտացիան, ստանում է ֆիզիկոս-մաթեմատիկական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: Այդ ժամանակ նա ուներ ավելի քան երկու տասնյակ տպագրված աշխատություն. այդ աշխատություններից մի քանիսը, մասնավորապես իր եղբոր համագործակցությամբ կատարած բետա ճառագայթների հետադոտությունը, համաշխարհային գրականության մեջ համարվում են կրակի: 1941 թվին երկու եղբայրները արժանանում են Ստալինյան առաջին աստիճանի մրցանակի:

1942 թվին Ալիխանյանի գործունեության մեջ սկսվում է նոր ժամանակաշրջան: Նա անցնում է այսպես կոչված կոսմիկական ճառագայթների, այսինքն տիեզերական տարածության բոլոր կողմերից երկրադնդի վրա ընկնող վիթխարի էներգիայով օժտված մասնիկների հոսանքի ուսումնասիրմանը:

1942 թվին, պատերազմի ամենաթեթև պահին, երբ գերմանացիները խցկվում էին դեպի Կովկաս, Ալիխանյան եղբայրներն իրենց առաջին արշավախումբն են կազմակերպում դեպի Արագած լեռը, կոսմիկական ճառագայթները ուսումնասիրելու նպատակով:

Շատ հնարամտություն, հաստատականություն և կամք էր անհրաժեշտ այդ արշավախումբերը կազմակերպելու համար:

1942 թվին Ալիխանյան եղբայրները դե-

ռևս նոր մարդիկ էին կոսմիկական ճառագայթների գիտահետադոտական ասպարեզում, բայց այնուամենայնիվ նրանց հաջողվեց այնպիսի փորձիկ ժամանակամիջոցում, ինչպիսին չորս տարին է, հիանալի արդյունքների հասնել այդ ասպարեզում: Այդ գործում վիթխարի դեր խաղաց նրանց սերը դեպի էքսպերիմենտը և դրա հետ կապված էքսպերիմենտալ տեխնիկայի բարձր կատարելությունը:

Գործն սկսվեց հասարակ բանից: Երկու լավ հայտնի ֆիզիկական գործիք, որոնք օգտագործվում էին կոսմիկական ճառագայթների ուսումնասիրման ժամանակ, տալիս էին տարբեր արդյունքներ, այն ժամանակ երբ դրանք ըստ որոշ հաշվարկումների պետք է տային միանման արդյունքներ: Այդ հանգամանքը նկատել էին շատ ֆիզիկոս-կոսմիկոսներ: Սակայն նրանք մեծ նշանակություն չէին տալիս դրան, այն վերաբերելով էքսպերիմենտի սխալներին: Ալիխանյանները համատեղ էին իրենց էքսպերիմենտալ տեխնիկային և նրանց համար պարզ էր, որ այդպիսի տարբերությունը պետք է ինչ որ խոր պատճառ ունենար:

Որոշումները շարունակվեցին չորս տարի և վերջ ի վերջո հանգեցին յուրաքանչյուր էքսպերիմենտատոր ֆիզիկոսի համար թերևս ամենագալթակղիչ հայտնագործության— նոր մասնիկների հայտնագործության:

Ֆիզիկայի մեջ մասնիկներ շատ քիչ կան: Դեռևս 15 տարի առաջ հայտնի էին ընդամենը երկու հիմնական մասնիկ՝ էլեկտրոն և պրոտոն: 1938 թվին հայտնագործվեցին ևս երկու մասնիկ: Պրոտոնի նման, բայց էլեկտրական լիցքից զուրկ նեյտրոն մասնիկը և պոզիտրոն, այսինքն հակադիր նշանի լիցք ունեցող էլեկտրոն: Մի քանի տարուց հետո հայտնագործվեց մեզոտրոն, այսինքն իր կշռով պրոտոնի և էլեկտրոնի միջև մի միջանկյալ մասնիկ: Իսկապես ասած, դա երկու մասնիկ է, որովհետև մեզոտրոններն ունենում են երկու նշանով լիցք:

Այսպիսով, մինչև 1946 թվիվ հայտնագործված էր վեց մասնիկ և այդ վեց մասնիկներին Ալիխանյաններն ավելացրին ևս երկու մասնիկ, մի նվաճում, որով իրավամբ կարող է պարծենալ յուրաքանչյուր ֆիզիկոս:

Երկու եղբայրների աշխատանքի այդ ընդհանուր գծի հետ միասին Ալիխանյանը ունի նաև իր սեփական ուղղությունը, որտեղ նրան նույնպես հաջողվել է շատ բան ձեռք բերել:

Ֆրանսիական ֆիզիկոս Օմեն մթնոլորտի

մեջ հայտնագործեց կոսմիկական ճառագայթների ազդեցության տակ ծագող մասնիկների հոսանքներ, այսպես կոչված հեղեղներ: Օժեի այդ հեղեղները ծածկում են մի քանի հարյուր մետր տրամագիծ ունեցող հրապարակ և պարունակում են մինչև միլիարդ մասնիկներ: Ալիխանյանը Օժեի հեղեղները ենթարկեց հետազոտման, ըստ որում նա ոչ միայն նոր, հետաքրքիր տեղյակներ ստացավ այդ հեղեղների մասին, այլ և դրա հետ միասին հայտնաբերեց նոր տիպի հեղեղներ, որոնք նա անվանեց նեղ հեղեղներ (քանի որ այդ հեղեղների տրամագիծը հասնում է ընդամենը մի քանի մետրի): Այդ հետաքրքիր երևույթի հետագա ուսումնասիրությունը շատ նոր բան է խոստանում:

Այս աշխատությունները Ալիխանյանին առաջ են քաշում սովետական ֆիզիկոսների առաջավոր շարքերը: Նա 1943 թվին ընտրվում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ:

1947 թվին հրապարակած «Կոսմիկական

ճառագայթների փափուկ կոմպոնենտի բաղադրությունը ծովի մակերեսից 3250 մետր բարձրության վրա», «Մեզոտրոնի և պրոտոնի մասսայի միջև միջանկյալ մասնավոր մասնիկների գոյության մասին» և «Լարի-տրոնների մասսաների սպեկտրները» գիտական աշխատությունների համար ակադեմիկոս Աբրահամ Իսահակի Ալիխանյանը, ինչպես նաև նրա կրտսեր եղբայր Արտեմի Իսահակի Ալիխանյանը 1948 թվին կրկին անգամ արժանացել են Ստալինյան առաջին աստիճանի մրցանակի:

Ալիխանյանը շատ ուշադրություն է նվիրում ֆիզիկական գիտության զարգացմանը իր հայրենիքում՝ Հայաստանում: Նա հանդիսանում է Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի ֆիզիկական ինստիտուտի դիրեկտոր: Այդ ինստիտուտում դաստիարակվում են նորանոր ֆիզիկոսներ, որոնք այս կամ այն կերպ կապված են Արագածի արշավախմբի հետ և որոնք չեն կարող Ալիխանյանից չվարակվել ֆիզիկայի նկատմամբ տածվող կրքոտ սիրով:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԵՎ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԱԴԵՄԻԱՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՍՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ՍԵՍԻԱՆ

Անցյալ տարվա դեկտեմբերի վերջերին Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ղեկավարի Թբիլիսի այցելելու ժամանակ նշվեց, իսկ Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի ղեկավարի պաշտոնը ղեկավարելու ժամանակ, սույն տարվա հունվարին, վերջնականապես որոշվեց իրադրոծել երկու ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների համատեղ սեսիաներ անցկացնելու պրակտիկան, որը պետք է գիտական լիակատար և մշտական կոնտակտ սահմանելու միջոց ծառայի և այդպիսով ապահովի երկու ակադեմիաներին հետաքրքրող պրոբլեմների մշակումը դրանց համատեղ քննարկման պրոցեսում:

Հայկական և Վրացական Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների առաջին համատեղ սեսիան տեղի ունեցավ մայիսի 22-ից մինչև 30-ը: Մայիսի 22—25-ը սեսիան անցկացվեց Թբիլիսիում, իսկ 27—30-ը Երևանում: Սեսիայի ընթացքում լավեցին Հայաստանի և Վրաստանի գիտնականների 24 գիտական ղեկուցում պատմության, հրեղագիտության, լեզվի և գրականության վերաբերյալ: Ինչպես Թբիլիսիում, այնպես էլ Երևանում սեսիան սկսվեց ու ավարտվեց

պլենար նիստերով. սեսիայի ընթացքում տեղի ունեցան պատմագիտական և ֆիլոլոգիական սեկցիաների նիստեր:

Սեսիայի աշխատանքի պլանը կառուցված էր այնպես, որ հայ գիտնականների ղեկուցումների մեծ մասը լավեց Թբիլիսիում, իսկ վրաց գիտնականների ղեկուցումները մեծ մասը լավեց Երևանում:

Սեսիային հրավիրված էին նաև Ադրբեջանական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի գիտնականները:

Մայիսի 22-ին երեկոյան, Թբիլիսիում, Մարքսի-Էնգելսի-Լենինի ինստիտուտի Ֆիլիալի դահլիճում բացվեց Հայկական ՍՍՌ և Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների գիտական համատեղ սեսիան: Սեսիան նեոածական ճառով բառաբեց Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի միգր-պրեզիդենտ Ա. Գ. Շանիձեն: Նա խոսում է այն պայմանների մասին, որոնք ստեղծված են սովետական երկրում գիտական բեղմնավոր աշխատանքի համար:

— Սովետական գիտության զարգացման շահերը, — ասում է նա, — պահանջում են մեր երկրի գիտնականների սերտ համագոր-

ծակցություն: Տվյալ սեփական նպատակ ունի էլ ավելի ամրապնդելու Վրաստանի ու Հայաստանի գիտնականների կապն ու համագործակցությունը, որպես երկու եղբայրական ռեսպուբլիկաների ժողովրդների բարեկամության վառ արտահայտություններից մեկը:

Այնուհետև, «Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի դերը Ադրբեջանի, Հայաստանի ու Վրաստանի ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման գործում» թեմայով զեկուցում կարդաց ավագ գիտ. աշխատող Ա. Յա. Կիկվիձեն: Հեծ հետաքրքրությամբ լսվեց Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Գ. Ղափանցյանի զեկուցումը «Փոքր Ասիայի և հարևան երկրների ռուպոնոմիկայի մասին, որոնք իրենց աշխարհագրական անունների մեջ պահպանել են քարթվելական ցեղերի լեզվական մրնացուկները»: Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Ի. Գրիշչաշվիլին իր զեկուցումը նվիրեց «Ժողովուրդների բարեկամության գաղափարին վրացական և հայկական պեղարվեստական պրականության մեջ»:

Մայիսի 23-ին Հայկական ՍՍՌ և Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների համատեղ սեփայլի մասնակիցները այդելեցին Գորի քաղաք և դիտեցին այն տունը, ուր ծնվել ու իր մանկություն է անցկացրել Ի. Վ. Ստալինը: Այնուհետև սեփայլի մասնակիցները եղան Մցխեթում՝ Վրաստանի հնագույն մայրաքաղաքի հնագիտական պեղումների վայրում:

Մայիսի 24-ին տեղի ունեցավ պատմության սեկցիայի նիստը: Սեյիներ լսվեց պատմական գիտությունների թեկնածու Ս. Նրեմյանի զեկուցումը «Հայաստանի հասարակական կառուցվածքի հիմնական հատկանիշները հեկենիստական էպոխայում» թեմայի մասին: Հայ, հույն և վրացի պատմաբանների ընդարձակ, կոնկրետ նյութի, ինչպես և հնագիտական պեղումների ընթացքում հայտաբերված նյութերի հիման վրա զեկուցողը ամեց մեր էոաչի առաջին դարերում հայկական պետության ներքին կառուցվածքի մերուծումը: Զեկուցումը աշխույժ միճարանություն առաջադեց, որին մասնակցեցին Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի վիցե-պրիդիդենտ Ա. Շանիձեն, Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Գ. Ղափանց-

յանը, Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Ն. Բերձենիշվիլին և ուրիշներ: Ելույթ ունեցողները նշեցին, որ զեկուցողը նոր և արժեքավոր շատ բան տվեց նշված էպոխայի Հայաստանի և Վրաստանի պատմության ուսումնասիրման համար:

Այնուհետև առավոտյան նիստում լսվեց Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտի ավագ գիտ. աշխատող Ն. Մախարաձեի զեկուցումը՝ «Դեկաբրիստները և վրացական հասարակայնությունը», Զեկուցողը պատմեց դեկաբրիստների ունեցած կապերի մասին Վրաստանի առաջավոր գործիչների հետ և վրացական հասարակության տրամադրությունների մասին 1825 թվի դեկտեմբերյան ապստամբության նախօրյակին և նրանից հետո:

Մայիսի 24-ի երեկոյան տեղի ունեցավ լեզվաբանության սեկցիայի նիստը: Ստալին Նովայի կյանքի ու ստեղծագործության մասին հետաքրքիր զեկուցումով հանդես եկավ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտի ավագ գիտ. աշխատող Մ. Մորուար: Իր, փաստերով հագեցված, զեկուցման մեջ նա նշանավոր պոետի կենսագրությանը վերաբերող նոր նյութեր մատնացույց արեց և տվեց նրա ստեղծագործության առանձին շերտանների բնութագրումը: Այս զեկուցման շուրջը եղած վիճաբանությունների ընթացքում ելույթ ունեցողներ Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Կ. Կեկելիձեն և Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ Ա. Բարամիձեն նշեցին, որ զեկուցումը մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում:

Հայ լեզվի էվոլուցիայի, հնչունային տեսակետից, մասին զեկուցում կարդաց Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական անդամ Հ. Աճառյանը:

Սեփան մեծ հետաքրքրությամբ լսեց պատմական գիտությունների թեկնածու Ս. Հարությունյանի զեկուցումը սովետահայ գրականության մեջ գրական հերոսի կերպարի մասին: Զեկուցումը հանդիսացավ սովետահայ գրողների ստեղծագործական ուղու և նրանց ստեղծած գրական հերոսների կերպարների խոր մերուծում:

Մայիսի 25-ին տեղի ունեցավ պատմության սեկցիայի նիստը: Լսվեցին ավագ գիտ. աշխատող Մ. Բերձենիշվիլու «Իոն Խելաշվիլու քաղաքական և հասարակական գաղափարները» և պատմական գիտությունների թեկնածու Կ. Ղաֆադարյանի «Պեղումներ

Դվին քաղաքում» զեկուցումները:

Երեկոյան տեղի ունեցավ սեսիայի ան-
նար նիստը, որտեղ լսվեցին Վրացական ՍՍՌ
Գիտությունների Ակադեմիայի իսկական ան-
դամ Ա. Զիկուրավայի «Պատմականության
պրոբլեմը ժամանակակից արտասահմանյան
լինգվիստիկայում» և Հայկական ՍՍՌ Գի-
տությունների Ակադեմիայի իսկական ան-
դամ Ա. Հովհաննիսյանի «Հայ-ոտական
հարաբերությունները 18-րդ դարի 80-ական
թվականներին» զեկուցումները: «Սկյութա-
ցիները Անդրկովկասում» զեկուցումով հան-
դես եկավ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների
Ակադեմիայի թղթակից-անդամ Բ. Պիոտ-
րովսկին:

Մայիսի 26-ին սեսիայի մասնակիցները
ճանապարհվեցին Երևան, այնտեղ շարու-
նակելու համար իրենց աշխատանքը:

Համատեղ սեսիայի մասնակիցները
Երևան ժամանելով, մայիսի 27-ին, քերհուր.
այցելեցին Կարմիր բլուրը, որտեղ դիտեցին
Ուրարտական հուշարձանի պեղումները:

Մայիսի 27-ի երեկոյան Հայֆիլհարմոնի-
այի դահլիճում տեղի ունեցավ համատեղ
սեսիայի երրորդ պինար նիստը: Բացի սե-
սիայի մասնակիցներից ու ժամանած հյու-
րերից դահլիճում ներկա էին գիտության,
արվեստի գործիչներ, գրականագետներ ու
պարտիական-սովետական աշխատողներ:

Պինար նիստը բացեց ՀՍՍՌ Գիտությու-
նների Ակադեմիայի հասարակական գիտու-
թյունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քար-
տուղար Գ. Ղափանցյանը:

— Այսօր մեր ռեսպուբլիկայի մայրաքա-
ղաքում, — ասաց նա, — մենք շարունակում
ենք եղբայրական երկու ռեսպուբլիկաների
Գիտությունների Ակադեմիաների հասարա-
կական գիտությունների բաժանմունքների
համատեղ սեսիան, որ հաջողությամբ ըս-
կվելից և փայլուն կերպով անցկացվեց Թբի-
լիսիում: Սեսիայի աշխատանքը ցույց տը-
վեց, որ միայն ՍՍՌՄ ժողովուրդների եղ-
բայրական համագործակցության պայման-
ներում հնարավոր է դարձել այնպիսի շփոթ
Երկու ակադեմիաների միջև՝ Հայաստանի և
Վրաստանի պատմության, ինչպես նաև հայ-
կական-վրացական ֆիլոլոգիայի հիմնական
պրոբլեմների համատեղ մշակման գործում:
Ակադեմիկոս Ն. Յա. Մառը իր ժամանակին
ասել է կուլտուրայի և պատմության հարցե-
րի համատեղ լուծման անհրաժեշտության
մասին: Բայց հասարակական-քաղաքական
պայմանները ռևոլյուցիայից առաջ արգելա-

կում էին այդ իղձի իրականացմանը: Եվ
միայն այժմ, սովետական իշխանության օ-
րոք, լենինյան-ստալինյան ազգային քաղա-
քականության հաղթանակի ժամանակ ըս-
տեղծվել են բարենպաստ պայմաններ ան-
դրկովկասյան եղբայրական ռեսպուբլիկա-
ների ժողովուրդների կուլտուրական և գի-
տական իսկական համագործակցության
համար:

Այնուհետև «Միջօրեականի աստիճանա-
յին շափումների մասին ըստ հին հայկական
աղբյուրների» թեմայով զեկուցումով հանդես
եկավ ակադեմիկոս Հ. Մանանդյանը: Զե-
կուցման շուրջը բացվեց մտքերի փոխանա-
կություն:

Նկատի ունենալով Վրացական ՍՍՌ Գի-
տությունների Ակադեմիայի իսկական ան-
դամ և ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակադե-
միայի թղթակից-անդամ Գ. Վ. Մերեթելու
հիվանդությունը, «Արմազի» դրերը և վրաց
այբուբենի ծագման պրոբլեմը» թեմայով
նրա զեկուցումը կարգաց ֆիլոլոգիական
գիտությունների թեկնածու Շ. Վ. Զիգուրին:

Դրանով ավարտվեց երեկոյան նիստը:
Վերջում մեծ համերկ տրվեց:

Մայիսի 28-ին Հայկական ՍՍՌ Գիտու-
թյունների Ակադեմիայի կոնֆերենց-դահ-
լիճում տեղի ունեցավ պատմության սեկ-
ցիայի նիստը: Լսվեց պատմական գիտու-
թյունների թեկնածու Գ. Ֆ. Գոբեջիշվիլու
զեկուցումը՝ «Վրացական ՍՍՌ Գիտությու-
նների Ակադեմիայի Պատմական ինստիտու-
տի հնագիտական պեղումները տասը տար-
վա ընթացքում» թեմայով: Զեկուցումը ու-
ղեկվում էր Վրաստանի տերիտորիայում
պեղումների ժամանակ հայտարարված հը-
նագիտական հիշատակարանների ցուցա-
դրումով:

Այնուհետև «Էրիսթավի Ասպուրաղը և
Անդրկովկասի կուլտուրական կապերը հյու-
սիսի հետ» զեկուցումով հանդես եկավ Վրա-
ցական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի
թղթակից-անդամ Լ. Ա. Մացուկիշվիլը: Զեկու-
ցումների շուրջը տեղի ունեցան մտքերի
փոխանակություններ: Դրանով առավոտ-
յան նիստը ավարտվեց:

Մայիսի 28-ի երեկոյան տեղի ունեցավ
ֆիլոլոգիական սեկցիայի նիստը: «Հայ լեզվի
պատմության պիրիոդիզացիան» թեմայով
զեկուցեց Հայկական ՍՍՌ Գիտությու-
նների

Ակադեմիայի թյոթակից-անդամ Ա. Ղարիբյանը: Վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Շոթա Ռուսթավելու անվան Գրականության ինստիտուտի ավագ գիտական աշխատակից Բ. Ժղենտիի զեկուցումը նվիրված էր վրացական սովետական գրականության պատմության պերիոդիզացիային: Հայ-վրացական լեզվական նմանությունների մասին զեկուցեց ֆիլոլոգիական գիտությունների թեկնածու Ա. Մուրվալյանը: Այս զեկուցումների շուրջը մտքերի փոխանակություն տեղի ունեցավ:

Մայիսի 29-ի առավոտյան շարունակվեց պատմության սեկցիայի նիստը: Լսվեց չորս զեկուցում: Պատմական գիտությունների թեկնածու Ա. Մնացականյանը զեկուցեց «Հայ ժողովրդի մասնակցությունը 1941—1945 թ. թ. Հայրենական Մեծ Պատերազմում» թեմայի մասին:

«10-րդ դարի վրացական մի քանի նկարագրողված ձեռագրերի մասին» զեկուցեց արվեստագիտական գիտությունների թեկնածու Ռ. Շմելյինգը:

«Ջկան պաշտամունքի հարցի առթիվ ըստ Տրիալենի արշավախմբի նյութերի» թեմայով զեկուցեց պատմական գիտությունների թեկնածու Ա. Ի. Ռոբակիձեն:

Պատմական գիտությունների թեկնածու Գ. Ա. Մելիկիշ-Վրին հանդես եկավ «Մուսասիրը և Ուլարտում» զեկուցումով: Դրանով սովորեցվեց առավոտյան նիստը:

Մայիսի 29-ի երեկոյան, Հայֆիլհարմոնիայի դահլիճում տեղի ունեցավ եղբայրական երկու ռեսպուբլիկաների Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների համատեղ գիտական սեսիայի վերջին պլենար նիստը:

«Շարքերի տեսությունը և նրա կոռուկտիվ դրաբար լեզվի խոնարհման մեջ» թեմայով զեկուցումը հանդես եկավ վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի վիցե-պրեզիդենտ, վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի հասարակական գիտությունների բաժանմունքի նախագահ Ա. Գ. Շանիձեն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀԱՋՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մոսկվայում տեղի ունեցավ Գիտությունների Ակադեմիայի համաձայնեցուցիչ խորհրդի սեսիան: Համաձայնեցուցիչ խորհրդի խնդիրն է՝ ապահովել ռեսպուբլիկական ակադեմիաների աշխատանքի փոխադարձ համաձայնեցումը, կատարված աշխատանքի և

Այնուհետև սեսիայում հրապարակվեց որոշում, որտեղ ասված է, որ Հայկական ՍՍՌ և վրացական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների համատեղ գիտական սեսիան հանդիսացավ լենինյան-ստալինյան ազգային քաղաքականության հաղթանակի և Անդրկովկասի ռեսպուբլիկաների գիտության ու կուլտուրայի ծաղկման վառ ցուցադրում: Սեսիան հնարավորություն տվեց համատեղ կերպով քննարկել վրացագիտության ու հայագիտության մի շարք հանգուցային պրոբլեմներ և անձնական փոխադարձ կապ հաստատել երկու ակադեմիաների իսկական անդամների, թղթակից-անդամների ու գիտական առաջատար աշխատողների միջև: Այնուհետև որոշման մեջ նշված է, որ երեք ակադեմիաների հետագա համատեղ բեղմնավոր աշխատանքի համար հրկուս-երեք տարին մեկ անգամ անցկացնել Աղբյուրի հայրենական ՍՍՌ, վրացական ՍՍՌ և Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների համատեղ սեսիաներ:

Դրանով վրացական ՍՍՌ և Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիաների հասարակական գիտությունների բաժանմունքների համատեղ գիտական սեսիան ավարտեց իր աշխատանքը:

Համատեղ գիտական սեսիայի աշխատանքի ավարտումից հետո վրացական ու ադրբեջանական գիտնականները, Հայաստանի գիտական աշխատողների ուղեկցությամբ, այցելեցին Զվարթնոցը, Էջմիածինը, Աշտարակը, Դվինը: Նրանք Սպենդարյանի անվան օպերայի ու բալետի թատրոնում դիտեցին «Խանդավ» բալետը:

Մայիսի 31-ին սեսիայի մասնակիցները եղան Սեանում, ուր դիտեցին կղզու վրայի պատմական հուշարձանները: Սեանից վրաատանի գիտնականները մեկնեցին Թբիլիսի, իսկ Աղբյուրի գիտնականները՝ Բաքու:

ապագայի պլանների փոխադարձ ինֆորմացիան:

Համաձայնեցուցիչ խորհրդի կազմի մեջ մտնում են բոլոր ռեսպուբլիկական ակադեմիաների պրեզիդենտները և վիցե-պրեզիդենտները: Վերջին սեսիան, որը տեղի

ունեցավ ՍՍՏՄ Գիտությունների Ակադեմիայի պրեզիդենտ Ս. Ի. Վավիլովի նախագահությամբ, նվիրված էր միութենական ռեսպուբլիկաների գիտությունների ակադեմիաների 1947 թվի գիտական գործունեության վերաբերյալ հաշվետվությունների ըննարկմանը:

Խորհրդի նիստերում, որոնք տեղի էին ունենում ՍՍՏՄ Գիտությունների Ակադեմիայի նախագահության շենքում խորհրդի անդամների հետ միասին ներկա էին նաև միութենական Ակադեմիայի բաժանմունքների և ինստիտուտների ղեկավար աշխատողները և Մոսկվայի գիտական հասարակայնության ներկայացուցիչները:

Ակադեմիկ Բրուսիլյի ՍՍՏՄ Գիտությունների Ակադեմիայի գործունեությանը վերաբերյալ զեկուցումից հետո, համաձայնեցուցիչ խորհուրդն անցավ միութենական ռեսպուբլիկաների գիտությունների ակադեմիաների զեկուցումների ըննարկմանը: Հայկական ՍՍՏ Գիտությունների Ակադեմիայի գործունեությանը վերաբերյալ զեկուցումով հանդես եկավ նրա պրեզիդենտ Վ. Համբարձումյանը: Զեկուցողը նշեց, որ հաշվետու տարին հանդիսացավ Հայկական ՍՍՏ Գիտությունների Ակադեմիայի աշխատանքի զգալի խորացման ու ընդարձակման տարի: Առանձնապես պետք է նշել ֆիզիկո-մաթեմատիկական գիտությունների ասպարեզում գիտնականների ձեռք բերած հաջողությունները: Մեր Ակադեմիայի իսկական անդամներ, Ստալինյան մրցանակի լաուրեատներ Ալիանյան եղբայրների կողմից կոսմիկ ճառագայթներում մի շարք նոր մասնիկների՝ վարիտրոնների հայտնագործումը հսկայական նշանակություն ունի ամբողջ ժամանակակից ֆիզիկայի համար: Այդ դուռը արմատական հեղաշրջում է բուսեղծում տարրական մասնիկների մասին մեր ունեցած պատկերացումների միջև և պատկանում է վերջին տասնամյակում համաշխարհային ֆիզիկայի ձեռք բերած խոշորագույն նվաճումների թվին:

Այդ աշխատանքը մեր գիտնականները կատարել են ՍՍՏՄ Գիտությունների Ակադեմիայի աշխատակիցների սերտ համագործակցությամբ:

Ֆունկցիաների մոտավոր պատկերացման պրոբլեմին վերաբերող մի շարք խնդիրների լուծման վրա հաջող աշխատանք է կատարել Ակադեմիայի մաթեմատիկական սեկտորը, նրա ղեկավար, Ակադեմիայի իսկական անդամ Ա. Շահինյանը:

Կույսի ցրման թեորիայի բնագավառում մի շարք աշխատանքներ է կատարել աստ-

րո-ֆիզիկական լաբորատորիան:

Գործնական մեծ նշանակություն ունեն երկրաբանական ինստիտուտի աշխատանքները, մասնավորապես երկրաբանական գիտությունների դոկտոր Մաղաբյանի մենագրությունը Հայաստանի մետաղների մասին, որն ավարտվել է անցյալ տարի:

Շատ զգալի դեր է խաղացել նաև շինարարական կառուցվածքների ինստիտուտը, որ կոնստրուկցիաներ է տեղական նյութերից շինարարական դեռալներ մշակելու ասպարեզում (Գրիգորյան, Սիմոնյան և ուրիշներ):

Ջրա- էներգետիկ ինստիտուտում ավարտվել է Սևանի և Զանգուրի ջրերի օգտագործման զլխավոր պլանի մշակումը էլեկտրիֆիկացիայի և ոռոգման նպատակով:

Գյուղատնտեսական գիտությունների ասպարեզում պետք է նշել Հայկական ՍՍՏ ամպելոգրաֆիայի հրատարակումը:

Շարունակելով իր ելույթը, ակադեմիկոս Համբարձումյանն ասաց, որ հասարակական գիտությունների ասպարեզում անցյալ ժամանակաշրջանը հանդիսացավ վերակառուցման ժամանակաշրջան:

Մեծ նշանակություն ունեն պատմության ինստիտուտի կողմից Դվինում և Կարմիր բլուրում կատարված հնագիտական պեղումները, ինչպես նաև Հայրենական Մեծ Պատերազմի պատմությանը վերաբերյալ մի շարք գրքերի հրատարակումը:

Բավականին ինտենսիվ աշխատանք է կատարվել Խաչատուր Աբովյանի երկերի ակադեմիկ հրատարակության ուղղությամբ, որի մահվան հարյուրամյակը տոնվելու է այս տարի աշնանը: Լեզվի ինստիտուտը հրատարակել է հայ-ռուսերեն համառոտ բառարան, որը պարունակում է 30 հազար բառ: Ներկայումս պատրաստվում է ռուս-հայերեն բառարանի հրատարակությունը ավելի քան հարյուր հազար բառով:

Վ. Համբարձումյանը իր ելույթում նշեց մի շարք օժանդակ հաստատությունների, մասնավորապես հիմնական գրադարանի, հրատարակչության, տեխնիկական զինվածության և այլ հաստատությունների զարգացման մասին:

1947 թվին տեղի է ունեցել նաև ինստիտուտների և լաբորատորիաների կառուցումը, որոնցից մի քանիսը հանձնվել են շահագործման:

Վերջում ակադեմիկոս Համբարձումյանն ասաց.

— Հայկական ՍՍՏ Գիտությունների Ակադեմիայի գործունեությունը զարդանում է ռուս նորոգողուն գիտնականների հետ ամենասերտ կապ պահպանելով: Պարտիան

և կառավարությունը ստեղծել են բոլոր պայմանները սովետական դիտության ծաղկման համար և մեր խնդիրն է դարձնել ռեսպուբլիկական դիտությունների ակադեմիաները դիտական առաջնակարգ կենտրոններ: Թերևս ռեսպուբլիկական ակադեմիաներում այդ բանը մենք կարող ենք անել նեղ բնագավառներում, բայց այն, ինչ որ անում ենք, պետք է ունենա բարձր մակարդակ:

— Այդ, ինչ որ մենք տեղեկացանք Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի պրեզիդենտ Վիկտոր Համբարձումյանի գեկուցումից և մյուս ընկերների ելույթներից, — ասաց իր ելույթում ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակադեմիայի պրեզիդենտ Ս. Ի. Վալիլովը, — պարզ ցույց է տալիս, որ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիան հիմնականում գտնվում է միանգամայն ճիշտ, շատ լավ ուղու վրա և, որպես անցյալ տարվա աշխատանքների արդյունք, կարող է ցույց տալ մի շարք աչքի ընկնող, երբեմն բացառիկ խոշոր հաջողություններ: Կարծում եմ, որ այդ բանը մենք պետք է նշենք: Ամեն ինչից պարզ է, որ Հայկական Ակադեմիան

ամրապնդվում է և առաջիկա տարիներին կդառնա մեր սովետական հիմնական հաստատություններից մեկը:

Այնուհետև Ս. Ի. Վալիլովը պաշտպանեց Մատենադարանում պահվող ձեռագրերը հրատարակելու հարցը, որն արծարծել էր ակադեմիկոս Ի. Ի. Մեշչանինովը:

— Քանի որ, — ասաց նա, — այդ հարցում մեծապես շահագրգռված են ոչ միայն հայ, այլև բոլոր պատմագետները, համապատասխան որոշում ընդունենք և դիմենք ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակադեմիային՝ առաջարկելով հրատարակել այդ ձեռագրերը: Այդ հարցը պետք է լուծվի:

Այսպես, ամեն տարի Մոսկվայում ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակադեմիայի նախագահության շենքում հավաքվում են ռեսպուբլիկական գիտությունների ակադեմիաների ղեկավարները, ամիոսիում են արդեն ձեռք բերված հաջողությունները, նշում թերությունները և գծում այն ուղիները, որոնցով պետք է ընթանա մեր մեծ Սովետական պետության առաջավոր սոցիալիստական դիտության հետագա զարգացումը:

ԻՆՔՆՈՒՍ ԱՐՎԵՍԻ ՀԱՁՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՍՍՌՄ Մինիստրների Սովետին կից արվեստի գործերի Կոմիտեն և Ն. Կ. Կրուպսկայայի անվան Համամիութենական Ժողովրդական ստեղծագործության Տունը Մոսկվայում կազմակերպել են կիրառական արվեստի և կերպարվեստի ինքնուրույն վարպետների համամիութենական ցուցահանդես, որի բացումը տեղի ունեցավ հունիսի 22-ին:

Այդ ցուցահանդեսին մասնակցում է նաև Հայկական Ժողովրդական ստեղծագործության Տունը, որը ցուցահանդես է ուղարկել ավելի քան 90 լավագույն էքսպոնատներ: Հայաստանից ուղարկված էքսպոնատները ուղարկվում են իրենց բարձր արվեստով, գաղափարական բովանդակությամբ, թեմատիկայով, կոմպոզիցիայով: Ցուցահանդեսում դրսևորված է հայ կիրառական ար-

վեստն ու կերպարվեստը իր ամբողջությամբ և այդ էքսպոնատների հիման վրա հանդիսատեսը լրիվ պատկերացում է ստանում հայ ժողովրդական ինքնագործ արվեստի մասին: Իրենց թեմատիկայով և կոմպոզիցիայով հատկապես ուշագրավ են հայկական գորգերը, առանձնապես ընկեր Ստալինի պորտրեն (գործ Ա. Մատինյանի), «Ինդենաբլուները» (գործ Ե. Մկրտչյանի): Զարմանալի վարպետությամբ են պատրաստված Սովետական Միության հիմնը փոխակրթյա փորագրությունը (գործ Ա. Պողոսյանի), ինչպես նաև Փ. Ավետիսյանի ձեռագործները: Առանձին հետաքրքրություն է առաջացրել արծաթագործ փորագրիչ Հրաչյա Ստեփանյանի գործը արծաթյա տախտակի վրա:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԶԱՋ ՆՎԱԳԱՄԲԻ 10-ԱՍՅԱԸ

Լրացավ Հայաստանի Պետական ջազնվագախմբի գոյության 10 տարին: Նրա կազմակերպիչ ու գեղարվեստական ղեկավար, արվեստի վաստակավոր գործիչ, կոմպոզիտոր Ա. Ալվազյանը բնութագրելով ջազնվագախմբի գործունեությունը 10 տարվա ընթացքում, ասաց.

— Իր գոյության տասը տարվա ընթացքում ջազնվագախումբը մեծ աշխատանք է կատարել աշխատավորների զեղարվեստական սպա-

սարկման համար. նա 2030 համերգ է տվել, այդ թվում 512-ը շեֆական կարգով, որոնց ներկա են եղել մեկ ու կես միլիոնից ավելի հանդիսատեսներ: Զազնվագախումբը ելույթներ է ունեցել Մոսկվայում, Լենինգրադում, Հեռավոր Արևելքում, եղբայրական ռեսպուբլիկաների— Վրաստանի, Ադրբեջանի, Ուկրաինայի, Ուզբեկստանի, Թուրքմենստանի, Տաջիկստանի, Ղազախստանի, Մոլդավիայի մայրաքաղաքներում ու քաղաքներում: Նա

մասնակցել է 1939 թվին Մոսկվայում կազմակերպված հայ արվեստի տասնօրյակի եզրափակիչ համերգին և սիստեմատիկ կերպով ելույթներ է ունենում Հայաստանի քաղաքներում ու շրջաններում:

Հայրենական Մեծ Պատերազմի տարիներին Հայաստանի Պետական ջազնվագախումբը հարյուրավոր համերգներ է տվել Սովետական Բանակի մարտիկների համար, որի համար պարզեցվել է մի քանի պատվոգրերով, այդ թվում Մոսկվայի, Կիևի, Անդրկովկասի ղեկավարական շրջանների կողմից տրված պատվոգրերով և արժանացել է բազմաթիվ շնորհակալությունների: Պատերազմի տարիներին ջազնվագախումբը հիսունից ավելի պաշտպանական, հակաֆաշիստական և երգիծական երկեր է ստեղծել:

Ջազնվագախմբի ռեպերտուարի համար գրվել է 342 երաժշտական երկ, որոնցից շատերը ժողովրդականացել են, ինչպես օրինակ «Հայկական ռապսոդիա»-ն, «Նուրոտ է», «Սարբ-գյալին», «Հայկական սեղաներգ»-ը և ուրիշներ:

Ներկայումս ջազնվագախումբը բաղկացած

է 30 նվագողներից, երգիչներից և պարողներից: Ավագադույն մենակատարներ, որոնք ջազնվագախմբի կոլեկտիվում աշխատում են նրա հիմնադրման օրից սկսած, հանդիսանում են ղեկավար-չուֆակահար Մ. Թադևոսյանը, հարվածող Ռ. Յուլյանը, պարողներ Օրդյան եղբայրները: Վերջին տարում ջազնվագախմբի մեջ են ընդգրկվել արտիստուհի Ա. Մալխասյանը և հայրենադարձ երգիչ-երգչուհիներ Մ. Հովհաննիսյանը, Թ. Քյոսեյանը ու Ա. Այդիջյանը:

Ներկայումս ջազնվագախումբը ուժեղ կերպով նախապատրաստվում է առաջիկա գաստրոլային ելույթների համար: Կոլեկտիվը, ստորագրելով իր բարձր պատասխանատվությունը, ապրում է ստեղծագործական վերելք: Թևակոսելով ջազնվագախմբի գործունեության երկրորդ տասնամյակը, նրա արտիստները, իրենց վրա ամենօրյա աշխատանք տանելով, կգործադրեն բոլոր ջանքերը, որպեսզի համերգային բեմից հնչեն գալափարապես հագեցած, գեղեցիկ ու մեղօղիկ երգեր:

ՀԱՍԳԻՏԱԿԱՆ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐ

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտը Լենինգրադի Պետական ինստիտուտի հետ համատեղ այս տարի շարունակելու է Կարմիր բլուրի ուրարտական ամրոցի պեղումները, որոնք անցյալ տարիներում հետաքրքիր արդյունքներ են տվել:

Անցյալ տարում հետազոտման են ենթարկվել ուրարտական փոխարքայի պալատի տնտեսական շենքերը և պահեստները: Հայտնաբերված են սենյակներ, որտեղ պատրաստվում էր քունջութի ձեթ. գտնված են քարե կիսատակառ, մեծ սանդ, ահագին քանակությամբ քունջութի քուսպ — որպես արտադրության մնացուկներ: Պահեստներից մեկում հայտնաբերվել է ուրարտական թից մեկում հայտնաբերվել է ուրարտական թագավոր Սարգուրի, Արգիշտիի որդու (VIII դարի կեսերը մեր էրայից առաջ) սեպագիր արձանագրություն ունեցող բրոնզե սաղավարով՝ զարդարված զանազան պատկերներով:

1948 թվի պեղումների ժամանակ շարունակվելու են պալատի պահեստների հետազոտությունները, որոնք խոստանում են տալ

շատ հետաքրքիր նյութեր ուրարտական կուլտուրայի ուսումնասիրման համար:

Բացի դրանից սկսվելու է ամրոցի արևմտյան կողմը ընկած հնագույն քաղաքի ուսումնասիրությունը, որի տեղիտորիայի վրա պարզորոշ երևում են փողոցները և բնակելի տների թաղամասերը:

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի Պետական պատմական թանգարանի արշավախումբը, պատմական գիտությունների թեկնածու Կ. Ղաֆադարյանի ընդհանուր ղեկավարությամբ, շարունակելու է հայկական հնագույն մայրաքաղաք Դվինի պեղումները: Գտնվում սկսվելու են Հայաստանի պատմության Արշակունյաց շրջանի (մեր էրայի մոտ ճանաչվող Գուշարձանների հետազոտման հնագիտական աշխատանքները: Այդ պեղումները կնպաստեն հայկական կուլտուրայի ուսումնասիրման գործին:

Արգնու և Արազածի շրջաններում քարե դարի (պալեոլիտ) հուշարձանների հետազոտումներ են կատարվելու:

ՊԵՂՈՒՄՆԵՐ ԴՎԻՆՈՒՄ

Հունիսի վերջերին Հայկական ՍՍՌ Պետական թանգարանի հնագիտական արշավախումբը Դվին մեկնեց Հայաստանի միջնա-

դարյան մայրաքաղաքի պեղումները շարունակելու համար: Արշավախմբի կազմում կան 16 գիտական և գիտատեխնիկական

աշխատողներ: Արշավախմբի աշխատանքները ղեկավարում է պատմական գիտությունների թեկնածու Կ. Ղաֆադարյանը:

Պեղումները շարունակվելու են քաղաքի կենտրոնական մասում, Վ դարի եռանֆային բազիլիկ եկեղեցու ու կաթողիկոսի պա-

լատի շուրջը և միջնաբերդում, որտեղ գտնվում են իշխանավորների պալատները:

Հետախուզական պեղումներ են կատարվելու նաև քաղաքի զանազան մասերում՝ Դվիների հարավային սահմանները որոշելու համար:

ՆՈՐ ԷԼԵԿՏՐԱԿԱՅԱՆ

ՄԻԿՈՑԱՆ.— Շրջանի Արենի գյուղի մոտ սկսվել է նոր էլեկտրակայանի կառուցումը: Էլեկտրակայանը ունենալու է մեծ կարողություն, և բացի շրջանի գյուղերից, սպասարկելու է նաև Ղարաբաղլարի ու Ազիզբեկովի շրջաններին:

Մայիսի 22-ից սկսվել են շինարարության հողային աշխատանքները: Այդ օրը ջրանցքի և ջրամբարի փորման աշխատանքներին

մասնակցում էին 500 մարդ: Ջրատար առվի հողային աշխատանքը կատարում են մի շարք գյուղերի կոլխոզնիկները. յուրաքանչյուր բրիգադա, մրցության մեջ մտնելով, ձգտում է ամենից շուտ ավարտել իր տեղամասի աշխատանքները:

Նախատեսված է էլեկտրակայանի կառուցումն ավարտել ամենակարճ ժամկետում:

ԳՈՐԾԻ ԴՐՎԵՑ ՄԻԿՐՈԳԵՍԸ

Հունիսի 21-ին Բասարգեչարի շրջանի Մեծ Կարակոյուն գյուղի կոլխոզնիկները հանդիսավոր կերպով բաց արին իրենց միկրոգեստը: Գյուղի փողոցներում և բնակարաններում վառվեցին Իլյիչի լամպերը:

Մեծ Կարակոյունի կոլխոզնիկները անցյալ տարի աչքի ընկնող նվաճումներ ձեռք

բերեցին կոլխոզի հանրային տնտեսությունը ընդլայնելու և զարգացնելու ասպարեզում: Այստեղ մեկ աշխօրին բաշխվեց 6,5 կիլոգրամ հացահատիկ, ինչպես և ալլ մրթերներ ու դրամ: Ստանալով էլեկտրական լուսավորություն կոլխոզնիկների կյանքը նոր աստիճանի բարձրացավ:

ԿՈՆՍԵՐՎԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Ղախանում կառուցվում է կոնսերվի գործարան, որը տարեկան արտադրելու է մեկ միլիոն պայմանական տուփ պահածո: Արդեն ավարտված են գործարանի շենքի կառուցման աշխատանքները, իսկ օժանդակ ջեխերի և բնակելի շենքի կառուցման աշխատանքները կավարտվեն հունիսի վերջին:

Մինչև հիմա շինարարության վրա ծախսված է մոտ հինգհարյուր հազար ռուբլի. ստացված է ամբողջ սարքավորումը: Գործարանը հուլիսի 1-ից սկսած արտադրանք է տալու: Մինչև տարվա վերջը նա կարտադրի 20 հազար տուփ լավորակ պահածո և մուրաբա:

ՈՒՋԲԵԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԱԼԻՇԵՐ ՆԱՎՈՒԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 500-ԱՄՅԱԿԸ

Մայիսի 15-ին Սովետական Միության ժողովուրդները նշեցին ուղբեկական գրակա-

նության հիմնադիր, մեծ բանաստեղծ Ալիշեր Նավոյի ծննդյան 500-ամյա հոբելյանը: Մոսկվայում, Միությունների Տան Սյունաղարդ դահլիճում, տեղի է ունեցել հոբելյանական հանդիսավոր երեկո, որը կազմակերպել էր ՍՍՌՄ Սովետական Գրողների միության վարչությունը: Երեկոն ներածական ճառով բացել էր ՍՍՌՄ Սովետական Գրողների միության գլխավոր քարտուղարի տեղակալ Ն. Տիխոնովը:

Ուղբեկական մեծ բանաստեղծի կյանքի և գրական գործունեության մասին հաղորդումներ են արել ՍՍՌՄ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ Ե. Բերտելսը

և Ուղբեկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի թղթակից-անդամ Վ. Զախիդովը:

Ալիշեր Նավոյի ստեղծագործություններից կատարած իրենց թարգմանությունները կարդացել են բանաստեղծուհի Վ. Զվյագինցևան, բանաստեղծներ Ս. Լիպկինը, Լ. Պենկովսկին, ինչպես նաև արտիստներ Ն. Պերշինը և Օ. Ֆրելիխը:

Մեծ բանաստեղծի հոբելյանը առանձնակի շքեղությամբ է տոնվել Սովետական Ուղբեկիստանում: Տաշքենդի Ա. Նավոյի անվան օպերայի և բալետի նորակառույց թատրոնում բացվել է բանաստեղծի ծննդյան 500-ամյակին նվիրված հոբելյանական հան-

դիսավոր նիստը, որին ներկա են եղել Մոսկվայից, Լենինգրադից, Կիևից, Մինսկից, Ռիգայից, Վիլնյուսից, Թբիլիսիից, Բաքվից, Երևանից և Սովետական Միության մյուս եղբայրական ուսանողականների քաղաքներից ժամանած դիտույթյան, արվեստի ու պրակտիկայի ներկայացուցիչները:

Հորեկյանի օրերին Տաշքենդում տեղի է ունեցել Ուղբեկական ՍՍՌ Սովետական Գրողների միության պլենումը, ինչպես նաև Ուղբեկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի հատուկ սեսիան՝ նվիրված Ալիշեր Նավոյի կյանքին ու գործունեությանը: Մենայում զեկուցումներ են լսվել բանաստեղծի ստեղծագործությունների, աշխարհայացքի և արվեստի ժողովուրդների զրականության վրա նրա թողած ազդեցության մասին:

Ուղբեկական ՍՍՌ կառավարության որոշմամբ անմահ երգչի հիշատակը հավերժացնելու նպատակով Տաշքենդում կանգնեցվելու է մեծ բանաստեղծի մոնումենտալ արձանը: Նավոյի հորեկյանը հավերժացնելու համար որոշված է նրա անվամբ կոչել նաև Տաշքենդի հանրային գրադարանը, որի կառուցումն ապարտվելու է մոտ ժամանակներս: Հորեկյանական հանձնաժողովը հատուկ պատվիրակություն է ուղարկելու Հերաթ (Ավգանիստան), որտեղ հուշատախտակ է ամրացվելու Ալիշեր Նավոյի գերեզմանի վրա:

Հորեկյանի օրերին Տաշքենդում բացվել է բանաստեղծի կյանքն ու գործունեությունը արտացոլող ցուցահանդես:

Մոսկվայում Գեղարվեստական գրականության հրատարակչությունը ռուսերեն լեզվով լույս է ընծայել ուղբեկական մեծ բանաստեղծի ստեղծագործությունների մեկ հատորակը, որի մեջ ամփոփված են նրա հինգ պոեմները: Նույն հրատարակչությունը լույս է ընծայել «Ալիշեր Նավոյի լիրիկան» վերնագրով գիրքը: «Սովետական պրեստեղծ» հրատարակչությունը լույս է ընծայել բանաստեղծի ստեղծագործությունների մեկհատորակը:

Ուղբեկական գրականության հիմնադիր

Ալիշեր Նավոյի հորեկյանին լայնորեն նախապատրաստվել են նաև Սովետական Միության եղբայրական ուսանողականները:

Նավոյի ստեղծագործությունների մեկհատորակները լույս են տեսել Ուկրաինայում, Էստոնիայում, Տաշքենդում, Ղազախստանում, Թուրքմենստանում, Կիրգիզիայում և մյուս ուսանողականներում:

Ալիշեր Նավոյի հորեկյանը մեծ շուքով

Ալիշեր Նավոյի

տոնվել է նաև Հայաստանում: Դպրոցներում կաղամակերպվել են գրական երեկոներ, ակումբներում կարդացվել են դասախոսություններ: Ա. Մյասնիկյանի անվան Հանրային գրադարանը կաղամակերպել է Նավոյին նվիրված ցուցահանդես: Հայաստանի Սովետական Գրողների միության Տան դահլիճում մայիսի 15-ին տեղի է ունեցել հանդիսավոր երեկո, նվիրված մեծ բանաստեղծի ծննդյան 500-ամյակին: Հանդիսավոր երեկոյին ներկա են եղել մայրաքաղաքի աշխատավորության, ինտելիգենցիայի ներկայա-

ցուցիչներ, գրողներ, գրականագետներ, արվեստի աշխատողներ: Նավոկի կյանքի և գրական գործունեության մասին զեկուցումով հանդիս է եկել ֆիլոլոգիական գիտությունների դոկտոր-պրոֆեսոր Էդ. Աղայանը:

Հոբելյանի օրերին Հայկեստրատի հրատարակությամբ առաջին անգամ հայերեն լիզվով լույս է ընծայվել մեծ բանաստեղծի անմահ «Ֆարհադ և Շիրին» պոեմը Մ. Կորյունի թարգմանությամբ, Գ. Գեմիրճյանի խմբագրությամբ և Ա. Կարինյանի հառաջաբանով: Գիրքը գեղեցիկ կերպով ձևավորել է նկարիչ Ս. Ստեփանյանը:

Մեծ բանաստեղծի երկերը հագեցված են հումանիզմով, նա իր պոեմներում երգել է

Մի՛ վշտանա՛ր, քո ուռնած այն աշխարհը հրաշագեղ,
Որի նման դու չես գտնի երբևիցե մի այլ տեղ,

Մանր է ինձ այն աշխարհը, ինքս եղել եմ այնտեղ,
Ես չեմ տեսել ողջ աշխարհում նրա նման սիրուն տեղ:

Բնությունը անմահական, անչափ առատ վարդեր կան,
Եղեմային այն աշխարհին անվանում են Հայաստան:

Նավոկին իր բանաստեղծական անմահ փառքը նվաճել է հինգ պոեմներով, որոնք ընդգրկված են «Խամսա» (հնգյակ) վերնագրով ժողովածուի մեջ: Այդ պոեմներն են— «Արդարե՞րի սփանջացումը», «Լեյլի ու Մեջնուն», «Ֆարհադ և Շիրին», «Յոթ մոլորակ», «Ալեքսանդրյան պարիսպը»:

Նավոկի երկերի ձեռագրերի ամենամեծ հավաքածուն աշխարհում պատկանում է Ուզբեկական ՄՍՄ Գիտությունների Ակադեմիայի Արևելյան ձեռագրերի ուսումնասիրման ինստիտուտին: Այստեղ հաշվվում է ունիկոմային արժեք ունեցող 276 ձեռագիր. սերանց թվում «Խամսա»-ն՝ արտագրված 1484 թվին Հերաթում, Արդուչեմիլի կողմից. այս ձեռագիրն ունի 325 թերթ (650 էջ) և հավանական է համարվում, որ սա հանդիսանում է պոետի ձեռագրից արտագրված մաքրագիր օրինակը: Նույնչափ ուշագրավ ձեռագիր է հանդիսանում Նավոկի բանաստեղծությունների ժողովածուն, որը հայտնի է «Մանկության ոտանավորների ժողովածու» անվան տակ: Սա արտագրված է պոետի կենդանության օրոք, 1492—93 թվականներին: «Ոտանավորների ժողովածու»-ն XV

ժողովուրդների բարեկամությունը, նրա ըստեղծագործություններում կարելի է հանդիպել շատ ժողովուրդների ներկայացուցիչների— և՛ շինացու, և՛ արաբի, և՛ հայի և՛ հոռմեացու, և՛ եգիպտացու, և՛ հունի, և՛ սլավոնի...:

Իր «Ֆարհադ և Շիրին» հիանալի պոեմում Նավոկին մեծ սիրով ու զգացմունքով է նկարագրում օտարերկրյա դաժան լծի տակ հեծող չքնաղ Հայաստանը: Պոեմի հերոս Ֆարհադը ոչ միայն սիրում է հայուհի Շիրինին, այլ և Հայաստանն ու հայ ժողովուրդին. նա Հայաստանը դիտում է որպես իր հայրենիքը և պաշարի է ելնում նրա թշնամիների դեմ: Ահա ինչպիսի հիասքանչ տողեր է նվիրել Նավոկին Հայաստանին.—

դարի Հերաթի արվեստի գլուխ գործոցն է
հանդիսանում: XV դարի վերջի և XVI դարի սկզբի ձեռագրերից հիշատակության արժանի է «Զորս դիվան»-ը այսինքն բանաստեղծությունների ժողովածուն:

Նավոկի երկերի ձեռագիր օրինակները պահվում են ոչ միայն Տաշքենդում, այլ և ՍՍՄ Գիտությունների Ակադեմիայի Լենինգրադի արևելագիտության ինստիտուտում և Մալթիկով-Շչեդրինի անվան հանրային գրադարանում, ինչպես նաև Կազանի, Ստալինաբադի և Թբիլիսիի գրադարաններում:

Հայկական ՍՍՄ Մատենադարանում պահվում է Ալիշեր Նավոկի պոեմների, գազելների ու ոտանավորների ժողովածուի ունիկոմային ձեռագիրը: Ժողովածուն արտագրված է 1499 թվին Մուհամեդ Քաթիպ Ալ-Գումիի կողմից, ձեռագրի ծավալն է 217 թերթ (մոտ 11 հազար տող). թերթի երկարությունն է 20 սմ, լայնությունը 14 սմ:

Դրանից բացի Նավոկի բանաստեղծությունները գտնվում են Մատենադարանում պահվող նաև արևելյան այլ ժողովածուների մեջ:

Գ Ա Ղ Ո Ւ Թ Ա Հ Ա Յ Կ Յ Ա Ն Ք

„ՄԻ ԱՆՀԱՅՑ ԶԵՌԱԳԻՐ ՏԱՂԱՐԱՆ“*)

Վաստակավոր և հմուտ բանասեր Պ. Արամ Երեմյանը, Թեհրանի հայոց «Դարբան» դպրոցի տեսուչը, դեռ երեկ էր, որ գրական հրապարակի վրա դրեց Իրանահայ աշուղական գրականության և հասարակության կյանքը պատկերող բանասիրական մի արժեքավոր ուսումնասիրություն: Դա «Աշուղ Յարբուն օղլի» խորագրով գիրքն է, որ պատկերում է 19-րդ դարում ապրող բեղմնավոր և անհայտ մի աշուղի դիմագիծը: Այսօր էլ նա լույս է ընծայել նույնքան ուշագրավ մի նոր երկ: Դա «Մի անցյալ ձեռագիր տաղարան» վերնագրով գրքույկն է, որ իր բովանդակությամբ ընդգրկում է 17-րդ դարի մի անհայտ ձեռագիր տաղարանում ամփոփված երգերը, որ հարգելի բանասերը հայտագործել է Նոր-Ջուլայում: Այդ տաղերն արժանի են ուշադրության նրանով, որ իրենց էությամբ և շոշափած հիմնական հարցերով ունեն հասարակական բնույթ: Այդ արժեքավոր գրականության պատկերը, անկասկած, այսօր չէինք ունենար և նրանց հեղինակներն էլ կմնային մութի ու մոռացության մեջ, եթե Պ. Երեմյանը չմտածեր դրանց փոշիների տակից լույս հանել և հրատարակել: Շնորհիվ նրա բանասիրական համառորենների և հետազոտությունների այդ տաղերն ընդմիջտ փրկվել են կորստից: Եվ այդ միայն մի նպատակով, որպեսզի հայ բանասիրական գրականությունը հարստանա և հայ հասարակական կյանքի այս կամ այն մութ երևույթները լուսաբանվեն: Հանուն այդ նպատակի էլ Պ. Երեմյանը և նրա նման անխոնջ, տոկուն, սրտացավ և զոհաբերող գրական մշակները իրենց սիրտը, հոգին և լավագույն ժամերը նվիրում են բանասիրական աշխատանքի: Աշխատում են նրանք խոր հավատով ու համոզմամբ, որպեսզի մեր անցյալի մտավոր գանձերը փրկվեն, որպեսզի հպարտանանք մեր նա-

խահայրերի գրական ժառանգությամբ, որը պատիվ է բերում հայ մշակույթի պատմությանը:

Պ. Երեմյանի հայտաբերած ձեռագրի տաղերը բովանդակության կողմից բաղմաղան են և մեծ մասամբ անդրադառնում են կրոնա-բարոյական նյութերի շուրջ: Հատուկ ուշադրության արժանի են նաև միջնադարյան բանաստեղծությունները հիշեցնող աշխարհիկ երգերը, որոնք անդրադառնում են գինու, ուրախության, սիրո, զարնան, վարդի և բլբուլի շուրջ: Տաղաբաններից հայտնի են Խղնուկ Ղազարը, մանավանդ Երեմյանի տաղասաց Սիմեոնը, 18-րդ դարի հայոց կաթողիկոսը, կուլտուրական մի պայծառ դեմք, որ Հայաստանում հիմնել է առաջին տպարանը: Նույնպես նա է, որ էջմիածնում հիմք է դրել թղթի գործարանի, կառուցել է դպրոց և բաղմաթիվ շինություններ, բարեկարգել է տոմարը և մեծ զարկ է տվել ժամանակի ուսման ու կրթական վեհ գործին: Այս բոլորի վրա ավելացնենք նրա բանաստեղծական ձիրքը: Գրականագետ կաթողիկոսին խորապես վշտացրել են պանդուխտ, տաղաքի հայ ժողովրդի կրած այն տառապանքներն ու զրկանքները, որ պատճառել են նրան «այլահաւատ» իշխողները: Ժամանակի մոռյլ դեպքերին ակնատես Սիմեոնը խոր հուզումով արձանագրել է ժողովրդի հալածանքները: Այդ երևույթներն էլ արժեքավորում են նրա գրական դիմագիծը:

Գրքում ուրույն տեղ են գրավում մանավանդ գինու մասին շարահյուսված տաղերը: Դրանք ժողովրդական պարզ լեզվով կառուցված երգեր են, որոնք կամ անուշ, զորեղ, վառ գինու, կարասի, փարշի, թասի, ֆինճանների գովքն են արել և կամ ընդգծել են խմիչքի շատ գործածությունից առաջացած բացասական, վնասակար և քայքայիչ հետևանքները: Պ. Երեմյանի գրքույկն ուշագրավ է նրանով, որ նա վերլուծության է ենթարկել հայ և օտար նշանավոր գիներգու-

*) Ա. Երեմյան. — Մի անցյալ ձեռագիր տաղարան, 1947 թ. Թեհրան:

ների երգերը: Այնտեղ հրապարակ են գալիս Հովհաննես Բլկուրանցին, Սարկավագ Բերդակցին, Աստվածատուրը, Մարտիրոս Խաչատրյանը, էրզրումցի Տատուրը, Նահապետ Քուչակը, Մկրտիչ Նաղաշը, Գալուստ Կալ-ժակը, Նաղաշ Հովնաթանը և ուրիշներ, որոնք կամ նկարագրել են գինովության տր-խուր հետևանքները, նշել են խմիչքի վնասակար և կործանիչ դերը, ընդգծելով, թե «գինին մայր է ամեն մեղաց»¹ իսկ «արբեցությունը խիստ չար է»² և կամ, ընդհակառակը, երգել են անուշ գինին և խնջույքը, դրվատել են կարմիր ու սպիտակ վարդերով ու ծաղիկներով զարդարված լիքը կարասը: Գրքում հանդիպում ենք նաև երգիչների, որոնք³ կարծես, չեն հետաքրքրվել իրենց ժամանակի հասարակական կյանքով և հանդիսացել են միայն սիրո, ուրախության և աշխարհային վայելքների երգիչ: Երգել են նրանք գարնանային գեղածիծաղ բնությունը, սերն ու դինին: Սրանք են, ահա, Երեմյանի հայտարարած ձեռագրի ուղագրով տաղերը, որոնցից մի քանիսը, հարգելի բանասերի վկայությամբ, ենթարկվել են փոփոխության, կորցնելով իրենց պարզ ու հարազատ կառուցվածքից որոշ նրբություններ, մի հանգամանք, որ ընդգծում է անտիպ տաղերի տպագրության հրամայողական պահանջը և որի իրագործումն անհրաժեշտ է վարիանտների համեմատության համար:

Այստեղ նկատենք մի հանգամանք ևս: Ուսումնասիրված տաղերգուներն արժեքավոր են նրանով, որ մտավորապես ավելի բարձր կանգնած լինելով իրենց ժամանակի հասարակությունից և տոգորված լինելով առաջադիմական գաղափարներով, ձգտել են մի վեհ նպատակի— պայքարել ժողովրդի մեջ դարերի ընթացքում կուտակված արատների և նրա կենցաղի բացասական գծերի դեմ, միաժամանակ աշխատել են կրթել, դաստիարակել մարդկանց, ազնվացնել նրանց

սրտերն ու հոգիները⁴ առաջնորդելով բոլորին դեպի բարին, գեղեցիկն ու վսեմը: Ավելի բնորոշն այն է, որ նրանցից մի քանիսը ժողովրդի թերություններն ու պակասությունները քննադատելիս իրենց շեշտը դրել են գլխավորապես գինեմոլության և հարբեցությունից վրա: Նրանք հասարակական խնջույքներում և հանդեսներում խոր ցավով տեսել են հարբեցողների տխուր ու մոռյալ պատկերը, տեսել են, որ շատերը ոչ միայն մոլի են խմիչքի, այլ և խմելաբանության վնասակար ճանապարհով քայլում են դեպի դժբախտություն: Հասարակական այդ վնասակար արատները վերացնելու համար տաղաբաններն իրենց երգերով հորդորել են, խրատել մարդկանց հեռու մնալ խմիչքի գործածությունից: Նույնիսկ դառն հեգնության են ենթարկել գինեմոլներին ու հարբեցողներին, և վերջապես, քննադատել են բոլոր նրանց, որոնք ապրում են միայն իրենց գինի կյանքով, որոնք չունեն հասարակական փիհ, բարձր իդեալներ և անտարբեր են դեպի ժողովուրդը: Առհասարակ, տաղաբանների կարծիքով, իսկական անհատները միայն նրանք են, որոնք ոչ միայն ունեն համեստ, առաքինի կենցաղ, այլև միշտ կանգնած իրենց կոչման բարձրության վրա, գիտեն նր-վիրվել ժողովրդին և նրա երջանկության համար զոհել իրենց լավագույնը: Այդ տեսակետների մեջ էլ կայանում է տաղասացների կոչման և կատարած դերի վեհ նշանակությունը: Այժմ մի հանգամանք պարզ է, որ «Մի անհայտ ձեռագիր տաղաբան»-ը հայ բանասիրական գրականության լավագույն երկերից մեկն է, որի բովանդակու-թյունն ու կառուցվածքը պատիվ են բերում մասնավոր բանասեր և հմուտ քննադատ Պ. Արամ Երեմյանին:

Վ. ՀԱԿՈՐՅԱՆ

(«Հայաստանի կոչնակ» 27 մարտ 1948 թ.)

ԿԱՐՏԻՆԱԼ ԱՐԱՋԱՆՅԱՆԻ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ Բ ՅՈՒՂԹԻՆ ԱՌԹԻՎ

Եգիպտոսի «Արև» լրագրին մեջ կաթողիկե հայ մը կրողոքե Կարտինալ Աղաճանյանի հակաեկեղեցական ընթացքին դեմ.—

Այս օրերուն, երբ կգտնվինք Սփյուռքի հայության պատմության վեհական մեկ անկյունադարձին առջև, Աղաճանյան Կարտինալ-Պատրիարքը տնգամ մը ևս ապարդյուն կերպով կփորձե ջլատել այն անզսպելի խանդավառությունը, որ կմղե հայրենասերներս դեպի հայրենիք:

Քաջալերված այն գնահատություններեն, զորս ցույց տվին կաթողիկե մամուլն ու «Յուսարբեր»-ամիտ թերթիքը իր հովուական

նախորդ թուղթին նկատմամբ և անշուշտ պատշաճ նկատելով այն խառնաշփոթու-թյունը, զոր կջանան ստեղծել ափ մը հակահայաստանյան տարրեր՝ Կարտինալ Աղաճանյան հրապարակ կուգա իր Բ հովուական թուղթով:

Վ. Կարտինալ Աղաճանյանի նոր հովուական թուղթին առաջին մտահոգությունն է դարձյալ Հայաստանի մեջ տիրող խղճի ազատության հարցը:

Ավելորդ է այս մասին խոսիլ, քանի որ այսօր ամեն մարդ գիտե թե մեր հայրենիքի կառավարությունը որեւէ կերպով արգելք չի հանդիսանար հավաստացալներու կրոնական պարտականությունները կատարելու մասին: Հոն միմիայն արգելված է կրոնական դադարներու տարածումին տակ թաղված ընկերային ու քաղաքական գեղ հոռետեղ ցանկերը:

Վ. Կարտինալ Աղաճանյան իր հովուական թուղթի երկրորդ պարբերությունն իսկ կսկսի իր հարձակումները հայրենադարձի դեմ և կըսե. «Մենք վստահ ենք, որ ներգաղթող մեր հայրենակիցներուն ստվար մեծամասնությունը» — իր իսկ դառն փորձառությունամբ — ստուգած է իրականությունը մեր հավաստումներուն, համամիտ է մեր հովուական թուղթին այդ մասին արտահայտած իմաստներուն»...

Նման դադարի մը արտահայտելու հանդիմանությունը ունենալու համար, վստահորեն կրնանք ըսել, որ Վ. Կարտինալ Աղաճանյան չէ կարողացած կամ ավելի ճիշտ է ըսել թե չէ ուզած կարողալ այն բազմաթիվ ոգևորիչ և խանդավառող նամակները, որոնք ուղղված են արտասահմանի հայության հայ հայրենադարձ մեր եղբայրներուն և քույրերուն կողմէ:

Եվ իր վերոգրյալ խոսքերեն կրնանք հետեցնել թե Կարտինալ Աղաճանյան հայության վեց հարյուր տարվա պանդխտությունը բայ չի համարեր և տակավին չէ զգացած անոր դառնությունը:

Վ. Կարտինալ Աղաճանյան կշարունակե իր «հովուական թուղթը» անտեսելով Սովետական Հայաստանի 27 տարվա ընթացքին ունեցած հիմնալի վերելքը և կրադա ավելի լավ օրերու, հիմնելով իր երազները «արտաֆին ցնցումներու» վրա:

Հետո Վ. Կարտինալ-Պատրիարքը ակնարկելով Հայաստանի քաղաքացիներու իրավունքներուն, կըսե թե «բռնական ոչ է տեսական»: Մենք կրնանք ամենայն ապահովությամբ հայտարարել թե Վ. Կարտինալը ամենաչնչին դադարիս իսկ չունի մեր երկրի կացության մասին:

Ջարմանալի զուգահեռությամբ մը Վ. Կարտինալ Աղաճանյան նույն ամբաստանությունները կընե ներգաղթի երկու տարվա գործունեության դեմ, ինչ որ հաճախ մեղի կհրամցեն քաղաքիս օրկաններեն մեկը:

Հետո Վ. Կարտինալ Աղաճանյան տարօրինակ եզրակացության մը կհասնի հայրենադարձի գաղափարը գիտակցորեն շփոթելով համայնավարության հետ:

Կուզենք բացահայտ կերպով հասկցնել Վ. Կարտինալ Աղաճանյանին, թե մենք կվերադառնանք հայրենիք՝ մղված միմիայն հայրենասիրական զգացումին:

Ցավ ի սիրտ կհայտնեմ, թե դժբախտաբար կարգ մը հայեր չունին այս զգացումը և չեն հասկցած տակավին անոր վեհությունը:

ԿԱԹՈՂԻԿՆ ՀԱՅ ՄԸ

(«Ժողովուրդ» 19 մարտ 1948 թ.)

ՀԱՐԳԱՆՔԻ ԵՐԵՎՈՒՅՑ ՌԵԶԻՍՏԱՆՍԻ ՀԱՅ ԱՆՄԱՀ ԶՈՇԵՐՈՒ ՇԻՇԱՏԱԿԻՆ

Մանուշյան ակումբը, կոկիկ հասարակության մը ներկայությամբ, մարտ 6, շաբաթ երեկո, Սալ տը լա Ֆոթոկրաֆիի մեջ, հանդիսավոր և վայելուչ կերպով տոնեց Մանուշյանի և իր 22 ընկերներուն գնդակահարության 4-րդ տարեդարձը, ինչպես նաև Ռեզիստանսի մեր բոլոր անմոռանալի հայ զոհերուն հիշատակը, որոնք ինկան բարբարոս նացիզմի գնդակներուն տակ:

Հարգանքի հավաքությունը դրված էր 9-րդ թաղամասի փոխ-քաղաքապետ Պ. Թյուրբենի և ընկեր Մավյանի նախագահության տակ: Պ. քաղաքապետը վեր առավ ի միջի այլոց, հայերուն բերած աջակցությունը Ֆրանսայի ազատագրության պայքարին և հայտնելով ֆրանսացի ժողովուրդին խոր երախտագիտությունը, զորավոր շեշտերով այսպանց օտարապալաց շարժումը, որ նորեն սկսած է որոշ համեմատություններ առնել:

Հատկապես հրավիրված էր փրոֆ. Ատլեր.

որ 9-րդ թաղամասի մեջ կպաշտոնավարե: Հարգելի փրոֆեսորը ըսավ, որ մեծ հաճությամբ եկած է իր հարգանքի խոսքը բերելու համար, ոչ միայն որովհետև հայերը ճանչցած է Ռեզիստանսի շրջանին, այլ բազմաթիվ հայ փոքրիկներ իր ձեռքեն ելած են, որոնք իրենց բացառիկ ուշիմությամբ իրեն վրա խոր տպավորություն ձգած են: Իր խոսքը վերջացուց մաղթելով որ անիրաված ժողովուրդը օր մը նորեն վերատիրանա թրքական լուծին տակ գտնվող մեր հողամասերուն և բոլոր հայերը կարենան ազատ շունչ մը քաշել Մայր Հայրենիքին մեջ:

Դ. Դավիթյան խոսեցավ Հայ Ռեզիստանսի կողմեն:

Երեկույթը վերջացավ խորհրդային շատ տպավորիչ և գեղեցիկ ֆիլմով մը՝ «Նա մի փոքրիկ աղջիկ էր»:

Զ. Ռ.

(«Ժողովուրդ» 26 մարտ 1948 թ.)

ԿԱՐԵՎՈՐ ԿՏԱԿ ՄԸ

Մերինկֆիլտի մեջ դեկտեմբերի վերջերը վախճանեցավ ողբացյալ Պետրոս Մարգարյան, որ կտակով իր ամբողջ հարստությունը ձգած է Հ. Բ. Ը. Միության: Հանգուցյալի թողոնին մաս կկազմեն հնադիտական արժեք ներկայացնող մեկ քանի հազվագյուտ հրատարակություններ, հայերեն և արաբերեն ձեռագիրներ և ուրիշ առարկաներ, որոնք կհատկացվին Սովետական Հայաստանի Համալսարանին և Թանգարանին: Կտակին արդյունքը, որ կակնկալվի կարևոր գումար

րի մը հանգի, երբ օրինական գործողությունները ավարտին, ամբողջապես կըրվի Հ. Բ. Ը. Միության մատակարարության ներքև: Կարգ մը միանվագ վճարումներ և հանգուցյալին քույրերուն կենսաթոշակներն զատ, եկամուտները գլխավորապես պիտի հանձնվին Սովետական Հայաստանի Համալսարանին, իբրև ուսանողական թոշակ: Ամերիկայի մեջ հօգուտ մեր Միության կատարված մեծագույն կտակն է ասիկա:

(«Միություն» 15 հունվար 1948 թ.)

ԶԱՐԵՆ ԴԵՅ ՆՈՒՊԱՐԻ ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐԻՁԻ ՆՈՒՊԱՐՅԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻՆ

Նուպարյան Մատենադարանի վարիչը, գրադեմ Տ. Արամ Անտոնյան, Միությանս փոխ-նախագահ Տ. Լևոն Կերտանի ուղղած իր անձնական մեկ նամակին մեջ կարգ մը շահեկան լուրեր կհաղորդե: Անցողակի ըսենք թե Տ. Կերտան այս Մատենադարանին վերատեսուչն էր անոր հիմնարկությունն ի վեր, երբ Փարիզ կբնակեր:

Վերջերս Զարեհ Պեյ Նուպարյան Մատենադարանին հանձնած է իր մեծ հոր՝ Նուպար Փաշայի պատկանող կարևոր գիրքերու հավաքածու մը, ինչպես նաև Ազգային Պատվիրակության վերաբերյալ կարգ մը թղթածրարներ, որոնք կպահպանին Մատենադարանը գտնված նույն վավերաթուղթերու շարքին: Տիար Անտոնյանի անվճատ պնդումներուն վրա Զարեհ Պեյ Մատենադարանին նվիրած է նաև իր մեծ հորը շատ մը թղթածրարներ, որոնց արժեքը անգնահատելի է:

Տ. Ա. Անտոնյան, որ իր հմտությամբ, իր արվեստագետի ճաշակով, մոլի գրասիրությամբ ու անխոնջ աշխատասիրությամբ կրնա հեղինակորեն վարել մեծ ազգի մը մեծագույն մեկ մատենադարանը, իրեն հանձնված թուղթերու դեղերը գտելն, դասավորելն ու ցուցակագրելն վերջը, հետևյալ տեղեկությունները կուտա՝ անոր մասին:

Նամակներու ու վավերաթուղթերու առաջին մասը կապ ունի Սուեզի ջրանցքին բացման հետ և կբաժանվի հետևյալ կերպով.

1. Նուպար Փաշայի թղթակցությունը Ն. Մեծություն հտիվին արքունիքին հետ (1863—1865), եգիպտական կառավարության, Բարձրագույն Դրան և Սուեզի Ջրանցքի Ընկերության միջև հառաջ եկած տարակարծությանց առթիվ՝ Նուպար Փաշայի Բարիզի և Կ. Պոլսո մեջ կատարած բանակցությանց մասին (97 կտոր, քիչ բացառու-

թյամբ, ամենքն ալ Նուպար Փաշայի ձեռքով գրված):

2. Սուեզի Ջրանցքի Ընկերության կողմից Նուպար Փաշայի դեմ, և Նուպար Փաշայի կողմից նույն Ընկերության դեմ բացված դատերու վերաբերյալ թղթածրար մը (17 կտոր, ոմանք 100 կամ 200 թերթի ավելի):

3. Թղթակցություն Նաբոլեոն Գ կայսեր, Մորնիի դուքսին, խտիվ Իսմայիլի և Նուպար Փաշայի միջև (41 կտոր, որոնց մեջ Մորնիի դուքսին ձեռքով գրված շատ մը նամակներ):

4. Նուպար Փաշայի և զանազան անձնավորությանց միջև փոխանակված թղթակցություն մը Սուեզի ջրանցքին գործերուն առնչությամբ (105 կտոր, որոնց մեջ ինքնագիր նամակներ ժյուլ Ֆավրի, Ստիլոն-Պարոյի, Թուվրենի, Էմիլ Օլիվիերի, Ֆերտի-նանտ տը Լըսեբսի, Մուսթիեի մարքիզին, Կ. Պոլսո ֆրանսական դեսպան և հետադարձին արտաքին գործոց նախարար, և այլն, և այլն):

5. Զանազան վավերաթուղթեր Սուեզի ջրանցքին գործերուն մասին (խորհրդակցություններ, առնագրություններ, հուշագիրներ, նոթեր, համաձայնագրեր, Նաբոլեոն Գ կայսեր իրավաբարությունը, և այլն, ընդամենը 49 կտոր):

6. Տպագրյալ փաստաթուղթեր Սուեզի ջրանցքի մասին (25 կտոր):

7. Տեքնիկական փաստաթուղթեր (22 կտոր):

Նրկորոգ մասը կբովանդակե զանազան շրջաններու, իր տարբեր տարբեր պաշտոններու ընթացքին, Նուպար Փաշայի թղթակցությունները հետևյալ բաժանումներով.

1. խտիվ Իսմայիլի շրջան (52 կտոր):

2. խտիվ Թեվֆիկի շրջան (14 կտոր):

3. խտիվ Ապաս Հիլմիի շրջան (4 կտոր):

4. Դիվանագիտական թղթակցություն փոխանակված Նուպար Փաշայի և խորվաթական արքունիքին միջև, Նուպար Փաշայի եվրոպայի մեջ ունեցած զանազան առաքելությունաց ընթացքին, 1864—1876 շրջանին (75 կտոր)։

5. Փաստաթուղթեր և նամակներ, հառն Նախարարության շրջանին վերաբերյալ (13 կտոր)։

6. Փաստաթուղթեր և նամակներ դատական բարեկարգության մեծ գործին վերաբերյալ (287 կտոր)։

7. Վավերաթուղթեր և նամակներ զանազան շրջաններում վերաբերյալ (48 կտոր), և տակավին կան ուրիշներ։

Նուպար Փաշայի թուղթերուն մեջ ամենեն խանկազինն ու հրապուրիչը, սակայն, այն նամակներն են, հաճախ շատ երկար, զորգրած է իր կնոջ, օրը օրին, իր բազմազան դիվանագիտական առաքելությունաց ընթացքին, զարմանալի կանուխալորության և հարատևելյամբ մը, ամեն դիշեր անկողին մտնելի առաջ, նույնիսկ թատրոնն կամ խնձուղքն մը վերադարձին։ Այս նամակները կընդգրկեն իր դիվանագիտական երկար ասպարեզին գրեթե ամբողջ շրջանը, 1851—1896։ Ողբացյալ Պողոս Փաշայն խնամքով ընդօրինակված և դասավորված, այս նամակները երեք խոշոր թղթածրարներ կկազմեն, յուրաքանչյուրը ավելի քան

400 թերթ, ընդամենը 1421 թերթ։ Պատահական մտահոգություններն զերծ, և գրված շատ ազատորեն, երբեմն շարաճելի ալյունով մը, առանց վերապահումի, առանց այլևայլ նկատումներու, այս մտերիմ նամակները շատ թանկագին վավերագրեր են այդ երկար ժամանակաշրջանի մարդերուն և իրերուն մասին։ Մեղք որ կարելի չէ զանոնք հրատարակել կարգ մը յուրջ պատճառներով։ Այս նվիրատվության մեջ կա դեռ Պողոս Փաշայի մեկ թանկագին աշխատանքը, իր հորը կյանքին և քաղաքական ու դիվանագիտական ասպարեզին մեկ ժամանակագրությունը, ճոխացած Նուպար Փաշայի համբավավոր հուշագիրներով, որոնք անտիպ կմնան դեռ։ Դժբախտաբար այս գործին երկրորդ հատորը կպակսի։ Առաջին հատորը կըրկանդակե 1825-են 1877-ի շրջանը և ունի 404 թերթ, երկրորդ հատորը պետք է ընդգրկե 1878-են 1896 տարիները։

Այդ հատորը ևս ձեռք անցնելու իր հույսը հայտնելի ետք, Տ. Անտոնյան իր նամակը կվերջացնե հետևյալ կերպով։

«Պետք է ըսնմ թե ամիսներ հատկացուցի այս աշխատության համար, կարդալու, դասավորելու և ցուցակագրելու համար վավերագիրներու այս հսկա դեղը, ամեն մեկ կտորը զատ գատ»։

(«Միութիւն» 15 ապրիլի 1948 թ.)

Ի ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԶՈՒԼՔՅԱՆԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ

ՆՅՈՒ-ՅՈՐԹ, 3 հունիսի (ՏԱՍՍ)։—Տասնվեց հայտնի ամերիկացիներ ստեղծել են «Զուլաքյանի ընտանիքի իրավունքների պաշտպանության կոմիտե», որի նպատակն է վերացնել այն դատական վճիռը, որ Զուլաքյանի երեք զավակներին արգելում է գնալ Սովետական Հայաստանում դանիող իրենց ծնողների մոտ։ Զուլաքյանը 1942 թվին, կնոջ հիվանդության պատճառով, հարկադրված էր Նյու-Յորքի բարեգործական օրգաններից խնդրել իրենց վրա վերցնել իր երեք զավակների հոգատարությունը։ Բարեգործական օրգանները երեխաներին տեղավորեցին կաթոլիկական որբանոցներում։ Անցյալ տարի, երբ Զուլաքյանն իրավունք ստացավ վերադառնալու Հայաստան, կաթոլիկական որբանոցները հրաժարվեցին տալու երեխաներին, այն հիման վրա, թե երեխաներն ումերիկյան քաղաքացիներ են և հետագայում կարող են ցանկանալ վերադառնալ Միացյալ Նահանգները, բայց նրանց կարող են մերժել։ Նյու-Յորք Նահանգի գերագույն դատարանի դատավորը վճիռ կայացրեց, թե որբանոցները կա-

րող են բաց չթողնել երեխաներին։ Մի խումբ բողոքականներ և պրոգրեսիվ գործիչներ հռանդուն բողոք հայտնեցին այդ վճիռ դեմ, որպես բնակչության մշտական վայրի ընտրության ազատությունը սահմանափակող և ընտանեկան իրավունքները խախտող վճիռ։ Զուլաքյանի պաշտպան Պլինքընը բողոքարկեց բարձրագույն ինստանցիաների դատարանին, սակայն մինչև այժմ բողոքը դեռևս չի քննված։

«Զուլաքյանի ընտանիքի իրավունքների պաշտպանության կոմիտեի» կազմի մեջ մտնում են Հյուսիս-Ամերիկյան հայ եկեղեցու եպիսկոպոս Ներսիսյանը, Նյու-Յորքի «բողոքական խորհրդի» ներկայացուցիչ Սիրլը, «Քաղաքացիական ազատությունների պաշտպանության ամերիկյան միության» ներկայացուցիչ Ուայզը, «Ամերիկայի հայ ազգային խորհրդի» նախագահ Շահինյանը, «Դուստավոր բնակչության առաջադիմությունը նպաստող ազգային ասոցիացիայի» քարտուղար Ուիլկինսը, «Եկեղեցիների ֆեդերալ խորհրդի» քարտուղար Բարնսը։

Մայիսի 2-ին ներսոյանը, Սիրլը, Ուայզը և Պլինքընը ներկայացրին Հայաստանից՝ Չուլաքյանից ստացված նամակը, որով Չուլաքյանը բարեգործական օրգաններից խնդրում է երեխաներին կաթնլիկական որբանոցներից փոխադրել բողոքականների որբանոցները, որտեղ երեխաները կարող են դաստիարակվել հայ եկեղեցու ներկայացուցիչների կողմից: Բողոքականների որբանոցները համաձայնվել են վերցնել երեխանե-

րին և նրանց համապատասխան դաստիարակութուն տալ:

Բարեգործական օրգանների ներկայացուցիչները համաձայնվել են մոտիկ ապագայում լուծել այդ հարցը: Սակայն նույնիսկ այն դեպքում, եթե երեխաները փոխադրվեն կաթնլիկական որբանոցներից, նրանք չեն կարող հայրենիք վերադառնալ, եթե բարձրագույն ինստանցիաների դատարանը չփոխի նյու-Յորք նահանգի գերագույն դատարանի վճիռը:

ԵՐԿՈՒ ՏՈՂՈՎ

Երեք հայ երաժիշտներ Ֆրանսական երաժշտական գրականության մեջ

Լ. Ն. Նանդուսկի, իր վերջին հրատարակության մեջ, որ կկրեն «Հիստորիա Ունիվերսել դը Լա Մյուզիկ Կոնդամպորեն» վերնա-

գիրը, ընդարձակ տեղ տված է Կոմիտասի, Սպենդիարյանի և Պերպերյանի գործերին:

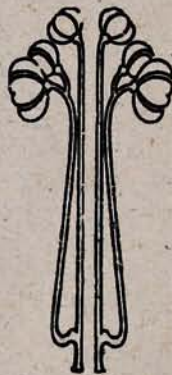
Ահում հաճած հնդկահայունի մը

Ամերիկացի թղթակից մը, որ Հնդկաստան այցելած է, կգրե թե՝ հոն սինեմայի ամենափայլուն աստղերեն մեկը Մապիթա Տևի անունով հայուհի մըն է, որ Հնդկաստան ծը-

նած է և հնդկերենը կատարելապես կխոսի:

Այս հայուհին երբեմն ալ հնդկերեն բանաստեղծություններ կգրե, որոնք շատերու հիացման արժանացած են եղեր:

«Ժողովուրդ»

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՃԱԿԱՏ» ԹԵՐԹԸ՝ «ԷԶՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

«ԷԶՄԻԱԾԻՆ»

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳՐԻ Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆԻ

1944-ին հրապարակվիլ սկսած այս ամսագիրը կուգա լեցնելու մեծ պակաս մը, որ գոյացած էր էջմիածնի նախկին ամսագրին՝ «Արարատ»-ի դադարումով 1917-ին, համաշխարհային առաջին պատերազմի միջոցին:

«Էջմիածին», որուն 1947 տարվա Մայիս-Հունիս միացյալ թիվը ունիմ նկատի, այս տողերու զրույցան առթիվ, կբացվի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գևորգ Զ-ի նկարով, որուն կհաջորդեն անմիջապես հայրենադարձ Արսեն Տեր-Սարգսյանի «Էջմիածին» խորագրված մեկ քերթվածը, որուն մեջ շատ լավ պատկերացված է Հայության դարավոր Մայր Աթոռը, իբր «Ուսման տուն, երկնից կախած կանթեղ, լուսո ջահ» և այլն:

Շահեկան ու արժեքավոր այլ գրվածքներու կարգին, ամսագրին մեջ էջեր գրաված են Ստեփան Մալխասյանցի «Գրիգոր Նարեկացի»-ն և պրոֆեսոր Ա. Աբրահամյանի «Մարգարեի հայ գաղութի դերը հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարում» հոդվածները, որոնք ունին բանասիրական արժեք:

Մալխասյանց մեծ վարպետությամբ կը ներկայացնե Նարեկացիի կյանքը, կրոնաբարոյական մթնոլորտը, լեզուն ու ոճը, խրթնությունները, «բառերի շափազանց կուտակում, կրկնություններ, շափազանցություններ», որոնց մասին գրած են Մալխասյանցին առաջ Գյուտ Եպիսկոպոս իր «Արևելեան անապատականը և Նարեկը»-ին մեջ և Մանուկ Աբեղյան «Հին հայ գրականության պատմության» մեջ:

Պրոֆեսոր Ա. Աբրահամյան ի վեր կհանի այն մեծ դերը, զոր ունեցած է Մարգարեի հայ գաղութը, ուր հրատարակված է 1794-ին առաջին հայ լրագիրը՝ «Ազդարար», որուն մեջ ընդարձակ տեղ է հատկացված հայ ժողովրդի ազատագրական շարժման, գլխավորությամբ Հովսեփ Եպիսկոպոս Արղությանի:

ԶԱՎԵՆ ԱՐԵՎՅԱՆ

Պոլսից

(«Հայաստանեան ճակատ» նոյեմբեր 30, 1947 թ.)

